Σεργκέι Νετσάγιεφ

Η ΚΑΤΗΧΗΣΗ ΤΟΥ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗ

Μιχαήλ Μπακούνιν

ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΤΟΝ ΝΕΤΣΑΓΙΕΦ

Μετάφραση - Επιμέλεια

ΖΗΣΗΣ ΣΑΡΙΚΑΣ

ΠΑΝΟΠΤΙΚόΝ

Σ. ΝΕΤΣΑΓΙΕΦ
Η ΚΑΤΗΧΗΣΗ ΤΟΥ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗ

Μ. ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΤΟΝ ΝΕΤΣΑΓΙΕΦ

Γ΄ έκδοση: Μάρτιος 2011
Β΄ έκδοση: Μάιος 2008
Α΄ έκδοση: Δεκέμβριος 2004

Εκδόσεις-περιοδικό *ΠΑΝΟΠΤΙΚόΝ*

Τηλ./fax:2310270399, 6937745452
e-mail: kdespiniadis@yahoo.gr
www.panopticon.gr

I.S.B.N: 960-87196-3-1

Σεργκέι Νετσάγιεφ

Η ΚΑΤΗΧΗΣΗ ΤΟΥ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗ

Μιχαήλ Μπακούνιν

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΤΟΝ ΝΕΤΣΑΓΙΕΦ

ΤΡΙΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Μετάφραση-επιμέλεια
ΖΗΣΗΣ ΣΑΡΙΚΑΣ

ΠΑΝΟΠΤΙΚόΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σημείωμα για την έκδοση........................σελ. 9
Βιογραφικά..σελ. 11
Η κατήχηση του επαναστάτη.................σελ. 19
Επιστολή στον Νετσάγιεφ......................σελ. 33
Παράρτημα...σελ. 93
Σημειώσεις..σελ. 96

Σημείωμα για την έκδοση

Τα κείμενα που παρουσιάζονται στο βιβλίο αυτό χρονολογούνται από το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα (γράφτηκαν το 1869-1870). Αποτελούν αφενός πολύτιμα ντοκουμέντα του ρωσικού επαναστατικού κινήματος (και του επαναστατικού κινήματος γενικά) και αφετέρου προκλητικούς και γόνιμους οδηγούς προβληματισμού σε ζητήματα πολιτικής οργάνωσης, τακτικής και ηθικής.

Πρωταρχική μέριμνα της παρούσας έκδοσης είναι η ανάδειξη αυτού του διαχρονικού περιεχομένου. Η παρουσίαση των ιστορικών γεγονότων (πράγμα που προϋπέθετε την εκτενή αναφορά σε μια ογκώδη βιβλιογραφία αποτελούμενη από επιστολές, προκηρύξεις, φυλλάδια, άρθρα εφημερίδων, πρακτικά δικών, βιογραφίες, απομνημονεύματα κτλ.) περνά αναγκαστικά σε δεύτερη μοίρα.

Ο ρώσος επαναστάτης Σεργκέι Γκενάντιεβιτς Νετσάγιεφ (1847-1882) κατέφυγε ως εμιγκρές το 1868 στη Γενεύη της Ελβετίας, μετά την κατάπνιξη μιας φοιτητικής εξέγερσης στη Ρωσία. Εκεί γνώρισε τον μεγάλο ρώσο αναρχικό Μιχαήλ Αλεξάντροβιτς Μπακούνιν (1814-1876) και σύναψε φιλία μαζί του παρά τη μεγάλη διαφορά ηλικίας που τους χώριζε (ο πρώτος ήταν μόλις 21 ετών ενώ ο δεύτερος 54). Η σχέση τους ξεκίνησε από την ενθουσιώδη συνεργασία και κατέληξε, πολύ σύντομα, στη διαφωνία, στην αίσθηση της προδοσίας και στη ρήξη για λόγους τόσο ιδεολογικούς όσο και ηθικούς και ψυχολογικούς. Όλη αυτή η τεταμένη κατάσταση απεικονίζεται ανάγλυφα στα τέσσερα κείμενα που ακολουθούν. Αξίζει να σημειωθεί πως κανένα απ' αυτά δεν είχε σχεδιαστεί ως απάντηση στα προηγούμενα –και όμως στην ουσία είναι. Το πρώτο,

Η κατήχηση του επαναστάτη, που για πολλά χρόνια θεωρούνταν εσφαλμένα έργο του Μπακούνιν, έχει μεταφραστεί κατά το ήμισυ και παλαιότερα στα ελληνικά, συνοδευόμενο από δύο εισαγωγικά κείμενα που διατηρούν τη χρησιμότητά τους, ιδίως όσον αφορά το ιστορικό πλαίσιο του «νετσαγεφισμού» (εκδ. Ελεύθερος Τύπος, 1991). Στην παρούσα έκδοση, η μετάφρασή του έγινε από τα αγγλικά. Η έκδοση των υπολοίπων κειμένων και ιδίως της σημαντικότατης *Επιστολής* του Μπακούνιν (της οποίας μέρος δημοσιεύτηκε παλαιότερα στο περιοδικό «Μαύρο Ρόδο») έγινε με βάση τον τέταρτο τόμο των «Αρχείων Μπακούνιν» που εκδόθηκαν για λογαριασμό του International Instituut voor Sociale Geschiedenis του Άμστερνταμ από τον εκδοτικό οίκο E. J. Brill το 1971 με μετάφραση και επιμέλεια του Arthur Lehning (*Michel Bakounine et ses relations avec Sergej Necaev*). Απ' αυτό το βιβλίο προέρχονται αρχετές «ενημερωτικές» σημειώσεις που παρατίθενται μετά τα κείμενα. Οι υπόλοιπες είναι δικές μου.

Ζ.Σ.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

Σεργκέι Γκενάντιεβιτς Νετσάγιεφ

Ο ρώσος επαναστάτης Νετσάγιεφ γεννήθηκε το 1847 στο Ιβάνοβο της Ρωσίας και πέθανε το 1882 στην Αγία Πετρούπολη. Έμεινε γνωστός για τις ιδέες του σχετικά με το ποια θα έπρεπε να ήταν η οργάνωση και η δράση ενός επαναστατικού κόμματος, για τη δραστηριότητά του, που ανταποκρινόταν στο οργανωτικό σχήμα που είχε συλλάβει, και για το ολόψυχο δόσιμό του στην υπόθεση της επανάστασης. Μοναδικός σκοπός της ζωής του, για τον οποίο κάθε μέσο ήταν θεμιτό (από την αυτοθυσία, τον φανατισμό και την πειθώ μέχρι το ψέμα και τον καταναγκασμό) ήταν η καταστροφή του ρωσικού status quo.

Κατά το 1868-1869 ο Νετσάγιεφ συμμετείχε στο φοιτητικό επαναστατικό κίνημα στην Αγία Πετρούπολη. Το Μάρτιο του 1869 πήγε στη Γενεύη όπου γνώρισε τον εξορισμένο ρώσο αναρχικό Μιχαήλ Μπακούνιν και ανέπτυξε στενή (αν και βραχύχρονη) συνεργασία μαζί του. Κατά τη διάρκεια της άνοιξης και του καλοκαιριού του 1869 έγραψε την *Κατήχηση του επαναστάτη*, η οποία συγκεκριμενοποιεί την αγωνιστική φιλοσοφία του και μια ηθική κατά την οποία κάθε μέσο που υπηρετεί τον επαναστατικό σκοπό είναι δικαιολογημένο.

Τον Σεπτέμβριο του 1869 ο Νετσάγιεφ επέστρεψε στη Μόσχα, όπου ίδρυσε μια μικρή μυστική επαναστατική ομάδα τη *Δικαιοσύνη του λαού*, γνωστή επίσης με το όνομα *Εταιρεία του τσεκουριού*. Αυτή βασιζόταν στις αρχές της *Κατήχησης* και απαιτούσε από τα μέλη της απόλυτη υποταγή στον αρχηγό τους. Όταν ο Ι. Ιβάνοφ, ένας φοιτητής μέλος της ομάδας, διαμαρτυρήθηκε εναντίον των μεθόδων του Νετσάγιεφ, ο δεύτε-

ρος οργάνωσε την εκτέλεσή του. Η δολοφονία, που έγινε τον Νοέμβριο του 1869, ήταν έργο του ίδιου του Νετσάγιεφ, αν και ήταν παρόντα και άλλα μέλη της ομάδας. Όταν αποκαλύφθηκε το έγκλημα, ο Νετσάγιεφ διέφυγε στην Ελβετία, 67 όμως μέλη της οργάνωσής του οδηγήθηκαν στο δικαστήριο. Ο Νετσάγιεφ επανασυνδέθηκε με τον Μπακούνιν και συμμετείχε σε επαναστατικές ενέργειες και ίντριγκες ώσπου η ανήθικη και ασυνείδητη συμπεριφορά του τον απαξίωσε στα μάτια του Μπακούνιν και άλλων ρώσων εμιγκρέδων. Ύστερα από αίτηση της ρωσικής κυβέρνησης, ο Νετσάγιεφ συνελήφθη από την ελβετική αστυνομία το 1872 και εκδόθηκε στη Ρωσία. Δικάστηκε και καταδικάστηκε σε εικοσαετή φυλάκιση στο φρούριο Πετροπαυλόσκ, όπου πέθανε από απροσδιόριστες αιτίες, παραμένοντας πιστός ώς την τελευταία στιγμή στις αρχές του και αλύγιστος στη συμπεριφορά του. Μέσα στη φυλακή ο Νετσάγιεφ κατάφερε σιγά σιγά να πάρει με το μέρος του κάποιους από τους φύλακές του, οι οποίοι τον βοήθησαν να επικοινωνήσει με τους φυλακισμένους συντρόφους του και με την κεντρική επιτροπή της οργάνωσης *Θέληση του λαού*. (Η ομάδα αυτή οργάνωσε και εκτέλεσε τη δολοφονία του τσάρου Αλέξανδρου Β΄.) Ο Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι τον χρησιμοποίησε ως πρότυπο για τον ήρωά του Πιοτρ Βερχοβένσκυ στους *Δαιμονισμένους*. Η *Κατήχηση* του Νετσάγιεφ είχε και εξακολουθεί να έχει απήχηση σε πολλές επαναστατικές ομάδες ακραίων προσανατολισμών.

Μιχαήλ Αλεξάντροβιτς Μπακούνιν

Ο εξέχων ρώσος επαναστάτης και πολιτικός συγγραφέας Μιχαήλ Μπακούνιν γεννήθηκε το 1814 στο Πρεμούχινο της Ρωσίας και πέθανε το 1876 στη Βέρνη της Ελβετίας. Είναι ο σημαντικότερος ίσως εκπρόσωπος του αναρχισμού του 19ου αιώνα. Η διαμάχη του με τον Καρλ Μαρξ δίχασε για πάντα το ευρωπαϊκό επαναστατικό κίνημα.

Ο Μπακούνιν ήταν ο μεγαλύτερος γιος ενός μικρού γαιοκτήμονα της επαρχίας του Τβερ. Η εξέγερσή του άρχισε όταν τον έστειλαν στη Σχολή Πυροβολικού στην Αγία Πετρούπολη και όταν τον τοποθέτησαν, λίγο αργότερα, σε μια στρατιωτική μονάδα στα πολωνικά σύνορα. Το 1835 εγκατέλειψε το πόστο του δίχως άδεια, γλυτώνοντας μόλις και μετά βίας τη σύλληψη για λιποταξία. Τα πέντε επόμενα χρόνια μοίρασε το χρόνο του ανάμεσα στο Πρεμούχινο, όπου αφοσιώθηκε στη μελέτη των γερμανών φιλοσόφων Γιόχαν Φίχτε και Γκέοργκ Χέγκελ, και στη Μόσχα, όπου εισήλθε στους λογοτεχνικούς κύκλους του κριτικού Β. Μπελίνσκυ, του μυθιστοριογράφου Ι. Τουργκιένιεφ, και του εκδότη Αλεξάντερ Χέρτσεν. Το 1840, κι ενώ οι ιδέες του ήταν ακόμη ρευστές, πήγε στο Βερολίνο για να ολοκληρώσει την εκπαίδευσή του. Εκεί γοητεύτηκε από τις θεωρίες των Νέων Εγελιανών, ριζοσπαστών συνεχιστών του Χέγκελ. Το 1842 πήγε στη Δρέσδη όπου δημοσίευσε σε μια ριζοσπαστική εφημερίδα το πρώτο του επαναστατικό πιστεύω, που τελείωνε με τον περίφημο και γνωστό ώς σήμερα αφορισμό του: «Το πάθος για την καταστροφή είναι και δημιουργικό πάθος». Αυτό του στοίχισε την επιτακτική διαταγή να επιστρέφει στη Ρωσία. Αρνούμενος να υπακούσει, έχασε το διαβατήριό του. Μετά σύντομα χρονικά διαστήματα παραμονής

στην Ελβετία και το Βέλγιο, ο Μπακούνιν εγκαταστάθηκε στο Παρίσι, όπου συναναστράφηκε γάλλους και γερμανούς σοσιαλιστές, όπως τον Πιερ-Ζοζέφ Προυντόν και τον Καρλ Μαρξ, και πολλούς πολωνούς εμιγκρέδες, οι οποίοι τον ενέπνευσαν να συνδυάσει την υπόθεση της εθνικής απελευθέρωσης των σλαβικών λαών με εκείνη της κοινωνικής επανάστασης. Η επανάσταση του 1848 στο Παρίσι τού έδωσε την πρώτη γεύση από οδομαχίες· και μετά λίγες μέρες ενθουσιώδους συμμετοχής, ταξίδεψε προς τα ανατολικά με την ελπίδα να μεταδώσει τις φλόγες της επανάστασης στη Γερμανία και την Πολωνία. Τον Ιούνιο του 1848 παρακολούθησε στην Πράγα το Σλαβικό Συνέδριο, το οποίο τελείωσε απρόσμενα όταν τα αυστριακά στρατεύματα βομβάρδισαν την πόλη· λίγο αργότερα, τον ίδιο χρόνο, ζώντας ασφαλής στο Ανχάλτ-Κέτεν, στη Γερμανία, έγραψε το πρώτο του σημαντικό μανιφέστο, το *Κάλεσμα στους Σλάβους*. Κατήγγειλε την αστική τάξη ως ξοφλημένη αντεπαναστατική δύναμη· ζήτησε την ανατροπή της αυτοκρατορίας των Αψβούργων και τη δημιουργία μιας ελεύθερης ομοσπονδίας σλαβικών λαών στην Ευρώπη· και βασίστηκε στον αγρότη, και ιδίως στον ρώσο αγρότη, με την παράδοσή του της βίαιης εξέγερσης, ως κύριο συντελεστή της επικείμενης επανάστασης.

Κουρασμένος από την αδράνεια, ο Μπακούνιν επιδόθηκε και πάλι σε επαναστατικές ίντριγκες και, λαμβάνοντας μέρος στην εξέγερση της Δρέσδης τον Μάιο του 1849, δεν κατάφερε αυτή τη φορά να αποφύγει τη σύλληψη. Οι σαξονικές αρχές τον παρέδωσαν στις αυστριακές, και αυτές, αφού τον κράτησαν για ένα διάστημα φυλακισμένο, τον παρέδωσαν στις ρωσικές. Τον Μάιο του 1851 βρισκόταν πάλι σε ρωσικό έδαφος, έγκλειστος στο φρούριο Πετροπαυλόσκ στην Αγία Πετρούπολη. Εκεί, έπειτα από παρακίνηση του αρχηγού της αστυνομίας, έγραψε τη μυστηριώδη *Ομολογία*, η οποία δεν δημοσιεύτηκε ώς το 1921. Μεγάλο μέρος της αποτελείται από εκφράσεις μετάνοιας για τις πράξεις του. Έχει όμως και σημεία απείθειας και

τονίζει την αφοσίωση του Μπακούνιν στους Σλάβους και το μίσος του για τους Γερμανούς — αισθήματα που πρόσεξε με ενδιαφέρον και επιδοκίμασε ο ίδιος ο τσάρος. Ωστόσο, δεν βοήθησαν τον κρατούμενο. Παρέμεινε για τρία χρόνια στο φρούριο Πετροπαυλόσκ και για άλλα τρία σε ένα άλλο φρούριο, το Σλούσεμπουργκ, με αποτέλεσμα να τρωθεί σοβαρά η υγεία του. Τέλος, το 1857, τον έβγαλαν από την φυλακή για να τον εκτοπίσουν στη Σιβηρία. Ο κυβερνήτης της Ανατολικής Σιβηρίας ήταν εξάδελφος της μητέρας του Μπακούνιν, και πιθανόν μέσω αυτής της γνωριμίας πήρε την άδεια, το 1861, να κατεβεί τον ποταμό Αμούρ, δήθεν για εμπορικές δουλειές. Όταν έφτασε όμως στην ακτή, ανέβηκε σε ένα αμερικάνικο πλοίο που είχε προορισμό την Ιαπωνία και κατέληξε μέσω των Η.Π.Α. στην Αγγλία.

Η άφιξη του Μπακούνιν στα τέλη του 1861 στο Λονδίνο τον επανασύνδεσε με τον Χέρτσεν, τον οποίο είχε δει για τελευταία φορά στο Παρίσι το 1847 και ο οποίος είχε σημαντική θέση ανάμεσα στους ρώσους εμιγκρέδες ως εκδότης της εφημερίδας *Kolokol* (*Η Καμπάνα*). Η δεκατετράμηνη παραμονή του Μπακούνιν στο Λονδίνο κατέληξε σε κάποια ρήξη με τον Χέρτσεν, ο οποίος είχε αποβάλλει ένα μέρος από την επαναστατική ζέση της νιότης του και είχε έρθει σε σύγκρουση με τον κριτικό και μυθιστοριογράφο Νικολάι Τσερνιτσέφσκι και άλλους ακραίους ριζοσπάστες της νεότερης ρωσικής γενιάς. Όταν ξέσπασε η πολωνική εξέγερση στις αρχές του 1863, ο Μπακούνιν μπάρκαρε μαζί με πολωνούς εθελοντές για τη Βαλτική. Κατάφερε όμως να φτάσει μόνο μέχρι τη Σουηδία, όπου πέρασε ένα άκαρπο καλοκαίρι. Στις αρχές του 1864 εγκαταστάθηκε στην Ιταλία, όπου έμεινε τέσσερα χρόνια. Εκεί σχεδίασε τις βασικές γραμμές της αναρχικής θεωρίας του, την οποία υποστήριξε με θέρμη, αν και όχι συστηματικά, στην υπόλοιπη ζωή του. Εκεί επίσης άρχισε να υφαίνει ένα περίπλοκο δίχτυο, εν μέρει αληθινό, εν μέρει φανταστικό, μυστικών επαναστατικών εταιρειών.

Το πιο σπουδαίο επεισόδιο των ύστερων χρόνων του Μπακούνιν ήταν η διαμάχη του με τον Μαρξ. Το 1868, εγκατεστημένος στη Γενεύη προσχώρησε στην Πρώτη Διεθνή, μια ομοσπονδία κομμάτων και οργανώσεων της εργατικής τάξης που απέβλεπε στο να μετασχηματίσει τις καπιταλιστικές κοινωνίες σε σοσιαλιστικές συνομοσπονδίες και να τις εντάξει σε μια παγκόσμια ομοσπονδία. Την ίδια στιγμή όμως ενέγραφε τους οπαδούς του σε μια μισομυστική *Κοινωνική Δημοκρατική Συμμαχία*, την οποία συνέλαβε ως επαναστατική πρωτοπορία μέσα στη Διεθνή. Η ίδια οργάνωση δεν μπορούσε να αντέξει δύο τόσο ισχυρές και ασύμβατες προσωπικότητες και, σε ένα συνέδριο του 1872 στη Χάγη, ο Μαρξ, με μια μηχανορραφία που μικρή σχέση είχε με τις αιτίες της διαμάχης, πέτυχε τη διαγραφή του Μπακούνιν και των οπαδών του από τη Διεθνή. Η ρήξη δίχασε το επαναστατικό κίνημα στην Ευρώπη για πάντα. Δύο από τα μείζονα κείμενα του Μπακούνιν, *Η κνουτογερμανική αυτοκρατορία και η κοινωνική επανάσταση* (1871) και το *Κρατισμός και αναρχία* (1873) ανταναχλούν άμεσα τη σύγκρουσή του με τον Μαρξ. Ο Μπακούνιν ήταν εξίσου ασυμβίβαστος επαναστάτης με τον Μαρξ και δεν έπαυε να κηρύττει την ανατροπή της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων με βίαια μέσα. Απέρριπτε όμως τον πολιτικό έλεγχο, τη συγκέντρωση και την υποταγή στην αυθεντία (αν και εξαιρούσε ίσως τη δική του αυθεντία μέσα στο κίνημα). Κατήγγειλε αυτό που θεωρούσε χαρακτηριστικά γερμανικούς τρόπους σκέψης και οργάνωσης και αντέτασσε σ' αυτούς το ακηδεμόνευτο πνεύμα της εξέγερσης του οποίου εκφραστής ήταν ο ρώσος αγρότης. Ο αναρχισμός του Μπακούνιν πήρε την τελική του μορφή ως η αντίθεση στον κομμουνισμό του Μαρξ.

Τα τελευταία χρόνια του, τα οποία πέρασε φτωχός στην Ελβετία, ο Μπακούνιν ασχολήθηκε και πάλι με την κεντρική και ανατολική Ευρώπη. Εκτέθηκε από τον βραχύχρονο ενθουσιασμό του για τον Σ. Νετσάγιεφ, αλλά γενικά βρήκε φανατι-

κούς οπαδούς ανάμεσα σε ρώσους, πολωνούς, σέρβους και ρουμάνους εμιγκρέδες· έγραψε και κυκλοφόρησε πολλές προκηρύξεις και σχεδίασε επαναστατικές οργανώσεις. Η υγεία του επιδεινωνόταν μέρα με τη μέρα, τα οικονομικά του προβλήματα οξύνονταν ολοένα περισσότερο, και εξαρτιόταν από τη γενναιοδωρία λίγων ιταλών και ελβετών φίλων του. Ποτέ όμως δεν έχασε την ικανότητά του να υποστηρίζει και να ανανεώνει τις επαναστατικές του πεποιθήσεις.

Ο Προυντόν και ο Μπακούνιν είναι οι ιδρυτικοί πατέρες του αναρχισμού του 19ου αιώνα. Ο Μπακούνιν δεν διατύπωσε μια συνεκτική θεωρία. Τα πολλά και ευμεγέθη κείμενά του είναι πολλές φορές ανολοκλήρωτα. Η φήμη όμως και η προσωπικότητά του ενέπνευσαν πολλούς και ποικίλους οπαδούς σε όλες σχεδόν τις χώρες του κόσμου.

Σεργκέι Νετσάγιεφ

Η ΚΑΤΗΧΗΣΗ ΤΟΥ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗ

I.
Γενικές αρχές της οργάνωσης

1. Η δομή της οργάνωσης βασίζεται στην ατομική πίστη.

2. Ο οργανωτής (που είναι και ο ίδιος μέλος) επιλέγει πέντε ή έξι άτομα από τις γνωριμίες του και, αφού κάνει χωριστή συζήτηση και εξασφαλίσει τη συναίνεση του καθένα, τους συγκεντρώνει και βάζει τα θεμέλια ενός κλειστού πυρήνα.

3. Ο μηχανισμός της οργάνωσης κρύβεται από τους αργόσχολους, και συνεπώς όλο το φάσμα των επαφών και δραστηριοτήτων του πυρήνα κρατιέται κρυφό από τον καθένα, εκτός από τα μέλη του και τον κεντρικό πυρήνα, στον οποίο ο οργανωτής υποβάλλει πλήρη αναφορά σε καθορισμένες ημερομηνίες.

4. Τα μέλη αναλαμβάνουν ειδικά καθήκοντα σύμφωνα με ένα καθορισμένο σχέδιο, το οποίο έχει ετοιμαστεί με βάση τη γνώση του τόπου, της κοινωνικής τάξης ή του περιβάλλοντος όπου πρόκειται να γίνει η προπαρασκευαστική δουλειά.

5. Ένα μέλος της οργάνωσης σχηματίζει αμέσως γύρω του έναν πυρήνα δευτέρου βαθμού, σε σχέση με τον οποίο ο προηγουμένως σχηματισμένος πυρήνας αναλαμβάνει τον ρόλο του κεντρικού πυρήνα. Όλα τα μέλη της

οργάνωσης (ή, σε σχέση με τους πυρήνες του δευτέρου βαθμού, οι οργανωτές) παρέχουν σ' αυτόν το σύνολο των πληροφοριών που έχουν συγκεντρώσει μέσω των πυρήνων τους· αυτό υποβάλλεται στον επόμενο πυρήνα προς τα πάνω.

6. Η αρχή της μη χρησιμοποίησης άμεσων μεθόδων σε σχέση με όλα εκείνα τα άτομα στα οποία μπορεί κανείς να δράσει με ίση επιτυχία έμμεσα, δηλαδή μέσω άλλων ανθρώπων, πρέπει να τηρηθεί με τη μεγαλύτερη ακρίβεια.

7. Η γενική αρχή της οργάνωσης δεν είναι να προσπαθήσει να πείσει. Δηλαδή, δεν θέλει να καλλιεργήσει αλλά να ενοποιήσει τις ήδη υπάρχουσες δυνάμεις και να εξαλείψει κάθε συζήτηση που δεν έχει σχέση με τον σκοπό της.

8. Τα μέλη δεν κάνουν στον οργανωτή ερωτήσεις που ο σκοπός τους δεν συνδέεται με τη βάση των κατώτερων πυρήνων.

9. Η απόλυτη ειλικρίνεια των μελών απέναντι στον οργανωτή είναι η βάση για την επιτυχή πρόοδο της υπόθεσης.

10. Όταν σχηματίζονται πυρήνες δεύτερης κατηγορίας, οι πυρήνες που έχουν οργανωθεί πρωτύτερα γίνονται κέντρα σε σχέση μ' αυτούς και λαμβάνουν τους κανονισμούς της εταιρείας και ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα των δραστηριοτήτων στο μέρος στο οποίο εδρεύει.

Γενικές αρχές του δικτύου των τομέων

11. Ο σκοπός των τομέων είναι να πετύχουν την ανεξαρτησία και αυτονομία του έργου της οργάνωσης και τη χρήση τους ως επιπλέον εγγύησης για την ασφάλεια της κοινής υπόθεσης.

12. Οι τομείς αυτοί αποτελούνται αρχικά από δύο ή τρία πρόσωπα εξουσιοδοτημένα από το δίκτυο και με την έγκριση της επιτροπής. Στη βάση των γενικών αρχών της οργάνωσης, επιλέγουν μια ομάδα μόνον από εκείνους τους πυρήνες που, κατά τη γνώμη της επιτροπής, πληρούν τις απαιτήσεις τους. Η επαφή με το δίκτυο διατηρείται μέσω των οργανωτών.

13. Πρόσωπα που έχουν επιλεχτεί από τους πυρήνες για να γίνουν μέλη ενός τομέα δεσμεύονται στην επόμενη συνάντηση: α) να δρουν συντονισμένα, συλλογικά, υποτασσόμενα πλήρως στη φωνή της πλειοψηφίας και να αφήνουν τον τομέα αποκλειστικά αν πρέπει να επανδρώσουν πιο εσωτερικές βαθμίδες, με βάση τις εντολές της επιτροπής· β) συγχρόνως δεσμεύονται να έχουν στο μυαλό τους, σε όλες τις σχέσεις τους με τον εξωτερικό κόσμο, μόνον το καλό της εταιρείας.

14. Πρόσωπα επιλέγονται για να γίνουν μέλη ενός τομέα μόνο για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Όταν φτάνουν τα έξι, ο τομέας διαιρείται σε δύο ομάδες, με βάση τις οδηγίες της επιτροπής.

15. Ένα πρόσωπο εκλέγεται από κοινού για να αναλάβει γραφική δουλειά, τη σύνταξη αναφορών, την υποδοχή και την αποστολή των μελών της επιτροπής και άλλων παραγόντων που έχουν κάποια σχέση με τον τομέα ως σύνολο. Το ίδιο πρόσωπο αναλαμβάνει τη φύλαξη των ντοκουμέντων, είναι υπεύθυνο για τα περιουσιακά στοιχεία και κρατά διευθύνσεις.

16. Τα άλλα μέλη αναλαμβάνουν να κάνουν προπαρασκευαστική δουλειά σε μια ιδιαίτερη κοινωνική τάξη ή περιβάλλον, και επιλέγουν για λογαριασμό τους βοηθούς μέσα από πρόσωπα οργανωμένα σύμφωνα με τις γενικές αρχές.

17. Όλα τα πρόσωπα που είναι οργανωμένα σύμφωνα με τις γενικές αρχές θεωρούνται και χρησιμοποιούνται ως μέσα ή εργαλεία για την επιτέλεση των εγχειρημάτων και για την επίτευξη του σκοπού της εταιρείας. Επομένως, σε κάθε δουλειά που πρόκειται να γίνει από τον τομέα, η συνολική φύση του σχεδίου για τη δουλειά ή για το εγχείρημα αυτό πρέπει να είναι γνωστή μόνο στον τομέα· τα πρόσωπα που κάνουν τη δουλειά δεν πρέπει σε καμιά περίπτωση να γνωρίζουν την αληθινή της φύση αλλά μόνον εκείνες τις λεπτομέρειες, εκείνα τα μέρη της δουλειάς τα οποία έχουν αναλάβει να κάνουν. Προκειμένου να προκληθεί ο ενθουσιασμός τους είναι απαραίτητο να παρουσιαστεί παραποιημένη η φύση της δουλειάς[1].

18. Τα μέλη πληροφορούν την επιτροπή για το σχέδιο ενός εγχειρήματος που έχουν εκπονήσει και το εκτελούν μόνον αφού πάρουν την έγκριση της επιτροπής.

19. Ένα σχέδιο προτεινόμενο από την επιτροπή επιτελείται άμεσα. Για να εμποδιστεί η επιτροπή να έχει απαιτήσεις που υπερβαίνουν τις δυνατότητες του τομέα, διατηρείται ένα όσο το δυνατόν πιο αυστηρό και ακριβές μητρώο σχετικά με την κατάσταση του τομέα, μέσω των διαύλων επαφής του με την επιτροπή.

20. Ένας τομέας μπορεί να στέλνει τα μέλη του να επιθεωρούν υφιστάμενους πυρήνες και να τα στέλνουν σε καινούργια μέρη προκειμένου να ιδρύσουν νέες οργανώσεις.

21. Το ζήτημα των οικονομικών πόρων είναι πρωταρχικής σημασίας:

α) μία άμεση εισφορά από τα μέλη και στους συμπαθούντες, σε έγγραφο της επιτροπής, με το ποσό της εισφοράς γραμμένο ολογράφως·

β) μία έμμεση εισφορά, με εύλογα προσχήματα, σε

πρόσωπα κάθε κοινωνικής θέσης, έστω και αν δεν ανήκουν στους συμπαθούντες·

γ) οργάνωση συναυλιών, εσπερίδων, δήθεν για διαφορετικούς σκοπούς·

δ) διάφορα εγχειρήματα σε σχέση με ιδιώτες· ο τομέας απαγορεύεται να χρησιμοποιήσει άλλες πιο φιλόδοξες μεθόδους, και μόνο με βάση τις οδηγίες της επιτροπής πρέπει να προωθεί την επιτέλεση οποιουδήποτε τέτοιου σχεδίου·

ε) το ένα τρίτο των εισπράξεων πάει στην επιτροπή.

22. Μεταξύ των συνθηκών που είναι αναγκαίες για να αρχίσει τις δραστηριότητές του ένας τομέας είναι:

α) ο σχηματισμός χρησφύγετων·

β) η διείσδυση των έξυπνων και πρακτικών ανθρώπων του στο περιβάλλον των γυρολόγων, αρτοποιών κτλ.·

γ) η γνώση των χουτσομπόληδων, των πορνών της πόλης, και άλλων ιδιωτικών μέσων για τη συγκέντρωση και διασπορά φημών·

δ) η γνώση της αστυνομίας και του κόσμου των παλιών υπαλλήλων·

ε) η σύναψη σχέσεων με τα λεγόμενα εγκληματικά στοιχεία της κοινωνίας·

στ) η επιρροή σε υψηλόβαθμα πρόσωπα μέσω των γυναικών με τις οποίες σχετίζονται[2]·

ζ) η συνεχής προπαγάνδα με όλα τα μέσα.

Το αντίτυπο αυτό δεν πρέπει να κυκλοφορεί αλλά να παραμένει στον τομέα.

ΙΙ.

Αρχές από τις οποίες πρέπει να καθοδηγείται ο επαναστάτης.

Η στάση του επαναστάτη απέναντι στον εαυτό του.

1. Ο επαναστάτης είναι ένας ολόψυχα δοσμένος άνθρωπος. Δεν έχει δικά του ενδιαφέροντα, υποθέσεις, αισθήματα, δεσμούς, υπάρχοντα, ούτε καν όνομα. Είναι εντελώς απορροφημένος από ένα και μοναδικό ενδιαφέρον, μία και μοναδική σκέψη, ένα και μοναδικό πάθος — την επανάσταση[3].

2. Στα βάθη του είναι του, όχι μόνο με τα λόγια αλλά και με έργα, έχει κόψει κάθε δεσμό με το πολιτικό κατεστημένο και με ολόκληρο τον καλλιεργημένο κόσμο, με όλους τους νόμους, τους καλούς τρόπους, τις κοινωνικές συμβάσεις και τους ηθικούς κανόνες του[4]. Είναι αμείλικτος εχθρός του κόσμου αυτού, και αν συνεχίζει να ζει μέσα του, το κάνει μόνο για να τον καταστρέψει πιο αποτελεσματικά.

3. Ο επαναστάτης περιφρονεί κάθε θεωρητικολογία και έχει απορρίψει τις κοσμικές επιστήμες, αφήνοντάς τες στις μελλοντικές γενιές[5]. Ξέρει μόνο μια επιστήμη, την επιστήμη της καταστροφής. Γι' αυτό τον σκοπό, και μόνο γι' αυτόν, θα κάνει σπουδές μηχανικής, φυσικής, χημείας και ίσως ιατρικής. Γι' αυτό τον σκοπό και μόνο θα μελετάει νύχτα μέρα τη ζωντανή επιστήμη: τον λαό, τους χαρακτήρες και τις συνθήκες στις οποίες βρίσκεται και όλα τα γνωρίσματα της παρούσας κοινωνικής τάξης πραγμάτων σε όλα τα δυνατά επίπεδα. Το μοναδικό και σταθερό αντικείμενό του είναι η άμεση καταστροφή αυτής της ποταπής τάξης πραγμάτων.

4. Περιφρονεί την κοινή γνώμη[6]. Περιφρονεί και απεχθάνεται την υπάρχουσα κοινωνική ηθική[7] σε όλες τις εκφάνσεις και εκδηλώσεις της. Γι' αυτόν, είναι ηθικό καθετί που βοηθάει τον θρίαμβο της επανάστασης[8]. Ανήθικο και εγκληματικό είναι καθετί που τον εμποδίζει.

5. Ο επαναστάτης είναι ολόψυχα δοσμένος άνθρωπος, ανελέητος απέναντι στο κράτος και απέναντι σε όλη τη μορφωμένη και προνομιούχα κοινωνία γενικά· και δεν πρέπει να περιμένει κανένα έλεος απ' αυτούς. Ανάμεσα σ' αυτόν και σ' αυτούς υπάρχει, φανερά ή κρυφά, ένας ακατάπαυστος και αδιάλλακτος πόλεμος ζωής και θανάτου. Πρέπει να πειθαρχήσει τον εαυτό του ώστε να αντέχει στα βασανιστήρια.

6. Σκληρός απέναντι στον εαυτό του, πρέπει να είναι σκληρός και απέναντι στους άλλους. Όλα τα τρυφερά και εκθηλυμένα αισθήματα της συγγένειας, της φιλίας, της αγάπης, της ευγνωμοσύνης, ακόμη και της τιμής[9], πρέπει να καταπνιγούν μέσα του από το ψυχρό και μονοσήμαντο πάθος για την επαναστατική υπόθεση. Υπάρχει γι' αυτόν μόνο μία απόλαυση, μία παρηγοριά, μία ανταμοιβή και μία ικανοποίηση —η επιτυχία της επανάστασης. Μέρα νύχτα πρέπει να έχει μόνο μία σκέψη, ένα σκοπό —την ανελέητη καταστροφή. Επιδιώκοντας ψύχραιμα και ακούραστα αυτό το σκοπό, πρέπει να είναι ετοιμασμένος τόσο να πεθάνει ο ίδιος όσο και να καταστρέψει με τα ίδια του τα χέρια οτιδήποτε φράζει τον δρόμο της επίτευξής του[10].

7. Η φύση του αληθινού επαναστάτη δεν έχει θέση για κανένα ρομαντισμό, συναισθηματισμό, έκσταση ή ενθουσιασμό. Δεν έχει θέση ούτε για το προσωπικό μίσος ή εκδίκηση. Το επαναστατικό πάθος, που έχει γίνει σ' αυτόν συνηθισμένη νοοτροπία, πρέπει κάθε στιγμή να συνδυάζεται με τον ψυχρό υπολογισμό[11]. Παντού και πάντα

ο επαναστάτης δεν πρέπει να είναι αυτό που θέλουν να τον κάνουν οι υπαγορεύσεις των προσωπικών του κλίσεων, αλλά αυτό που του επιβάλλει το γενικό συμφέρον της επανάστασης.

Η στάση του επαναστάτη απέναντι στους επαναστάτες συντρόφους του

8. Ο επαναστάτης θεωρεί φίλο και αγαπητό του μόνον ένα πρόσωπο που έχει αποδείξει στην πράξη ότι είναι εξίσου επαναστάτης με τον ίδιο. Ο βαθμός της φιλίας, αφοσίωσης και των άλλων υποχρεώσεών του απέναντι στον σύντροφό του καθορίζεται μόνον από τον αντίστοιχο βαθμό χρησιμότητάς τους στο πρακτικό έργο της ολοκληρωτικής επαναστατικής καταστροφής.

9. Η ανάγκη για αλληλεγγύη μεταξύ των επαναστατών είναι αυτονόητη. Εδώ έγκειται όλη η δύναμη του επαναστατικού έργου[12]. Οι σύντροφοι επαναστάτες που διαθέτουν τον ίδιο βαθμό επαναστατικής αντίληψης και πάθους πρέπει, όσο το δυνατόν περισσότερο, να συζητούν μαζί όλα τα σημαντικά ζητήματα και να καταλήγουν σε ομόφωνες αποφάσεις. Στην εκτέλεση μιας σειράς καταστροφικών πράξεων, ο καθένας πρέπει να δρα για τον εαυτό του και να καταφεύγει στις συμβουλές και τη βοήθεια των συντρόφων του μόνον αν αυτό είναι απαραίτητο για την επιτυχία του σχεδίου.

10. Κάθε σύντροφος πρέπει να έχει στη διάθεσή του αρκετούς επαναστάτες δεύτερου ή τρίτου βαθμού, δηλαδή συντρόφους που δεν είναι εντελώς μυημένοι. Πρέπει να τους θεωρεί μέρη του κοινού επαναστατικού κεφαλαίου[13] που βρίσκονται στη διάθεσή του. Πρέπει να ξοδεύει το μερίδιο που του αναλογεί από το κεφάλαιο με φειδώ, προσπαθώντας πάντα να βγάλει το μεγαλύτερο δυνατό

όφελος απ' αυτό. Πρέπει να θεωρεί και τον εαυτό του κεφάλαιο αφιερωμένο στον θρίαμβο της επαναστατικής υπόθεσης· κεφάλαιο όμως το οποίο δεν μπορεί να διαθέσει ανεξάρτητα, δίχως τη συγκατάθεση όλων των πλήρως μυημένων συντρόφων.

11. Όταν ένας σύντροφος βρεθεί σε μπελάδες, ο επαναστάτης πρέπει να σκέφτεται, όταν αποφασίζει αν ο πρώτος πρέπει να σωθεί ή όχι, όχι με βάση τα προσωπικά του συναισθήματα αλλά μόνο με βάση το καλό της επαναστατικής υπόθεσης. Επομένως, πρέπει να ζυγίζει, από τη μια μεριά, τη χρησιμότητα του συντρόφου, και από την άλλη, την ποσότητα της επαναστατικής ενέργειας που θα πρέπει να δαπανηθεί αναγκαία για τη σωτηρία του. Και πρέπει να τάσσεται υπέρ της μεριάς που βαραίνει περισσότερο.

Η στάση απέναντι στην κοινωνία

12. Η είσοδος ενός καινούργιου μέλους, που έχει αποδείξει πως είναι άξιος γι' αυτό όχι με λόγια αλλά με έργα, πρέπει να αποφασίζεται μόνον ομόφωνα.

13. Ο επαναστάτης διεισδύει στον κόσμο του κράτους, των τάξεων και της λεγόμενης κουλτούρας, και ζει σ' αυτόν μόνο επειδή πιστεύει στη γρήγορη και ολοσχερή καταστροφή του. Δεν είναι επαναστάτης αν νιώθει οίκτο για οτιδήποτε ανήκει στον κόσμο αυτό. Αν είναι ικανός για κάτι τέτοιο, πρέπει να παραδέχεται την εκμηδένιση μιας κατάστασης, μιας σχέσης ή οποιουδήποτε προσώπου που αποτελεί μέρος του κόσμου αυτού —το καθετί και ο καθένας πρέπει να είναι εξίσου μισητά γι' αυτόν. Τόσο το χειρότερο γι' αυτόν αν έχει οικογένεια, φίλους και αγαπημένους σ' αυτόν τον κόσμο· δεν είναι επαναστάτης αν μπορούν να σταματήσουν το χέρι του[14].

14. Αποσκοπώντας στην ανελέητη καταστροφή, ο επαναστάτης μπορεί και μερικές φορές πρέπει να ζει μέσα στην κοινωνία, προσποιούμενος όμως ότι είναι κάτι εντελώς διαφορετικό απ' ό,τι είναι. Ο επαναστάτης πρέπει να διεισδύει παντού, στις κατώτερες και στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις, στους οίκους του εμπορίου, στην εκκλησία, στα μέγαρα των πλουσίων, στον κόσμο της γραφειοκρατίας, στους κύκλους των στρατιωτικών και των ανθρώπων των γραμμάτων, στο Τρίτο Τμήμα [Μυστική Αστυνομία], ακόμα και στα χειμερινά ανάκτορα του τσάρου[15].

15. Ολόκληρη αυτή η βρομερή κοινωνία πρέπει να χωριστεί σε διάφορες κατηγορίες: η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει εκείνους που πρέπει να καταδικαστούν άμεσα σε θάνατο. Η εταιρεία πρέπει φτιάξει έναν κατάλογο αυτών των καταδικασμένων προσώπων ανάλογα με τον βαθμό της ζημιάς που μπορεί να κάνει το καθένα στην επιτυχή πρόοδο της επαναστατικής υπόθεσης και, συνεπώς, ανάλογα με τη σειρά απομάκρυνσής του.

16. Στη σύνταξη αυτών των καταλόγων και στην απόφαση για την προαναφερθείσα σειρά, καθοδηγητική αρχή δεν πρέπει να είναι οι ατομικές πράξεις φαυλότητας που έχει διαπράξει το πρόσωπο, ούτε ακόμη το μίσος που προκαλεί στην κοινωνία ή στο λαό. Αυτή η φαυλότητα και το μίσος όμως μπορούν ώς έναν ορισμένο βαθμό να είναι χρήσιμα, επειδή βοηθούν στην υποκίνηση της λαϊκής εξέγερσης. Καθοδηγητική αρχή πρέπει να είναι το μέτρο της υπηρεσίας που θα προσφέρει αναγκαστικά στην επαναστατική υπόθεση ο θάνατος του προσώπου. Επομένως, στην πρώτη κατηγορία περιλαμβάνονται όλοι εκείνοι που πρέπει να εξοντωθούν επειδή είναι ιδιαίτερα επιβλαβείς στην επαναστατική οργάνωση, και των οποίων ο αιφνίδιος και βίαιος θάνατος θα εμπνεύσει το μέγιστο φό-

βο στην κυβέρνηση και θα κλονίσει τη δύναμή της στερώντας της τους πιο έξυπνους και ενεργητικούς ανθρώπους της.

17. Η δεύτερη κατηγορία πρέπει να αποτελείται από εκείνους στους οποίους χαρίζεται προσωρινά η ζωή, αποκλειστικά επειδή η κτηνώδης συμπεριφορά τους θα κάνει αναπόφευκτα τον λαό να εξεγερθεί[16].

18. Στην τρίτη κατηγορία ανήκει ένα πλήθος από κτήνη που είναι υψηλά ιστάμενοι ή από πρόσωπα που δεν διακρίνονται από ιδιαίτερη ευφυΐα ή από ενεργητικότητα, αλλά που, λόγω της θέσης τους, διαθέτουν πλούτο, γνωριμίες, επιρροή και εξουσία. Πρέπει να τους εκμεταλλευτούμε με κάθε δυνατό μέσο και τρόπο· πρέπει να τους μπλέξουμε και να τους μπερδέψουμε και, όταν θα έχουμε αναχαλύψει όσο περισσότερα μπορούμε από τα βρόμικα μυστικά τους, πρέπει να τους κάνουμε σκλάβους μας[17]. Η εξουσία, οι γνωριμίες, η επιρροή, τα πλούτη και η ενεργητικότητά τους γίνονται έτσι για μας ανεξάντλητο θησαυροφυλάκιο και ουσιώδης βοήθεια στα διάφορα εγχειρήματά μας.

19. Η τέταρτη κατηγορία αποτελείται από πρόσωπα με πολιτικές φιλοδοξίες και φιλελευθέρους διαφόρων αποχρώσεων. Μ' αυτούς μπορούμε να συνωμοτήσουμε σύμφωνα με τα δικά τους προγράμματα, ισχυριζόμενοι ότι τους ακολουθούμε τυφλά, ενώ στην πραγματικότητα θα αποκτούμε τον έλεγχο πάνω τους, αποσπώντας όλα τα μυστικά τους και εκθέτοντάς τους στον ύψιστο βαθμό, έτσι ώστε να εμπλακούν ανεπιστρεπτί και να μπορέσουν να χρησιμοποιηθούν για την πρόκληση αταξίας στο κράτος[18].

20. Η πέμπτη κατηγορία αποτελείται από θεωρητικολόγους, συνωμότες, επαναστάτες, όλους εκείνους που φλυαρούν τεμπέλικα, είτε ενώπιον ακροατηρίου είτε μου-

ντζουρώνοντας χαρτιά. Πρέπει να υποχινούνται συνεχώς και να αναγκάζονται να κάνουν βίαιες δηλώσεις πρακτικού σκοπού: το αποτέλεσμα θα είναι η πλήρης εξαφάνιση της πλειονότητάς τους, ενώ από λίγους απ' αυτούς θα προκύψει πραγματικό επαναστατικό όφελος[19].

21. Η έκτη, και σημαντική, κατηγορία είναι οι γυναίκες. Αυτές πρέπει να χωριστούν σε τρεις βασικούς τύπους: πρώτον, εκείνες οι επιπόλαιες, αστόχαστες και ανιαρές γυναίκες, τις οποίες μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε όπως χρησιμοποιούμε την τρίτη και τέταρτη κατηγορία των ανδρών· δεύτερον, γυναίκες που είναι φλογερές, προικισμένες και αφοσιωμένες, αλλά που δεν ανήκουν σε μας επειδή δεν έχουν φτάσει ακόμα σε μια πραγματική, ψυχρή και πρακτική επαναστατική αντίληψη: αυτές πρέπει να χρησιμοποιηθούν όπως οι άνδρες της πέμπτης κατηγορίας· και, τέλος, οι γυναίκες που είναι μαζί μας πλήρως, δηλαδή που έχουν μυηθεί πλήρως και έχουν δεχτεί στο ακέραιο το πρόγραμμά μας. Πρέπει να τις θεωρούμε τον πολυτιμότερο θησαυρό μας, η βοήθεια του οποίου μας είναι απολύτως απαραίτητη.

Η στάση της εταιρείας μας απέναντι στον λαό

22. Η εταιρεία μας έχει έναν μόνο σκοπό —την πλήρη χειραφέτηση και ευτυχία του λαού, δηλαδή των κοινών εργαζόμενων[20]. Πεισμένη όμως ότι η χειραφέτησή τους και η επίτευξη της ευτυχίας αυτής μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω μιας λαϊκής επανάστασης που θα καταστρέψει τα πάντα, η εταιρεία μας θα χρησιμοποιήσει όλη τη δύναμη και τους πόρους της για να προωθήσει μια εντατικοποίηση και μια αύξηση εκείνων των συμφορών και δεινών που θα εξαντλήσουν τελικά την υπομονή του λαού και θα τον οδηγήσουν σε λαϊκό ξεσηκωμό.

23. Με τον όρο «λαϊκή επανάσταση» η εταιρεία μας δεν εννοεί ένα κίνημα ρυθμισμένο με βάση το κλασικό δυτικό μοντέλο — ένα κίνημα το οποίο περιοριζόταν πάντα από την έννοια της ιδιοκτησίας και του παραδοσιακού κοινωνικού κατεστημένου του λεγόμενου πολιτισμού και της ηθικής μας, το οποίο περιορίστηκε μέχρι σήμερα στο να ανατρέψει μια πολιτική δομή απλώς για να βάλει στη θέση της μια άλλη και πάσχισε έτσι να δημιουργήσει το λεγόμενο επαναστατικό κράτος. Η μόνη επανάσταση που μπορεί να σώσει το λαό είναι εκείνη που θα ξεριζώσει ολόκληρο το κρατικό σύστημα και θα εξαλείψει όλες τις κρατικές παραδόσεις του καθεστώτος και των κοινωνικών τάξεων στη Ρωσία.

24. Επομένως, η εταιρεία μας δεν προτίθεται να επιβάλλει στον λαό οποιαδήποτε οργάνωση από πάνω. Κάθε μελλοντική οργάνωση θα διαμορφωθεί αναμφίβολα μέσα από το κίνημα και τη ζωή του λαού μας, αυτό είναι όμως καθήκον για τις μελλοντικές γενιές. Το δικό μας καθήκον είναι η τρομερή, ολοκληρωτική, καθολική, ανελέητη καταστροφή[21].

25. Επομένως, πλησιάζοντας πιο κοντά στον λαό, πρέπει να συμμαχήσουμε πρώτα απ' όλα με εκείνα τα στοιχεία της λαϊκής ζωής που, από τον καιρό της ίδρυσης της μοσχοβίτικης κρατικής εξουσίας, δεν έπαψαν ποτέ να διαμαρτύρονται, όχι μόνο με λόγια αλλά και με έργα, ενάντια σε καθετί άμεσα ή έμμεσα συνδεδεμένο με το κράτος: ενάντια στην αριστοκρατία, ενάντια στη γραφειοκρατία, ενάντια στους ιερείς, ενάντια στον κόσμο των εμπορικών συντεχνιών και ενάντια στους φιλάργυρους κερδοσκόπους που λυμαίνονται τους χωρικούς. Πρέπει όμως να συμμαχήσουμε με τον ατρόμητο κόσμο των ληστών[22], που είναι οι μόνοι αληθινοί επαναστάτες στη Ρωσία.

26. Το να ενώσουμε αυτόν τον κόσμο σε μια μοναδι-

κή, ανίκητη και ολοκληρωτικά καταστροφική δύναμη — αυτός είναι ο σκοπός όλης της οργάνωσης και της συνωμοσίας μας, αυτό είναι το καθήκον μας.

1869

Μιχαήλ Μπακούνιν

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΤΟΝ ΣΕΡΓΚΕΪ ΝΕΤΣΑΓΙΕΦ

Λοχάρνο, 2 Ιουνίου 1870

Αγαπητέ φίλε,

Απευθύνομαι σήμερα σ' εσάς και μέσα από σας στη δική σας, στη δική μας, Επιτροπή. Αν είστε τώρα σε ασφαλές μέρος και απαλλαγμένος από μικρούς μπελάδες και έγνοιες, ελπίζω ότι θα μπορέσετε να σκεφτείτε με την άνεσή σας τη δική σας κατάσταση, τη δική μας και γενικά κι εκείνη της κοινής μας υπόθεσης.

Ας αρχίσουμε αναγνωρίζοντας ότι ηττηθήκαμε, ότι η πρώτη μας εκστρατεία, που άρχισε το 1869, απέτυχε· μας συνέτριψαν. Κι αυτό για δύο κυρίως λόγους: ο πρώτος είναι ότι ο λαός, στην εξέγερση του οποίου ήμασταν απόλυτα δικαιολογημένοι να υπολογίζουμε, δεν εξεγέρθηκε. Προφανώς, ο αντίχτυπος από τα βάσανά του δεν έχει φτάσει ακόμα στο αποκορύφωμά του και τα όρια της υπομονής του δεν έχουν εξαντληθεί ακόμη. Προφανώς, η εμπιστοσύνη του στον εαυτό του, στο δίκιο του και στη δύναμή του δεν έχει ανάψει ακόμα και δεν βρέθηκαν στη Ρωσία οι επαρκείς σε αριθμό και κατάλληλοι άνθρωποι που, σπαρμένοι σε όλη τη χώρα και δρώντας συντονισμένα, θα μπορούσαν να αφυπνίσουν αυτήν την πίστη. Ιδού γιατί χάσαμε τη μάχη, πολλή ενέργεια και εξαιρετικά πολύτιμους ανθρώπους.

Αυτό είναι αναμφισβήτητο γεγονός και πρέπει να το παραδεχτούμε πλήρως, δίχως παζάρια, προκειμένου να

το κάνουμε αφετηρία για τις σκέψεις μας, τις προσπάθειές μας και τη δράση μας από δω και πέρα.

Είχατε επίγνωση του πράγματος αυτού, όπως και οι φίλοι σας σίγουρα, πολύ πριν μου το ομολογήσετε· στην πραγματικότητα, δεν μου είπατε ποτέ τίποτε· έπρεπε να το μαντέψω μόνος μου από τις πολυάριθμες και εμφανείς αντιφάσεις που υπήρχαν στα λόγια σας και τελικά πείστηκα από τη γενική κατάσταση της εκστρατείας μας η οποία ήταν πια τόσο φανερή που δεν ήταν δυνατό [...][23] να την κρύψουμε από τους πιο κοντινούς μας φίλους. Ήσασταν πεισμένος κατά το ήμισυ και περισσότερο όταν ήρθατε να με δείτε στο Λοκάρνο, μου είπατε όμως κατηγορηματικά και με τυπική βεβαιότητα ότι επίκειτο η αναγκαία εξέγερση. Με εξαπατήσατε, κι εγώ, επειδή υποψιάστηκα ή προαισθάνθηκα ενστικτωδώς την *απάτη*, αρνήθηκα συνειδητά και συστηματικά να σας πιστέψω· και σεις συνεχίσατε να μιλάτε και να ενεργείτε σαν να μου λέγατε την καθαρή αλήθεια. Αν μου δείχνατε, τότε που περάσατε από το Λοκάρνο, την κατάσταση έτσι όπως ήταν σ' ό,τι αφορά τον λαό και την οργάνωση, θα είχα συντάξει σίγουρα το κάλεσμά μου[24] στους αξιωματικούς με το ίδιο πνεύμα αλλά με διαφορετικούς όρους· κι αυτό θα ήταν καλύτερο για μένα, για σας, και ιδίως για την υπόθεση. Δεν θα τους έλεγα ότι ετοιμαζόταν ένα κίνημα.

Δεν οργίζομαι μαζί σας και μην χάνετε παρατηρήσεις ξέροντας ότι όταν ψεύδεσθε, κρύβετε ή αποσιωπάτε την αλήθεια, το κάνετε έξω από κάθε προσωπικό κίνητρο, απλώς επειδή το θεωρείτε χρήσιμο για την υπόθεση. *Κι εμείς όλοι* και εγώ ο ίδιος σας αγαπάμε αδελφικά και σας εκτιμάμε βαθιά ακριβώς επειδή ποτέ μέχρι τώρα δεν συναντήσαμε έναν άνθρωπο τόσο αδιάφορο για τον εαυτό του και τόσο αφοσιωμένο στην υπόθεση όσο εσείς.

Αυτή η συμπάθεια όμως κι αυτή η εκτίμηση δεν με ε-

μποδίζουν να σας πω με κάθε ειλικρίνεια ότι το σύστημα σας του φεναχισμού, το οποίο τείνει ολοένα και περισσότερο να γίνει το χυριότερο και μοναδικό σύστημά μας, το όπλο σας και η μέθοδος που προτιμάτε, είναι ολέθριο για την υπόθεση.

Μολαταύτα, πριν επιχειρήσω, και, ελπίζω, πριν καταφέρω να σας το αποδείξω, θα έλεγα μερικά λόγια για τη στάση μου απέναντί σας και απέναντι στην Επιτροπή σας· και θα προσπαθήσω να εξηγήσω γιατί, παρά τα προαισθήματα και τις αμφιβολίες που ένιωθα με ενστικτώδη διαύγεια όσον αφορά τη φιλαλήθεια των λόγων σας, δεν ήθελα ακόμη να το παραδεχτώ· και μέχρι το τελευταίο πέρασμά μου απ' τη Γενεύη μιλούσα και ενεργούσα σαν να είχα απόλυτη εμπιστοσύνη στα λόγια σας.

Έχουν περάσει σχεδόν 30 χρόνια που είμαι μαχριά από τη Ρωσία· από το 1840 ώς το 1851 διέμεινα στο εξωτερικό, στην αρχή με νόμιμο διαβατήριο, ύστερα ως εμιγκρές. Το 1851, μετά δύο χρόνια κράτησης σε φρούρια της Σαξωνίας και της Αυστρίας, με παρέδωσαν στη ρώσικη κυβέρνηση η οποία με κράτησε φυλακισμένο για έξι χρόνια ακόμη, πρώτα στο φρούριο Πετροπαυλόσκ, στο οχυρό Αλέξις, και μετά στο Σλούσεμπουργκ. Το 1857 με έστειλαν στη Σιβηρία όπου έμεινα για δύο χρόνια στο δυτικό μέρος της και άλλα δύο στο ανατολικό. Το 1861, το έσκασα από τη Σιβηρία και από τότε, φυσικά, δεν ξαναπάτησα το πόδι μου στη Ρωσία. Έτσι, μέσα σε τριάντα χρόνια στη Ρωσία, μόνο τα τέσσερα χρόνια, από το 1857 ώς το 1861 (έχουν περάσει εννιά χρόνια από τότε) ήμουν ελεύθερος. Κι αυτά ήταν στη Σιβηρία. Αυτό μου επέτρεψε, προφανώς, να δω από πιο κοντά τον ρώσικο λαό, τους αγρότες τους αστούς, τους εμπόρους (ιδίως του σιβηριανούς εμπόρους), όχι όμως την επαναστατική νεολαία. Στον καιρό μου, δεν υπήρχαν πολιτικοί εκτοπισμένοι στη

Σιβηρία εκτός από μερικούς δεκεμβριστές[25] και Πολωνούς. Είναι αλήθεια ότι εκεί γνώρισα και τέσσερις (sic) πετρατσεβιστές: τον Πετρατσέφσκι[26], τον Λβοφ[27] και τον Τολ[28], αλλά αυτοί οι εξόριστοι αποτελούσαν μια μεταβατική ομάδα ανάμεσα στους δεκεμβριστές και την πραγματική νεολαία· ήταν δογματικοί, σοσιαλιστές των βιβλίων, φουριεριστές και παιδαγωγοί. Η αληθινή νεολαία, αυτή την οποία εμπιστεύομαι — αυτή η τάξη δίχως τάξη, δίχως εστία [...], αυτή η φάλαγγα της λαϊκής επανάστασης για την οποία μίλησα αρκετές φορές στα κείμενά μου, ήταν κάτι που δεν γνώριζα· μόνον τώρα έχω αρχίσει να εξοικειώνομαι μαζί της.

Οι περισσότεροι Ρώσοι που έρχονταν να επισκεφτούν τον Χέρτσεν[29] στο Λονδίνο ήταν καλοί άνθρωποι, άνθρωποι των γραμμάτων ή φιλελεύθεροι και δημοκρατικοί αξιωματικοί. Ο πρώτος σοβαρός ρώσος επαναστάτης ήταν ο Ποτέμπνια[30], κι ο δεύτερος εσείς. Δεν θα μιλήσω για τον Ούτιν[31] και τους άλλους εμιγκρέδες της Γενεύης. Έτσι, ώς τη συνάντησή μας, η ρωσική νεολαία έμενε για μένα *terra incognita* [άγνωστη γη].

Λίγος χρόνος χρειάστηκε για να καταλάβω τη σοβαρότητα του χαρακτήρα σας και να σας εμπιστευτώ. Πείστηκα και είμαι ακόμη πεισμένος ότι, ακόμη κι αν δεν είστε πολλοί, αντιπροσωπεύετε μια σοβαρή δράση, τη μόνη σοβαρή επαναστατική δράση στη Ρωσία. Την απόφαση αυτή την πήρα εύκολα, επειδή το πρόγραμμά σας, τουλάχιστον του περασμένου χρόνου, όχι μόνο συγγένευε αλλά ήταν σχεδόν ίδιο μ' εκείνο που είχα επεξεργαστεί εγώ, με συνεχή [...] και με όλη την πείρα μιας ήδη μακρόχρονης πολιτικής ζωής. Ας διευκρινίσουμε σε γενικές γραμμές το πρόγραμμα αυτό στη βάση του οποίου συμμαχήσαμε τον περασμένο χρόνο και από το οποίο εσείς απομακρυνθήκατε, απ' ό,τι φαίνεται, αισθητά. Όσο για

μένα, μένω πιστός σ' αυτό, και αν τα πραγματικά αισθήματά σας και η απομάκρυνσή σας (ή εκείνη των φίλων σας) είναι τελεσίδικα, θα αναγκαστώ να διακόψω κάθε *στενή* πολιτική σχέση μαζί σας.

Το πρόγραμμα αυτό μπορεί να διατυπωθεί καθαρά με λίγες λέξεις: πλήρης εξάλειψη του κρατικού και δικαιικού κόσμου και του δήθεν αστικού πολιτισμού με μια βίαιη και ακαταμάχητη επανάσταση του λαού, διευθυνόμενη αόρατα όχι από μια επίσημη δικτατορία αλλά από εκείνη την ανώνυμη και συλλογική των φίλων της πλήρους χειραφέτησης του λαού από οποιονδήποτε ζυγό. Οι φίλοι αυτοί θα είναι στέρεα οργανωμένοι σε μυστική εταιρεία και θα δρουν παντού και πάντα για έναν και τον αυτό σκοπό σύμφωνα με ένα και μοναδικό πρόγραμμα.

Αυτή είναι η ιδέα και το πλάνο στη βάση των οποίων συμμάχησα μαζί σας· και σας έτεινα το χέρι για να τα πραγματοποιήσουμε. Ξέρετε ο ίδιος ώς ποιο βαθμό έμεινα πιστός στην υπόσχεση της συμμαχίας που με δέσμευε, ώς ποιο βαθμό σας εμπιστευόμουν από τότε που πείστηκα για τη σοβαρότητά σας και για την ταύτιση των επαναστατικών προγραμμάτων μας. Δεν σας ρώτησα ποιοι είναι οι φίλοι σας ούτε πόσοι είστε· δεν προσπάθησα να επαληθεύσω τη δύναμη που αντιπροσωπεύατε, πίστεψα στα λόγια σας.

Το έκανα από αδυναμία, από τυφλότητα ή από βλακεία; Ξέρετε πως όχι. Ξέρετε πολύ καλά πως ποτέ δεν έδειχνα τυφλή εμπιστοσύνη και πως τον περασμένο χρόνο, στη διάρκεια συζητήσεων που είχαμε οι δυο μας και μια φορά στο σπίτι του Ογκάρεφ[32] και ενώπιόν του, σας είπα ξεκάθαρα ότι δεν ήμασταν υποχρεωμένοι να σας πιστέψουμε, αφού δεν σας στοιχίζει τίποτα να λέτε ψέματα όταν πιστεύετε ότι το ψέμα μπορεί να είναι χρήσιμο για την υπόθεση· στο εξής δεν είχαμε άλλη εγγύηση για τη

φιλαλήθεια των λόγων σας εκτός από την αναμφισβήτητη σοβαρότητά σας και την ολοκληρωτική αφοσίωσή σας στην υπόθεση· αυτή είναι, σας είπα, μεγάλη εγγύηση, που δεν μας προφυλάσσει όμως από λάθη και στραβοπατήματα αν μείνουμε με τα μάτια κλειστά.

Παρά το αίσθημα αυτό όμως, διατήρησα στενές σχέσεις μαζί σας και σας βοηθούσα σε όλα όσο μπορούσα· θέλετε να μάθετε γιατί το έκανα; Πρώτον, επειδή όταν φύγατε από τη Γενεύη για τη Ρωσία, τα προγράμματά μας ήταν κατά βάθος ίδια. Πείστηκα γι' αυτό όχι μόνο από τις καθημερινές συζητήσεις μας αλλά και από το ότι όλα τα κείμενα που έγραψα και δημοσίευσα όσο ήσασταν παρών σας προκαλούσαν βαθιά συμπάθεια λόγω εκείνων των στοιχείων που μετέφραζαν πιο καθαρά το κοινό μας πρόγραμμα, και επίσης από το ότι και τα δικά σας κείμενα του περασμένου χρόνου είχαν παρόμοιο χαρακτήρα.

Δεύτερον, επειδή σας θεωρούσα και σας θεωρώ ακόμη ικανό να συγκεντρώνετε γύρω σας, όχι για τον εαυτό σας αλλά για την υπόθεση, πραγματικές δυνάμεις, καθώς αναγνώριζα την άγρια και ακάματη ενεργητικότητα, την αφοσίωση, το πάθος [...] και τη στοχαστικότητά σας. Και έλεγα στον εαυτό μου, αλλά και στον Ογκάρεφ, ότι αν αυτές οι δυνάμεις δεν είχαν συγκεντρωθεί ακόμη, αυτό θα γινόταν σίγουρα μια μέρα.

Τρίτον, επειδή από όλους τους Ρώσους που γνώριζα, εσείς μου φανήκατε πιο ικανός να διεκπεραιώσετε αυτό το εγχείρημα· και έλεγα στον εαυτό μου και στον Ογκάρεφ ότι δεν χρειαζόταν πια να περιμένουμε τον ερχομό κάποιου άλλου ανθρώπου, ότι ήμασταν ηλικιωμένοι κι οι δύο και ότι σίγουρα δεν θα βρίσκαμε πιο αφοσιωμένο και πιο ικανό από σας· αν λοιπόν θέλαμε να συνδεθούμε με τη ρώσικη υπόθεση, έπρεπε να συνδεθούμε με εσάς και με κανέναν άλλο. Δεν γνωρίζαμε ούτε την Επιτροπή σας ού-

τε την Εταιρεία σας και κρίναμε μόνο με βάση εσάς. Γιατί όμως οι τωρινοί και μελλοντικοί φίλοι μας να μην έχουν την ίδια σοβαρότητα μ' εσάς; Αυτή η αναμφισβήτητη σοβαρότητα ήταν για μένα εγγύηση ότι αφενός δεν θα δεχόσασταν ανάμεσά σας ασυνεπή άτομα και αφετέρου ότι δεν θα μένατε μόνοι και ότι θα προσπαθούσατε να φτιάξετε μια συλλογική δύναμη.

Έχετε βέβαια ένα αδύναμο σημείο που παρατήρησα από τις πρώτες συναντήσεις μας αλλά δεν του έδωσα μεγάλη σημασία: είναι η απειρία και η άγνοια των ανθρώπων και της ζωής. Σ' αυτό πρέπει να προστεθεί ένας φανατισμός όχι απαλλαγμένος από μυστικισμό. Η άγνοια των κοινωνικών συνθηκών, των ηθών, των συνηθισμένων ιδεών και αισθημάτων αυτού που ονομάζεται πολιτισμένος κόσμος σας κάνει ακόμη και σήμερα ανίκανο να δράσετε με επιτυχία σ' αυτό το περιβάλλον, έστω κι αν έχετε σκοπό να το καταστρέψετε. Δεν γνωρίζετε πάντα τα μέσα που θα σας έκαναν να αποκτήσετε επιρροή και ισχύ στο περιβάλλον αυτό, πράγμα που σας καταδικάζει να κάνετε γκάφες κάθε φορά που έρχεστε σε επαφή μαζί του για τις ανάγκες της υπόθεσης. Απόδειξη είναι η ατυχής προσπάθειά σας να εκδόσετε ξανά την *Kolokol*[33] υπό συνθήκες αδύνατες. Θα μιλήσουμε όμως αργότερα γι' αυτό. Η παραγνώριση των ανθρώπων σας οδηγεί αναπόφευκτα σε λανθασμένους υπολογισμούς. Απαιτείτε και περιμένετε πάρα πολλά από αυτούς φορτώνοντάς τους με καθήκοντα που ξεπερνούν τις δυνάμεις τους, επειδή πιστεύετε ότι όλοι πρέπει να έχουν το ίδιο πάθος μ' εσάς. Επιπλέον, δεν πιστεύετε καθόλου σ' αυτούς και γι' αυτό δεν λαμβάνετε υπόψη σας το πάθος που εγείρεται σ' αυτούς, τις τάσεις που διαμορφώνουν όπως και την ειλικρίνεια των βλέψεών τους για τους ίδιους σκοπούς με τους δικούς σας· και προσπαθείτε να τους κρατάτε κάτω από την ε-

πιρροή σας, να τους τρομοχρατείτε, να τους συνδέετε με περιττούς ελέγχους που τις πιο πολλές φορές δεν επιτυγχάνουν το σκοπό τους, προχειμένου να μη μπορούν να ξεφύγουν πια από τη στιγμή που θα πέσουν στα χέρια σας. Κι όμως, ελευθερώνονται συνεχώς και θα συνεχίσουν να ελευθερώνονται όσο δεν αλλάζετε τον τρόπο που δράτε, όσο δεν μπορείτε να βρείτε σ' αυτούς τον λόγο της συμμαχίας τους μαζί σας. Θυμάστε πόσο ενοχληθήκατε όταν σας είπα ότι είστε ένας *abrek*, και η κατήχησή σας κατήχηση *abreks*[34]· ισχυριστήκατε ότι όλα τα άτομα πρέπει να είναι έτσι φτιαγμένα, ότι η απόλυτη αυτοθυσία και η αποποίηση όλων των προσωπικών μας επιθυμιών, όλων των απολαύσεων, αισθημάτων και σχέσεων πρέπει να είναι φυσιολογική, φυσική και μόνιμη κατάσταση όλων ανεξαιρέτως των ατόμων. Θέλετε να κάνετε, στην εποχή που ζούμε, κανόνα ζωής για την κοινότητα την ωθημένη ώς την αυταπάρνηση σκληρότητά σας προς τον εαυτό σας, τον αληθινά υπέροχο φανατισμό σας. Επιδιώκετε πράγματα παράλογα, αδύνατα, την πλήρη άρνηση της φύσης του ανθρώπου και της κοινωνίας. Η επιδίωξη αυτή είναι παράλογη γιατί σας κάνει να σπαταλάτε τις δυνάμεις σας άδικα. Κανένας άνθρωπος, όποια και αν είναι η ενεργητικότητά του, και καμιά [μυστική] εταιρεία, όσο τέλεια κι αν είναι η πειθαρχία της και ισχυρή η οργάνωσή της, δεν θα καταφέρουν ποτέ να νικήσουν τη φύση. Μόνον οι φανατικοί της θρησκείας και οι ασκητές μπορούν να επιχειρήσουν να τη νικήσουν. Έμεινα έκπληκτος επίσης, όχι όμως πολύ ούτε για πολύ, όταν ανακάλυψα σ' εσάς ένα είδος μυστικισμού και πανθεϊστικού ιδεαλισμού. Δεδομένων των τάσεων που έχετε, αυτό μου φάνηκε πολύ φυσιολογικό, αν και εντελώς γελοίο. Ναι, αγαπητέ μου φίλε, δεν είστε υλιστής σαν εμάς τους δύστυχους αμαρτωλούς αλλά ιδεαλιστής, προφήτης· καλόγερος της

Επανάστασης, ο ήρωάς σας δεν μπορεί να είναι ούτε ο Μπαμπέφ[35] ούτε καν ο Μαρά[36], αλλά κάποιος Σαβοναρόλα[37]. Ο τρόπος που σκέφτεστε σας φέρνει πιο κοντά στον Μεχήνα[...][38], στους ιησουίτες παρά σ' εμάς. Είστε ένας φανατικός· εξ ου και η πολύ μεγάλη δύναμη του χαρακτήρα σας αλλά και η τυφλότητά σας· και η τυφλότητα είναι σοβαρό και επικίνδυνο αδύνατο σημείο· η τυφλή ενεργητικότητα προχωρεί ψηλαφίζοντας και σκοντάφτει· και όσο πιο άγρια είναι αυτή η ενεργητικότητα, τόσο πιο σοβαρά και σίγουρα είναι τα λάθη της. Σας λείπει το κριτικό πνεύμα, και λόγω αυτής της έλλειψης είναι αδύνατο να εκτιμήσετε τα άτομα, τις καταστάσεις και τα μέσα για την επίτευξη [...] του σκοπού.

Τα καταλάβαινα όλα αυτά και τα έλεγα μέσα μου τον περασμένο χρόνο. Δύο εκτιμήσεις όμως ισορρόπησαν τα πράγματα υπέρ σας. Πρώτον, έβλεπα και εξακολουθώ να βλέπω σε σας μια αξιόλογη δύναμη και, ας το πούμε, απόλυτα καθαρή, δίχως την παραμικρή πρόσμιξη εγωισμού ή ματαιοδοξίας, μια δύναμη που όμοιά της δεν έχω συναντήσει σε άλλους Ρώσους· δεύτερον, έλεγα στον εαυτό μου και λέω ώς σήμερα ότι είστε ακόμη νέος και επιπλέον τόσο αξιόλογος κα απρόσβλητος από κάθε αυταπάτη και από όλες τις προσωπικές και εγωιστικές επιθυμίες που δεν είναι δυνατό να παρεκκλίνετε για πολύ καιρό από τον ορθό δρόμο ούτε να μένετε σε μια τόσο ολέθρια για την υπόθεση πλάνη. Αυτό πιστεύω και σήμερα.

Τέλος, έβλεπα και ένιωθα πολύ καλά ότι δεν με εμπιστευόσασταν πλήρως και ότι πολλές φορές προσπαθούσατε να με κάνετε όργανο για άμεσους σκοπούς που μου διέφευγαν. Αυτό όμως δεν με ανησύχησε καθόλου.

Πρώτον, η σιγή σας για εκείνους που αγωνίζονται μέσα στην οργάνωση μού άρεσε· εκτιμώ, όντως, ότι σε τέτοιου είδους πράγματα ακόμα και τα πλέον έμπιστα

πρόσωπα δεν πρέπει να ξέρουν παρά ό,τι είναι πραχτικά αναγκαίο για την επιτυχία του έργου που τους έχει ανατεθεί. Και πρέπει να μου αναγνωρίσετε το ότι δεν σας έχανα ποτέ αδιάκριτες ερωτήσεις. Θα μπορούσατε να μου λέγατε, αντίθετα προς το καθήκον σας, ονόματα που δεν θα μου μάθαιναν τίποτε, αφού δεν θα γνώριζα τα πρόσωπα στα οποία αναφέρονται. Έπρεπε να βασιστώ στην κρίση σας· λοιπόν, σας πίστεψα και σας πιστεύω πάντα. Και εκτιμώ ότι μια Επιτροπή αποτελούμενη από πρόσωπα σαν εσάς και άξια όλης της εμπιστοσύνης σας, αξίζει και της δικής μας.

Ένα ερώτημα τίθεται: η οργάνωσή σας υπήρξε πραγματικά ή είχατε απλώς την πρόθεση να τη στήσετε με τον ένα ή τον άλλο τρόπο; Και αν υπήρξε, ήταν πολυάριθμη και αντιπροσώπευε τουλάχιστον το έμβρυο μιας δύναμης ή μήπως όλα αυτά ήταν απλή προσδοκία; Η ίδια η Επιτροπή, *τα άγια των αγίων σας*, υπήρξε υπό κάποια μορφή και μ' εκείνη τη βαθιά συνοχή που σας ενώνει με τη ζωή και το θάνατο ή απλώς είχατε τη διάθεση να τη φτιάξετε; Με μια λέξη, αντιπροσωπεύετε μια απομονωμένη, πολύ αξιοσέβαστη ασφαλώς αλλά ατομική δύναμη ή μια πραγματικά και αληθινά υπάρχουσα; Και [...] αν η Εταιρεία και η διευθυντική Επιτροπή υπήρξαν πραγματικά (αν υποτεθεί ότι αποτελούνταν, η Επιτροπή ιδίως, από άτομα σίγουρα, ακλόνητα, φανατικά αφοσιωμένα και αδιάφορα για τον εαυτό τους όπως εσείς), ένα άλλο ερώτημα μού έρχεται στο μυαλό: είχαν και έχουν επαρκές πραχτικό πνεύμα και γνώσεις, θεωρητική προπαρασκευή και ικανότητα για να κατανοήσουν τις συνθήκες και τις σχέσεις που διέπουν τη ζωή του λαού και των κοινωνικών τάξεων στη Ρωσία, έτσι ώστε να μην είναι η επαναστατική [Επιτροπή] σχέτη κοροϊδία αλλά πραγματικότητα και έτσι ώστε να καλύπτει μια αληθινή επανα-

στατική οργάνωση όλη τη ρωσική ζωή και να εισχωρεί σε όλα τα κοινωνικά στρώματα της Ρωσίας;

Προχειμένου να σχηματίσω μια ιδέα τόσο για την πραγματικότητα όσο και για τις δυνατότητες του εγχειρήματός σας, δηλαδή του πνεύματός του, δεν έπαυα να σας κάνω ερωτήσεις, και ομολογώ ότι οι απαντήσεις σας δεν μου φαίνονταν ικανοποιητικές. Παρά τις υπεκφυγές και τις περιττολογίες σας, μου μάθατε, παρά τη θέλησή σας, ότι στους αντικειμενικούς της στόχους και στους υλικούς πόρους της η Εταιρεία σας ήταν ακόμη πολύ αδύναμη. Της λείπει ακόμα το πρακτικό πνεύμα, οι γνώσεις και η τεχνογνωσία. Η Επιτροπή όμως που ιδρύσατε αποτελείται σίγουρα από ανθρώπους σαν εσάς, και ανάμεσά τους είστε ένας από τους καλύτερους, από τους σταθερότερους. Είστε ο ιδρυτής και μέχρι τώρα η ψυχή της Εταιρείας. Όλα αυτά, αγαπητέ μου φίλε, τα κατάλαβα και τα έμαθα τον περασμένο χρόνο. Αυτό όμως δεν με εμπόδισε να συμμαχήσω μαζί σας, γιατί ήσασταν για μένα [...] ένας οξυδερκής και βαθιά αφοσιωμένος αγωνιστής, όσο λίγοι άλλοι, και γιατί ήμουν πεισμένος ότι είχατε καταφέρει να ανακαλύψετε τουλάχιστον κάποιους ανθρώπους της ίδιας πάστας και να τους κάνετε ομάδα· ήμουν επίσης σίγουρος και είμαι ώς σήμερα ότι με την πείρα και με ακάματες και φλογερές προσπάθειες θα αποκτούσατε γρήγορα γνώσεις, λογικό και τεχνογνωσία, δίχως τις οποίες είναι αδύνατη η επιτυχία. Και καθώς δεν υπέθετα και δεν υποθέτω ώς σήμερα πως μπορεί να υπάρχει άλλος κύκλος εξίσου σοβαρός με τον δικό σας στη Ρωσία, θέλησα, παρά τις αντιξοότητες, να μείνω σύμμαχός σας.

Δεν ενοχλούμουν καθόλου που σας έβλεπα να μεγαλοποιείτε συνεχώς τις δυνάμεις σας: αυτό είναι κάτι φυσικό, συχνά ωφέλιμο και μερικές φορές τολμηρό σε όλους τους συνωμότες. Είναι βέβαιο όμως ότι οι προσπάθειες

που χάνατε για να με ξεγελάσετε αποδείχνυαν ότι δεν καταλαβαίνετε τους ανθρώπους. Μου φαίνεται πως από τις συζητήσεις μας θα έπρεπε να καταλάβετε ότι, για να με κερδίσετε, δεν χρειαζόταν να μου δώσετε αποδείξεις για την ύπαρξη μιας οργανωμένης και υπαρκτής δύναμης, αλλά μόνο για την ακλόνητη και σαφή θέλησή σας να δημιουργήσετε μια τέτοια. [...] Μ' αυτή σας τη συμπεριφορά, νομίσατε ότι μπορούσατε να μου θέσετε τους όρους σας εν ονόματι μιας ισχυρής οργάνωσης, ενώ αν παρουσιαζόσασταν ως κάποιος που προσπαθούσε να φτιάξει μια τέτοια, θα αναγκαζόσασταν να μου μιλήσετε ως ίσος προς ίσο, ως άνθρωπος προς άνθρωπο και να υποτάξετε στο [...] μου και το δικό σας πρόγραμμα και το [...] δράσης.

Αυτό δεν το υπολογίσατε. Ήσασταν προσκολλημένος με υπερβολικό φανατισμό στο πρόγραμμά σας και στο πλάνο σας για να υποβάλλετε και τα δύο στην κριτική οποιουδήποτε. Και δεύτερον, δεν είχατε αρκετή εμπιστοσύνη στην αφοσίωσή μου στην υπόθεση και στην κατανόησή μου για να μου φανερώσετε το εγχείρημά σας. Ήσασταν σκεπτικιστής απέναντι σε όλους τους εμιγκρέδες και είχατε δίκιο· ίσως ήσασταν λιγότερο απέναντί μου, διότι σας έδινα άφθονες αποδείξεις για την προθυμία μου να υπηρετήσω την υπόθεση δίχως καμία αξίωση και πέρα από κάθε ματαιοδοξία. Μολαταύτα, με παίρνατε για ανάπηρο του οποίου οι συμβουλές μπορεί να είναι μερικές φορές χρήσιμες [...]· ανάπηρο, του οποίου η συμμετοχή στο φλογερό εγχείρημά σας θα ήταν άχρηστη και ίσως επιβλαβής. Το αντιλήφθηκα, αλλά δεν ενοχλήθηκα. Το ξέρατε ο ίδιος [...] και δεν μπορούσατε να με οδηγήσετε στο σημείο να διακόψω μαζί σας. Δεν ήμουν υποχρεωμένος να σας αποδείξω ότι δεν είμαι καθόλου τελειωμένος άνθρωπος και ανίκανος να συμμετάσχει σε μια φλογερή και

σοβαρή δράση, όπως δείχνατε να πιστεύετε. Άφηνα και αφήνω ακόμη στο χρόνο και στην προσωπική σας εμπειρία τη φροντίδα να πειστείτε για το αντίθετο.

Υπήρχε επίσης ένας ιδιαίτερος λόγος που με υποχρέωνε και με υποχρεώνει ακόμα να είμαι συνετός όσον αφορά τους Ρώσους και τις ρωσικές δραστηριότητες. Είναι το ότι δεν έχω καθόλου χρήματα. Όλη μου τη ζωή πάλευα με τη φτώχεια και κάθε φορά που επιχείρησα να κάνω κάτι χρήσιμο, το έκανα όχι με δικό μου χρήμα αλλά με το χρήμα κάποιων άλλων. Αυτό μου στοίχισε προ καιρού πολλές συκοφαντίες και επιθέσεις, ιδίως από τη μεριά του ρωσικού υποκόσμου.

Οι κύριοι αυτοί σπίλωσαν εντελώς τη φήμη μου και παρέλυσαν αισθητά τη δραστηριότητά μου. Μου χρειάστηκε όλο το αληθινό πάθος και η ειλικρινής θέληση που με εμψύχωναν (αυτό δεν το λέω από αλαζονεία αλλά από πείρα) για να μην χαμφθώ και για να συνεχίσω να αγωνίζομαι. Κι εσείς [...] ξέρετε πόσο ψευδείς και μισητές είναι οι φήμες σχετικά με την προσωπική μου πολυτέλεια και με την τάση μου να κάνω λεφτά σε βάρος των άλλων, να τους «τυλίγω». Ένα σωρό καθάρματα εμιγκρέδες, οι Ούτιν και σία, με λένε απατεώνα και άπληστο εκμεταλλευτή, εμένα που ποτέ δεν έζησα ούτε θέλησα να ζήσω για την προσωπική μου ικανοποίηση και που πάντα επιδίωκα τη χειραφέτηση των άλλων. Μην [...] το πάρετε αυτό για αλαζονεία· *το λέω σε σας* και στους φίλους και αισθάνομαι το δικαίωμα και την ανάγκη να σας το πω μια για πάντα.

Είναι φανερό ότι για να αφοσιωθώ αποκλειστικά στην υπόθεση, πρέπει να έχω τα απαραίτητα μέσα διαβίωσης. Γερνώ· οχτώ χρόνια κράτησης [...] μου άφησαν μια χρόνια αρρώστια· η κλονισμένη [...] μου χρειάζεται φροντίδες, ορισμένες υλικές συνθήκες προχειμένου να μπορέ-

σω να φανώ χρήσιμος· επιπλέον, έχω γυναίκα και παιδιά και δεν μπορώ να τους αφήσω να πεθάνουν από την πείνα· είμαι αναγκασμένος να μειώσω τα έξοδά μου στο ελάχιστο· παρόλα αυτά, δεν θα μπορούσα να ζήσω δίχως κάποιο ποσό το μήνα. Πού να το βρω αν ξοδεύω όλο το μόχθο μου στην κοινή υπόθεση;

Υπάρχουν κι άλλοι λόγοι· επειδή έχω ιδρύσει εδώ και λίγα χρόνια τη Μυστική Επαναστατική Διεθνή Συμμαχία[39], δεν μπορώ ούτε θέλω να την εγκαταλείψω για να αφοσιωθώ αποκλειστικά στη ρωσική υπόθεση. Εξάλλου, στη σκέψη μου, η ρωσική και η διεθνής υπόθεση αποτελούν ένα πράγμα. Μέχρι τώρα η διεθνής υπόθεση δεν μου έδωσε τα μέσα να ζω, αντίθετα, μου στοίχισε χρήματα. Αυτή είναι με δυο λόγια η κατάστασή μου· καταλαβαίνετε ότι αυτή η φτώχεια, από τη μια μεριά, και οι άθλιες συκοφαντίες των ρώσων εμιγκρέδων από την άλλη, με κάνουν να υστερώ απέναντι σε κάθε καινούργιο άνθρωπο και σε κάθε εγχείρημα. Βλέπετε πόσα κίνητρα είχα να μην θέλω να επιβληθώ και να ζητήσω από σας περισσότερη εμπιστοσύνη απ' αυτήν που μου δείχνατε·[...] να περιμένω ότι εσείς και οι φίλοι σας θα καταλήγατε να πειστείτε πως ήταν δυνατό, χρήσιμο κα αναγκαίο να με εμπιστευτείτε.

Επιπλέον, έβλεπα και καταλάβαινα ότι καθώς δεν με αντιμετωπίζατε ως ίσος προς ίσο ούτε ως πρόσωπο εμπιστοσύνης, με θεωρούσατε, συμφωνώντας σ' αυτό με τις μεθόδους σας και υπακούοντας σε ένα είδος λογικής αναγκαιότητας, τυφλό κατά τα τρία τέταρτα όργανο της υπόθεσης: η προσωπικότητα, η δραστηριότητα και το όνομά μου δεν ήταν για σας παρά μέσα. Έτσι, καθώς δεν είχατε τη δύναμη για την οποία μου μιλούσατε, χρησιμοποιούσατε το όνομά μου για να οργανώσετε μια τέτοια στη Ρωσία. Και αυτό σε τέτοιο σημείο, που πολλοί πι-

στεύουν όντως ότι είμαι επικεφαλής μιας Μυστικής Εταιρείας, την οποία, όπως ξέρετε, αγνοώ εντελώς.

Θα έπρεπε να επιτρέψω να χρησιμοποιήσει κάποιος το όνομά μου ως μέσο προπαγάνδας και στρατολόγησης για μια οργάνωση της οποίας το σχέδιο δράσης και οι άμεσοι στόχοι μου ήταν άγνωστοι κατά τα τρία τέταρτα; Δίχως δισταγμό απαντώ κατηγορηματικά: ναι, μπορούσα και όφειλα. Ιδού οι λόγοι μου:

Πρώτον, ήμουν πάντα πεισμένος ότι η Ρωσική επαναστατική επιτροπή και δεν πρέπει και δεν μπορεί να έχει τη δραστηριότητα της παρά στη Ρωσία, διότι το να θέλεις να διευθύνεις τη ρωσική επανάσταση από το εξωτερικό είναι παράλογο.

Αν εσείς και οι φίλοι σας μείνετε για πολύ καιρό στο εξωτερικό, θα έλεγα ότι δεν θα είστε πια κατάλληλοι να συμμετέχετε στην Επιτροπή· αν γίνετε εμιγκρέδες, οφείλετε, όπως έκανα κι εγώ, να υποταχθείτε σε ό,τι αφορά τις ρώσικες δραστηριότητες στην απόλυτη διεύθυνση μιας καινούργιας Επιτροπής που θα εδρεύει στη Ρωσία, μιας επιτροπής που θα είναι αναγνωρισμένη από σας και θα δρα σύμφωνα με ένα πρόγραμμα και ένα σχέδιο βγαλμένο από κοινή συμφωνία· όσο για σας, θα μπορούσατε να σχηματίσετε μια Ρωσική επιτροπή στο εξωτερικό η οποία θα χειριζόταν με πλήρη αυτονομία τις σχέσεις, τις δραστηριότητες, τα ρωσικά πνεύματα και κύκλους έξω από τη Ρωσία. Επίσης, θα διέθετε την αναγκαία αυτονομία και ανεξαρτησία σε σχέση με την επιλογή των μεθόδων και των μέσων δράσης, και ιδίως θα δρούσε από κοινού με τη Διεθνή συμμαχία. Στην περίπτωση αυτή, θα είχα το δικαίωμα και το καθήκον να απαιτήσω να συμμετάσχω σε βάση ισότητας σ' αυτή τη Ρωσική επιτροπή στο εξωτερικό. Αυτό άλλωστε ζήτησα στην τελευταία επιστολή που έστειλα στην Επιτροπή και σε σας[40], αναγνω-

ρίζοντας ότι η τελευταία έπρεπε να εδρεύει στη Ρωσία. Φυσικά, εγώ δεν έχω ούτε τη δυνατότητα ούτε την πρόθεση να επιστρέψω στη Ρωσία, άρα ούτε την αξίωση να εισέλθω στην Επιτροπή που βρίσκετε εκεί. Από σας έμαθα για το πρόγραμμά της και για τους σκοπούς της δραστηριότητάς της· συμφωνώντας απολύτως με τις απόψεις σας, σας δήλωσα τη θέλησή μου και τη στέρεη απόφασή μου να την βοηθήσω και να την υπηρετήσω με όλα τα μέσα που διαθέτω· και επειδή το όνομά μου σας φαινόταν ικανό να προσελκύσει καινούργιους οπαδούς στην οργάνωσή σας, σας έδωσα την άδεια να το χρησιμοποιήσετε. Ήξερα ότι θα χρησιμοποιηθεί για την υπόθεση (σίγουροι εγγυητές γι' αυτό ήταν το κοινό μας πρόγραμμα και η φύση μας) και δεν φοβόμουν να μην εκτεθώ, σε περίπτωση κάποιας αποτυχίας, στις δημόσιες κριτικές, διότι είμαι εξοικειωμένος με τις ύβρεις.

Θυμηθείτε όμως ότι το περασμένο καλοκαίρι συμφωνήσαμε ότι θα ενημερωνόμουν για όλα τα ζητήματα τα σχετικά με τις ρωσικές πρωτοβουλίες, δραστηριότητες και δικαιοδοσίες στο εξωτερικό και πως οτιδήποτε συνέβαινε ή επιχειρούνταν δεν θα συνέβαινε εν αγνοία μου και χωρίς την συγκατάθεσή μου. Αυτό ήταν αναγκαίος όρος: πρώτον, επειδή γνώριζα τον κόσμο του εξωτερικού πολύ καλύτερα από οποιονδήποτε από σας· δεύτερον, επειδή μια τυφλή αλληλεγγύη μ' εσάς και όχι ανεξάρτητη σ' ό,τι αφορά τη δράση και τις δημοσιεύσεις στο εξωτερικό θα μπορούσε να με φέρει σε μια κατάσταση αντίθετη προς τα καθήκοντα και τα δικαιώματά μου ως μέλους της Διεθνούς συμμαχίας. Όπως θα δούμε όμως, δεν σεβαστήκατε τον όρο αυτό, και *στην περίπτωση που δεν θα εφαρμοστεί πλήρως*, θα αναγκαστώ να διακόψω κάθε στενή πολιτική σχέση μαζί σας.

Πριν απ' όλα, το σύστημά μου διαφέρει από το δικό

σας στο ότι δεν δέχεται ούτε τη χρησιμότητα ούτε καν τη δυνατότητα μιας επανάστασης άλλης από την αυθόρμητη, δηλαδή λαϊκή και κοινωνική, επανάσταση. Έχω τη βαθιά πεποίθηση ότι κάθε άλλη επανάσταση θα ήταν αθέμιτη, επιβλαβής και ολέθρια για την ελευθερία και το λαό, διότι θα επιφύλασσε γι' αυτόν μια καινούργια αθλιότητα και μια καινούργια σκλαβιά· επιπλέον, κι αυτό είναι το σημαντικό, κάθε άλλη επανάσταση είναι στο εξής αδύνατη, ανέφικτη και απραγματοποίητη. Η συγκέντρωση και ο πολιτισμός, οι σιδηρόδρομοι, ο τηλέγραφος, οι πρόσφατοι εξοπλισμοί, η καινούργια οργάνωση του στρατού και γενικά της διοικητικής επιστήμης, δηλαδή η επιστήμη της συστηματικής υποδούλωσης και εκμετάλλευσης των μαζών, της συντριβής των λαϊκών εξεγέρσεων και κάθε άλλης εξέγερσης, επιστήμη τόσο επιμελώς φτιαγμένη, επαληθευμένη από την εμπειρία και τελειοποιημένη στην πορεία των εβδομήντα πέντε τελευταίων χρόνων της ιστορίας — όλα αυτά δίνουν σήμερα στο κράτος τόσο μεγάλη δύναμη που όλες οι τεχνητές απόπειρες, όλες οι μυστικές συνωμοσίες εν αγνοία του λαού, όπως και όλες οι αιφνιδιαστικές επιθέσεις και τα αυτοσχεδιασμένα χτυπήματα, συντρίβονται απ' αυτή τη δύναμη που δεν θα μπορέσει να νικηθεί και να καταστραφεί παρά μόνο από τη λαϊκή και κοινωνική αυθόρμητη επανάσταση[41].

Στο εξής, ο μοναδικός σκοπός της μυστικής εταιρείας πρέπει να είναι όχι να συγκροτήσει μια τεχνητή δύναμη έξω από το λαό, αλλά να αφυπνίσει, να συγκεντρώσει και να οργανώσει τις ξεσηκωμένες λαϊκές δυνάμεις· υπό τις συνθήκες αυτές, ο στρατός της επανάστασης, ο μόνος που είναι δυνατός και πραγματικός, δεν θα βρίσκεται έξω από το λαό, θα είναι ο ίδιος ο λαός. Ο τελευταίος δεν αφυπνίζεται με τεχνητά μέσα· οι λαϊκές επαναστάσεις γεννιούνται από την ίδια τη δύναμη των πραγμάτων ή από

εκείνο το ιστορικό ρεύμα που, αόρατο και υπόγειο, ασταμάτητο και πάντα πολύ αργό, εισχωρεί στα λαϊκά στρώματα ώσπου να ξεπεταχθεί στην επιφάνεια και με τα επιβλητικά κύματά του να σπάσει όλα τα εμπόδια και να καταστρέψει ό,τι βρεθεί στο πέρασμά του.

Μια τέτοια επανάσταση δεν γίνεται τεχνητά· ούτε μπορεί να επισπευστεί σημαντικά, αν και δεν αμφιβάλλω ότι μια έξυπνα και ορθά διευθυνόμενη οργάνωση μπορεί να διευκολύνει το ξέσπασμα. Υπάρχουν περίοδοι στην ιστορία όπου οι επαναστάσεις είναι απλώς αδύνατες και άλλες όπου είναι αναπόφευκτες. Σε τι περίοδο βρισκόμαστε σήμερα; Κατά τη γνώμη μου, σε μια περίοδο γενικευμένης και αναπόφευκτης λαϊκής επανάστασης. Δεν θα επιχειρήσω εδώ να αποδείξω την ορθότητα της γνώμης αυτής, αυτό θα με πήγαινε πολύ μακριά. Εξάλλου, δεν είναι αναγκαίο αφού απευθύνομαι σε κάποιον και στους φίλους του που είμαι σίγουρος πως την συμμερίζονται απόλυτα. Λέω, λοιπόν, ότι σε όλη την Ευρώπη η κοινωνική και λαϊκή επανάσταση είναι αναπόφευκτη. Θα ξεσπάσει σε λίγο και ποιος ξέρει πού θα εκραγεί: στη Ρωσία, στη Γαλλία ή σε κάποια άλλη χώρα της Δύσης[42]; Κανένας δεν μπορεί να το προβλέψει. Ίσως ξεσπάσει σε ένα χρόνο, ίσως πιο νωρίς, ίσως πάλι όχι πριν περάσουν δέκα ή είκοσι χρόνια. Αυτό είναι ανοιχτό ερώτημα και όσοι έχουν την πρόθεση να υπηρετήσουν πιστά την επανάσταση δεν το θέτουν για να περάσουν απλώς την ώρα τους. Όλες οι μυστικές εταιρείες που θέλουν αληθινά να δουλέψουν γι' αυτήν, πρέπει να αρχίζουν αποβάλλοντας κάθε νευρικότητα, κάθε ανυπομονησία. Φυσικά, δεν πρέπει να κοιμούνται: αντίθετα, πρέπει να είναι έτοιμες κάθε στιγμή, συνεπώς να βρίσκονται επί ποδός και διαρκώς σε θέση να εκμεταλλευτούν κάθε ευκαιρία· συγχρόνως όμως πρέπει να διαμορφώνονται και να οργανώνονται όχι για τους

σκοπούς ενός προσεχούς ξεσηκωμού αλλά εν όψει μιας κρυφής υπομονετικής και μακροχρόνιας δράσης, αντίθετα από τους φίλους σας, τους ιησουίτες πατέρες.

Θα περιορίσω τις σκέψεις μου στη Ρωσία. Πότε θα ξεσπάσει λοιπόν η ρωσική επανάσταση; Το αγνοούμε. Πολλοί, ομολογώ πως ήμουν ανάμεσά τους, περίμεναν την εξέγερση του λαού το 1870· ο λαός όμως δεν ξύπνησε. Πρέπει να συμπεράνουμε από αυτό ότι ο ρωσικός λαός θα χάσει την επανάσταση; Όχι, το συμπέρασμα αυτό δεν μπορεί να βγει και είναι άλλωστε παράλογο. Όποιος γνωρίζει, από τη μια μεριά, τη μπερδεμένη και κυριολεκτικά κρίσιμη κατάσταση του λαού μας υπό την υφιστάμενη οικονομική και πολιτική σχέση, και από την άλλη μεριά, την κατάφωρη ανικανότητα της κυβέρνησής μας και του κράτους, όχι μόνο να τροποποιήσει αλλά και να μαλακώσει κάπως την κατάσταση αυτή (ανικανότητα που δεν οφείλεται στο τάδε ή στο δείνα ειδικό χαρακτηριστικό των κυβερνώντων μας, αλλά στην ίδια τη φύση του κρατικού συστήματός μας και κάθε κράτους γενικά), οφείλει να φτάσει αναγκαστικά στο συμπέρασμα ότι η ρωσική λαϊκή επανάσταση είναι αναπόφευκτη. Κι αυτό όχι μόνο από αρνητική σκοπιά, αλλά και από θετική, επειδή στον λαό μας, παρά την άγνοιά του, έχει διαμορφωθεί ιστορικά ένα ιδεώδες που τείνει συνειδητά ή όχι να πραγματοποιήσει. Αυτό είναι η κοινοτική κατοχή της γης συνοδευόμενη από μια πλήρη χειραφέτηση από κάθε κρατική καταπίεση και κάθε βιαιοπραγία. Προς αυτό έτεινε ο ρωσικός λαός την εποχή των ψεύτικων Ντμίτρι[43], του Στένκα Ράζιν[44] και του Πουγκάτσεφ[45]· προς αυτό τείνει ακόμα και σήμερα με ακατάπαυστες εξεγέρσεις, που επειδή είναι σκόρπιες οδηγούνται αναπόφευκτα στην ήττα.

Ανέφερα μόνο δύο βασικά χαρακτηριστικά του λαϊκού ρωσικού ιδεώδους, δίχως να ισχυρίζομαι ότι τα ανέπτυξα

ολοσχερώς. Ποιος ξέρει τι βλασταίνει ακόμη κάτω από τις διανοητικές ανάγκες του ρωσικού λαού και τι θα δούμε να βγαίνει στο φως από την πρώτη επανάσταση; Αυτό μου αρκεί σήμερα για να αποδείξω ότι ο λαός μας δεν είναι άγραφο χαρτί πάνω στο οποίο οποιαδήποτε μυστική εταιρεία μπορεί να γράψει ό,τι της αρέσει, το κομμουνιστικό σας πρόγραμμα για παράδειγμα. Ο λαός έχει επεξεργαστεί, κατά το ένα τέταρτο συνειδητά και κατά τα τρία τέταρτα ασυνείδητα, το δικό του πρόγραμμα, το οποίο οφείλει να γνωρίσει, να μαντέψει κάθε μυστική εταιρεία και με το οποίο οφείλει να συμμορφωθεί αν θέλει να πετύχει.

Είναι αναμφισβήτητο και πασίγνωστο σε όλους μας ότι την εποχή του Στένκα Ράζιν και του Πουγκάτσεφ, κάθε φορά που στεφόταν με επιτυχία, έστω και μικρή, ένας λαϊκός ξεσηκωμός, ο λαός έκανε πάντα το ίδιο πράγμα: άρπαζε όλη τη γη για να την κάνει κοινό κτήμα, έστελνε στο διάβολο τους ευγενείς, τους μεγάλους ιδιοκτήτες, τους αξιωματούχους του τσάρου και ενίοτε τους παπάδες και οργάνωνε την ελεύθερη αγροτική κοινότητά του. Αυτό σημαίνει ότι ο λαός μας κρατάει στη μνήμη του και στο ιδεώδες του ένα πολύτιμο στοιχείο για τη μελλοντική [κοινωνική] οργάνωση, στοιχείο που δεν υπάρχει ακόμη στους λαούς της Δύσης: την ελεύθερη οικονομική κοινότητα. Στη ζωή και τη σκέψη του λαού, υπάρχουν δύο γεγονότα, δύο παράγοντες στους οποίους μπορούμε να στηριχτούμε: οι συχνές εξεγέρσεις και η ελεύθερη οικονομική κοινότητα. Υπάρχει όμως κι ένας τρίτος παράγοντας: είναι ο κοζάκικος λαός ή ο κόσμος των ληστών και των κλεφτών των μεγάλων δρόμων, που είναι από μόνος του διαμαρτυρία ενάντια στην κρατική καταπίεση και ενάντια στον πατριαρχικό και κοινοτικό ζυγό.

Οι συχνές εξεγέρσεις, αν και προκαλούνται πάντα α-

πό τυχαία αίτια, έχουν, μολαταύτα, γενικά αίτια και μεταφράζουν τη βαθιά δυσαρέσκεια ολόκληρου του λαού. Είναι κατά κάποιο τρόπο συνηθισμένο και φυσικό φαινόμενο της ρωσικής λαϊκής ζωής. Δεν υπάρχει χωριό στη Ρωσία που να μην είναι βαθιά δυσαρεστημένο με την κατάστασή του, που να μην είναι θύμα της ανάγκης, της ασφυξίας, της [επιθυμίας] για αλλαγή και που να μην κρύβει στα βάθη της συλλογικής ψυχής, μαζί με τη λαχτάρα να κυριέψει όλη τη γη των χωροδεσποτών και μετά εκείνη των κουλάκων, το αίσθημα ότι έχει το δίκιο με το μέρος του· δεν υπάρχει χωριό που δεν μπορούν να ξεσηκωθούν οι άνθρωποι που ξέρουν να το κάνουν. Αν οι επαρχίες δεν ξεσηκώνονται πιο συχνά, αυτό συμβαίνει αποκλειστικά επειδή τις κρατά ο φόβος και επειδή έχουν επίγνωση της αδυναμίας τους. Το αίσθημα αυτό οφείλεται στον διχασμό των κοινοτήτων, στην απουσία πραγματικής αλληλεγγύης ανάμεσά τους. Αν κάθε χωριό της Ρωσίας ήξερε ότι τη στιγμή που θα εξεγειρόταν θα έκαναν το ίδιο και όλα τα άλλα χωριά, θα μπορούσαμε να πούμε με σιγουριά ότι δεν υπήρχε ούτε ένα χωριό που να μην εξεγερθεί. Από δω συνάγεται το πρώτο καθήκον της μυστικής οργάνωσης, το εγχείρημα και ο σκοπός της: να αφυπνίσει σε όλες τις αγροτικές κοινότητες το αίσθημα της απαραίτητης αλληλεγγύης του και έτσι να αφυπνίσει στον ρωσικό λαό το αίσθημα της δύναμής του· με μια λέξη, να συγχωνεύσει τις πολλαπλές μεμονωμένες αγροτικές εξεγέρσεις σε ένα γενικό ξεσηκωμό του λαού.

Είμαι βαθιά πεισμένος ότι ένα από τα κύρια μέσα για να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός μπορεί και πρέπει να δοθεί από τον λαό των ελεύθερων κοζάκων, από το πλήθος των αλητών μας (των αγίων και των άλλων), των προσκυνητών και των *beguny*[46], των κλεφτών και των ληστών — από όλον αυτόν τον κόσμο που είναι κρυμμένος,

που διαμαρτύρεται από αμνημονεύτων χρόνων ενάντια στο κράτος και τον κρατισμό και ενάντια στον κνουτογερμανικό πολιτισμό[47]. Αυτό εκτέθηκε ήδη σε ανώνυμο φυλλάδιο: *Το επαναστατικό ζήτημα και ο τρόπος να το θέτουμε* και προκάλεσε κύμα αγανάκτησης σε όλους τους καθωσπρέπει ανθρώπους και τους άλλους επηρμένους φλύαρους που θεωρούν δράση τις δογματικές και βυζαντινίζουσες πολυλογίες τους. Όλα αυτά είναι απολύτως αληθινά και επιβεβαιώνονται από την ιστορία μας. Ο κόσμος των χοζάκων, των κλεφτών, των ληστών και των αλητών, ήταν ακριβώς εκείνος που αποκατέστησε ένα δεσμό ανάμεσα στις επαναστάσεις των μεμονωμένων κοινοτήτων και τις ένωσε· και την εποχή του Στένκα Ράζιν και του Πουγκάτσεφ οι αλήτες οι βγαλμένοι από τον λαό ήταν οι καλύτεροι και πιο πιστοί συντελεστές της λαϊκής επανάστασης, οι υποκινητές ταραχών και οι πρόδρομοι του ξεσηκωμού ολόκληρου του λαού (και ποιος δεν ξέρει ότι, δοθείσης της ευκαιρίας, οι αλήτες γίνονται πρόθυμα κλέφτες και ληστές;). Εξάλλου, ποιος δεν είναι στη χώρα μας ληστής ή κλέφτης; Η κυβέρνηση; Οι επίσημοι και ανεπίσημοι κερδοσκόποι και οι στυγνοί επιχειρηματίες μας; Ή μήπως οι μεγάλοι ιδιοχτήτες μας, οι έμποροί μας; Από τη μεριά μου, δεν δέχομαι ούτε τη ληστεία ούτε την κλοπή ούτε κάθε άλλη βία σε βάρος του ανθρώπου· ομολογώ όμως ότι αν έχω να διαλέξω ανάμεσα στη ληστεία και την κλοπή εκείνων που είναι καθισμένοι στον θρόνο και απολαμβάνουν όλα τα προνόμια και στη ληστεία και την κλοπή του λαού, παίρνω δίχως τον παραμικρό δισταγμό το μέρος του τελευταίου και τις θεωρώ φυσικές, αναγκαίες και υπό μία έννοια θεμιτές. Αναγνωρίζω ότι από τη στενά ανθρώπινη σκοπιά η λαϊκή ληστεία απέχει από το να είναι κάτι ωραίο. Τι ωραίο υπάρχει όμως στη Ρωσία; Υπάρχει τίποτα πιο μιαρό εκεί από ανθρώπους

καθώς πρέπει, αξιωματούχους και αστούς, καλλιεργημένα και έντιμα πνεύματα, που κρύβουν κάτω από δυτικές συμπεριφορές και λεπτεπίλεπτους τρόπους την πιο βαθιά διαστροφή της σκέψης, των αισθημάτων, των [κοινωνικών] σχέσεων και των ατομικών πράξεων! Στην καλύτερη περίπτωση, υπάρχει ένα αβυθομέτρητο και απελπιστικό [διανοητικό] κενό. Αντίθετα, στη διαστροφή του λαού υπάρχει η φύση, η δύναμη, η ζωή· υπάρχει το δίκιο που δίνει μια παμπάλαιη ιστορική θυσία· υπάρχει, τέλος, μια ισχυρή διαμαρτυρία ενάντια στην πρωταρχική πηγή κάθε διαστροφής, ενάντια στο κράτος —και κατά συνέπεια υπάρχει εδώ μια δυνατότητα για το μέλλον. Ιδού ο λόγος για τον οποίο παίρνω το μέρος της λαϊκής ληστείας και βλέπω σ' αυτήν έναν από τους κυριότερους μοχλούς της μελλοντικής λαϊκής επανάστασης στη Ρωσία.

Καταλαβαίνω ότι αυτό μπορεί να αγανακτήσει τους έντιμους, δηλαδή ανέντιμους, ιδεαλιστές μας, τους κάθε κατεύθυνσης ιδεαλιστές μας από τον Ούτιν ώς τον Λοπάτιν[48], που φαντάζονται ότι θα μπορέσουν με τη βία και με τη μεσολάβηση μιας τεχνητής μυστικής οργάνωσης να επιβάλλουν στον λαό τη σκέψη, τη θέληση και τον τρόπο δράσης τους. Όσο για μένα, δεν πιστεύω ότι αυτό είναι δυνατό· αντίθετα, πιστεύω ότι με την πρώτη μεγάλη ήττα του πανρωσικού κράτους, όποια κι αν είναι η αιτία της, ο λαός θα ξεσηκωθεί όχι εν ονόματι του ιδεώδους του Ούτιν ή του Λοπάτιν, ούτε του δικού σας, αλλά εν ονόματι του δικού του ιδεώδους, και καμιά τεχνητή συνωμοσία, όση δύναμη κι αν έχει, δεν θα μπορέσει να τον ελέγξει και να αλλάξει τη *φυσική* του κίνηση, διότι δεν υπάρχει πρόχωμα που να μπορεί να συγκρατήσει τον μανιασμένο ωκεανό. Εσείς όλοι, αγαπητοί φίλοι μου, θα διαλυθείτε αν φανείτε ανίκανοι να ακολουθήσετε το λαϊκό ρεύμα· και είμαι πεπεισμένος ότι στην πρώτη σημαντική ε-

ξέγερση του λαού, ο κόσμος των αλητών, των ληστών και των κλεφτών, που είναι βαθιά ριζωμένος στη λαϊκή ζωή και αποτελεί ένα από τα κυριότερα φαινόμενά της, θα τρανταχτεί γερά, μαζικά.

Καλό ή κακό, αυτό είναι αναμφισβήτητο και αναπόφευκτο γεγονός, και όποιος εύχεται πραγματικά να γίνει η ρωσική λαϊκή επανάσταση, όποιος θέλει να την υπηρετήσει, να την στηρίξει, να την οργανώσει, όχι μόνο στα χαρτιά, αλλά και με πράξεις, δεν πρέπει να το αγνοήσει· πρέπει να το λάβει υπόψη του, να μην προσπαθήσει να το αποφύγει, αλλά να προσπαθήσει να βγάλει πρακτικά διδάγματα απ' αυτό και να το χρησιμοποιήσει ως ισχυρό μοχλό για τον θρίαμβο της επανάστασης. Σ' αυτό το θέμα δεν πρέπει να παριστάνουμε τους άρχοντες. Όποιος θέλει να διατηρήσει την ιδανική και παρθενική αγνότητά του, ας μείνει στο δωμάτιό του για να ονειρεύεται, να σκέφτεται, να γράφει τις σκέψεις του και να σκαρώνει στίχους. Εκείνος, όμως, που θέλει να είναι αληθινός συντελεστής της επανάστασης στη Ρωσία πρέπει να σηκώσει ψηλά τα γάντια του, γιατί δεν υπάρχουν γάντια που μπορούν να προστατέψουν από τη ρωσική λάσπη που υπάρχει παντού και δεν μπορεί να καθαριστεί. Ο ρωσικός κόσμος, είτε πρόκειται για τις προνομιούχες επίσημες σφαίρες είτε για τα λαϊκά στρώματα, είναι φρικτός. Η ρωσική επανάσταση θα είναι ασφαλώς φρικτή επανάσταση. Όποιος φοβάται τα φρικτά πράγματα ή τη λάσπη, ας μείνει μακριά απ' αυτό τον κόσμο και απ' αυτή την επανάσταση· όποιος όμως θέλει να την υπηρετήσει, ξέροντας εκ των προτέρων περί τίνος πρόκειται, ας σκληρύνει τα νεύρα του κι ας είναι έτοιμος για όλα.

Το να χρησιμοποιηθεί ο κόσμος των ληστών ως όργανο της λαϊκής επανάστασης, ως μέσο για να εγκαθιδρυθεί ένας δεσμός ανάμεσα στις μεμονωμένες μαζικές ε-

ξεγέρσεις, είναι δύσκολο εγχείρημα· δέχομαι την αναγκαιότητά του, συγχρόνως όμως ομολογώ ότι είμαι εντελώς ανίκανος να αφιερωθώ σε κάτι τέτοιο. Για να το αναλάβει και να το διεκπεραιώσει κανείς καλά, πρέπει να έχει γερά νεύρα, ηράκλεια δύναμη, γεμάτες πάθος πεποιθήσεις και σιδερένια θέληση. Τέτοιοι άνθρωποι μπορεί να βρεθούν στις γραμμές μας. Άνθρωποι όμως που ανήκουν στη δική μας γενιά και έχουν δεχτεί τη δική μας παιδεία είναι ανίκανοι για κάτι τέτοιο. Το να πας προς τους ληστές δεν σημαίνει ότι γίνεσαι ο ίδιος ληστής και τίποτε παραπάνω· δεν σημαίνει πως μοιράζεσαι τα πάθη τους [...], τις αθλιότητές τους, τα συχνά απεχθή κίνητρά τους, τα συναισθήματα και τις πράξεις τους· σημαίνει ότι τους δίνεις καινούργια ψυχή και αφυπνίζεις μέσα τους [την ανάγκη] για ένα διαφορετικό σκοπό, για ένα λαϊκό σκοπό· οι άγριοι και σκληροί αυτοί άνθρωποι, που φτάνουν συχνά στην ωμότητα, έχουν παρθένα, ισχυρή, ανέπαφη και πολύ ζωτική φύση και συνεπώς προσιτή για μια ζωντανή και όχι δογματική προπαγάνδα, αν βέβαια τολμήσει και μπορέσει να τους πλησιάσει αυτή. Είμαι έτοιμος να σας πω περισσότερα πάνω σ' αυτό, αν συνεχιστεί η αλληλογραφία μου μαζί σας.

Ένα άλλο πολύτιμο στοιχείο, έλεγα, της μελλοντικής λαϊκής ζωής στη Ρωσία, είναι η ελεύθερη οικονομική κοινότητα· είναι πράγματι πολύτιμο και δεν υπάρχει στη Δύση. Η κοινωνική επανάσταση στη Δύση θα πρέπει να δημιουργήσει αυτό το απαραίτητο και θεμελιώδες έμβρυο της μελλοντικής [κοινωνικής] οργάνωσης, και το εγχείρημα αυτό θα προξενήσει πολλά προβλήματα. Σε εμάς υπάρχει ήδη· από τη στιγμή που θα ξεσπάσει η επανάσταση στη Ρωσία, από τη στιγμή που το κράτος θα καταρρεύσει μαζί με τους αξιωματούχους του, το ρωσικό χωριό θα οργανωθεί δίχως κανένα εμπόδιο. Αντίθετα, στη Ρω-

σία πρέπει να αντιμετωπίσουμε μια δυσκολία που δεν υπάρχει στη Δύση. Οι κοινότητές μας είναι φοβερά ασυντόνιστες· δεν γνωρίζονται μεταξύ τους και εναντιώνονται η μια στην άλλη συχνά, κατά την παλιά ρωσική συνήθεια. Τα τελευταία χρόνια, λόγω των οικονομικών μέτρων της κυβέρνησης, οι κοινότητες αρχίζουν να θέλουν να ενωθούν σε επίπεδο καντονιών, κατά τρόπο που το καντόνι λαμβάνει ολοένα και περισσότερο λαϊκή σημασία και επικύρωση. Αυτό όμως σταματά εδώ. Κάθε καντόνι δεν ξέρει και δεν θέλει να ξέρει τίποτε για το γειτονικό καντόνι. Για να προετοιμάσουμε όμως τη νίκη της επανάστασης, για να οργανώσουμε τη μελλοντική ελευθερία του λαού, είναι απαραίτητο να ενωθούν τα καντόνια, *μέσω του λαϊκού κινήματός τους*, σε περιοχές, οι περιοχές σε περιφέρειες και οι περιφέρειες να σχηματίσουν μεταξύ τους μια ελεύθερη ρωσική Ομοσπονδία.

Το να αφυπνίσουμε στις αγροτικές κοινότητές μας την επίγνωση της αναγκαιότητα αυτής για τη δική τους ελευθερία και το δικό τους καλό είναι επίσης δουλειά της μυστικής οργάνωσης, διότι κανένας έξω απ' αυτήν δεν θα θελήσει να καταπιαστεί με το εγχείρημα αυτό, στο οποίο εναντιώνονται άγρια τα συμφέροντα της κυβέρνησης και όλων των προνομιούχων τάξεων. Ο τρόπος τον οποίο πρέπει να μεταχειριστούμε, τι να κάνουμε και πώς να το κάνουμε για να αφυπνίσουμε αυτή τη συνείδηση στις κοινότητες είναι κάτι με το οποίο δεν μπορώ να καταπιαστώ τώρα.

Ιδού λοιπόν, αγαπητέ φίλε, σε αδρές γραμμές όλο το πρόγραμμα της λαϊκής ρωσικής επανάστασης, που είναι βαθιά χρυμμένο στο ιστορικό ένστικτο και στην κατάσταση του λαού μας. Όποιος θέλει να τεθεί επικεφαλής του λαϊκού κινήματος οφείλει να το δεχτεί εξ ολοκλήρου και να το πραγματοποιήσει. Εκείνοι που θα θελήσουν να επι-

βάλλουν στον λαό το δικό τους πρόγραμμα ας αναλάβουν το κόστος.

Λόγω της άγνοιας και του διχασμού του, ο λαός μόνος δεν είναι, όπως είδαμε, σε θέση να διαμορφώσει αυτό το πρόγραμμα, να το συστηματοποιήσει και να ενωθεί στο όνομά του. Άρα, ο λαός χρειάζεται επικουρία. Πού να τη βρει; Σε κάθε επανάσταση το πρόβλημα αυτό είναι το δυσκολότερο. Μέχρι τώρα, σε όλη τη Δύση, οι επικουρίες της επανάστασης έρχονταν από τις προνομιούχες τάξεις και αποδεικνύονταν σχεδόν πάντα εκμεταλλευτές της. Απ' αυτήν την άποψη, η Ρωσία έχει περισσότερες τύχες από τη Δύση. Υπάρχει σ' αυτήν μια τεράστια μάζα ανθρώπων μορφωμένων και σκεπτόμενων, οι οποίοι δεν έχουν καμιά πιθανότητα αποκατάστασης, καριέρα και διέξοδο: τουλάχιστον τα τρία τέταρτα των φοιτητών μας βρίσκονται σ' αυτή την κατάσταση. Οι ιεροσπουδαστές, οι γιοι των αγροτών και των αστών, οι γιοι των μικροϋπαλλήλων και των χρεοκοπημένων πλουσίων — γιατί να συνεχίσω όμως; Γνωρίζετε αυτό τον κόσμο καλύτερα από μένα. Αν ο λαός είναι ο επαναστατικός στρατός μας, αυτός ο κόσμος είναι το επιτελείο μας, το πολύτιμο υλικό της μυστικής οργάνωσης.

Τον κόσμο αυτό όμως πρέπει να τον οργανώσουμε και να τον *ηθικοποιήσουμε*[49] πραγματικά. Ενώ εσείς, λόγω των μεθόδων σας, τον διαφθείρετε και ετοιμάζετε μέσα του προδότες απέναντι σ' εσάς τον ίδιο και εκμεταλλευτές του λαού. Αναλογιστείτε ότι σ' όλον τον κόσμο υπάρχει πολύ λίγο ηθικό αίσθημα, με εξαίρεση έναν μικρό αριθμό ανθρώπων που είναι αλύγιστοι και υποδειγματικοί, διαμορφωμένοι σύμφωνα με τη δαρβινική θεωρία στο περιβάλλον μιας μιαρής καταπίεσης και μιας ανήκουστης αθλιότητας. Οι ενάρετοι, δηλαδή αυτοί που αγαπούν τον λαό, που υποστηρίζουν τη δικαιοσύνη ενάντια σε κάθε α-

δικία και τους καταπιεσμένους ενάντια στους καταπιεστές — οι ενάρετοι, λέω, δρουν έτσι αποκλειστικά λόγω της κατάστασής τους και καθόλου από συνείδηση ή θεληματικά. Διαλέξτε ανάμεσά τους εκατό πρόσωπα στην τύχη και βάλτε τα σε μια κατάσταση που τους επιτρέπει να καταπιέζουν και να εκμεταλλεύονται τον λαό: μπορεί να πει κανείς σίγουρα ότι θα τον εκμεταλλευτούν και θα τον καταπιέσουν με εντελώς ήσυχη συνείδηση. Συνεπώς, δεν υπάρχει σ' αυτούς παρά ελάχιστη αυθόρμητη αρετή. Αξιοποιώντας την άθλια κατάσταση που τους κάνει ενάρετους άθελά τους, πρέπει λοιπόν να αφυπνίσουμε, να αναθρέψουμε και να δυναμώσουμε σ' αυτούς αυτήν την αθέλητη αρετή, να την κάνουμε παθιασμένη και συνειδητή μέσω συνεχούς προπαγάνδας και με τη δύναμη της οργάνωσης. Εσείς όμως κάνετε ακριβώς το αντίθετο: αντιγράφοντας ιησουίτικες μεθόδους, καταπνίγετε συστηματικά μέσα τους κάθε ανθρώπινο συναίσθημα και κάθε προσωπική αίσθηση δικαιοσύνης (λες και το ανθρώπινο συναίσθημα και η αίσθηση της δικαιοσύνης μπορούν να είναι απρόσωπα!), καλλιεργείτε μέσα τους το ψέμα, τη δυσπιστία, την κατασκοπεία και την κατάδοση, και στηρίζεστε πολύ περισσότερο στις εξωτερικές πιέσεις, μέσω των οποίων τους κρατάτε, παρά στη δύναμη της ψυχής τους. Έτσι που αρκεί να αλλάξουν οι συνθήκες για να αντιληφθούν ότι ο φόβος τους για την κυβέρνηση είναι πιο τρομερός από το φόβο που τους εμπνέετε εσείς, και για να γίνουν, χάρη στα μαθήματά σας, εξαίρετοι υπηρέτες και κατάσκοποι της εξουσίας. Διότι, αγαπητέ μου φίλε, είναι τώρα σίγουρο ότι οι περισσότεροι από τους φίλους σας που έπεσαν στα χέρια της αστυνομίας κατήγγειλαν τους πάντες και τα πάντα δίχως μεγάλη προσπάθεια από τη μεριά των αρχών και *δίχως βασανιστήρια*. Το οδυνηρό αυτό γεγονός θα έπρεπε να σας ανοίξει τα μάτια και να

σας υποχρεώσει να αλλάξετε μεθόδους, αν βέβαια είναι δυνατόν να διορθωθείτε.

Πώς να ηθικοποιήσουμε αυτόν τον κόσμο; Αφυπνίζοντας μέσα του ειλικρινά και συνειδητά και υποδαυλίζοντας μέσα στο πνεύμα του και στην καρδιά του το μοναδικό και τα πάντα απορροφών πάθος της χειραφέτησης ολόκληρου του λαού και ολόκληρης της ανθρωπότητας. Αυτή είναι μια καινούργια και μοναδική θρησκεία, μέσω της οποίας μπορούμε να κινήσουμε την ψυχή και να δημιουργήσουμε μια συλλογική και σωτήρια δύναμη. Αυτό πρέπει να είναι στο εξής το μοναδικό περιεχόμενο της προπαγάνδας μας. Ο άμεσός της σκοπός: να στήσουμε τη μυστική οργάνωση, η οποία θα πρέπει να συγκροτεί μια επικουρική λαϊκή δύναμη και συγχρόνως να γίνει πρακτικό σχολείο για την ηθική εκπαίδευση όλων των μελών της.

Ας αρχίσουμε ορίζοντας τον σκοπό, τη σημασία και το αντικείμενο της οργάνωσης αυτής. Στο σύστημά μου, όπως είπα πολλές φορές, η οργάνωση αυτή δεν πρέπει να είναι ο επαναστατικός στρατός· για μας δεν υπάρχει παρά ένας τέτοιος: ο λαός· η οργάνωση δεν μπορεί να είναι παρά το επιτελείο του στρατού αυτού, ο οργανωτής όχι μόνο της ίδιας της δύναμης αλλά κι εκείνης του λαού, ο ενδιάμεσος ανάμεσα στο λαϊκό ένστικτο και την επαναστατική σκέψη. Και η σκέψη αυτή δεν είναι επαναστατική, ζωντανή, πραγματική και αυθεντική παρά επειδή εκφράζει και συγκεκριμενοποιεί τα φτιαγμένα από την ιστορία λαϊκά ένστικτα. Αν προσπαθήσει να επιβάλλει στις μάζες τη δική της σκέψη, μια σκέψη απλουστευτική ή ξένη προς τα ένστικτά τους, τότε θέλει να τις υποδουλώσει σε ένα καινούργιο κράτος. Γι' αυτό, μια οργάνωση που επιθυμεί ειλικρινά και αποκλειστικά να ελευθερώσει τη ζωή του λαού οφείλει να υιοθετήσει ένα πρόγραμμα

που να είναι πλήρης έκφραση των βλέψεών του. Το πρόγραμμα που εκτίθεται στο πρώτο τεύχος της *Narodnoe Delo*[50] ανταποκρίνεται, νομίζω, απόλυτα σ' αυτό τον σκοπό. Δεν επιβάλλει στον λαό καινούργιους κανονισμούς, καινούργιες συνήθειες ή τρόπους ζωής, αλλά δίνει μόνον ελεύθερη διέξοδο στη θέλησή του και ανοίγει πλατιούς ορίζοντες στον αυτοκαθορισμό του και στην κοινωνική και οικονομική οργάνωσή του — την οποία πρέπει να δημιουργήσει ο ίδιος, από κάτω προς τα πάνω και όχι το αντίθετο. Η οργάνωση πρέπει να διαποτίζεται από την ιδέα ότι είναι υπηρέτης του λαού και όχι αφέντης του ή διοικητής του, και αυτό σε κάθε περίπτωση και δίχως κανένα πρόσχημα, έστω και από το πρόσχημα του δικού του καλού.

Ένα τεράστιο έργο περιμένει την οργάνωση: να ετοιμάσει τον θρίαμβο της λαϊκής επανάστασης με την προπαγάνδα και την ένωση των λαϊκών δυνάμεων· να καταστρέφει εκ βάθρων, μέσω της δύναμης της επανάστασης αυτής, όλη την υπάρχουσα οικονομική, κοινωνική και πολιτική τάξη· επίσης όμως, στην περίπτωση που η τάξη αυτή θα επιζούσε του θριάμβου της επανάστασης, να καταστήσει αδύνατη, την επαύριο της λαϊκής νίκης, την εγκαθίδρυση οπουδήποτε κρατικής εξουσίας πάνω στον λαό, ακόμη και μιας εξουσίας που θα ήταν φαινομενικά η πιο επαναστατική, συμπεριλαμβανομένης της δικής σας, επειδή κάθε εξουσία, με όποιο όνομα κι αν ονομάζεται, θα τον ξαναοδηγήσει σίγουρα στην παλιά του δουλεία υπό μια καινούργια μορφή. Επομένως, η οργάνωσή μας πρέπει να έχει γερές ρίζες για να αντέξει τη δοκιμασία της πρώτης νίκης του λαού· κι αυτό δεν θα είναι εύκολο· θα πρέπει να είναι τόσο βαθιά διαποτισμένη από τις αρχές της που να μπορεί να ελπίζει κανείς ότι ακόμη και όταν η επανάσταση θα είναι στο φόρτε της δεν θα αλλάξει

ούτε τη σκέψη της ούτε το χαρακτήρα της ούτε τη [θεμελιώδη] τάση της. Σε τι συνίσταται λοιπόν αυτή η τελευταία; Ποιοι θα είναι ο κύριος στόχος και το καθήκον της οργάνωσης; *Να βοηθήσει τον λαό να αποφασίσει μόνος του για την τύχη του πάνω στη βάση μιας απόλυτης ελευθερίας, μιας πλήρους και καθολικής ανθρώπινης ελευθερίας, δίχως την παραμικρή ανάμιξη οποιασδήποτε κυβέρνησης, ακόμη και προσωρινής ή μεταβατικής, δηλαδή δίχως τη μεσολάβηση κανενός κρατικού συστήματος.*

Είμαστε δηλωμένοι εχθροί κάθε *επίσημης εξουσίας*, έστω κι αν είναι μια υπερεπαναστατική εξουσία, κάθε αναγνωρισμένης δημόσιας δικτατορίας· είμαστε σοσιαλιστές-επαναστάτες αναρχικοί[51]. Αν όμως είμαστε αναρχικοί, θα ρωτήσετε, με ποιο δικαίωμα θέλουμε να δράσουμε πάνω στον λαό και με ποια μέσα θα το κάνουμε; Αφού απορρίπτουμε κάθε αυθεντία, με τη βοήθεια ποιας δύναμης ή μάλλον με ποια δύναμη θα διευθύνουμε τη λαϊκή επανάσταση; Μέσω μιας αόρατης δύναμης που δεν θα έχει κανένα δημόσιο χαρακτήρα και που δεν θα επιβληθεί σε κανέναν· μέσω της συλλογικής δικτατορίας της οργάνωσής μας, που όσο πιο αόρατη, όχι δηλωμένη και στερημένη από κάθε επίσημο δικαίωμα και ρόλο θα μένει τόσο πιο ισχυρή θα είναι.

Φανταστείτε τη στιγμή που θριαμβεύει στη Ρωσία μια αυθόρμητη επανάσταση. Το κράτος και μαζί του όλη η οικονομική και πολιτική τάξη έχουν εκμηδενιστεί. Ολόκληρος ο λαός έχει ξεσηκωθεί, καταχτώντας ό,τι του είναι αναγκαίο και διώχνοντας όλους τους εχθρούς του. Δεν υπάρχει πια νόμος ούτε εξουσία. Ο μανιασμένος ωκεανός έχει σπάσει όλα τα φράγματα. Όλη αυτή η μάζα — ο ρωσικός λαός —, που δεν είναι καθόλου ομοιογενής αλλά αντίθετα άκρως ανόμοιος και που καλύπτει τη ρωσική αυτοκρατορία, έχει αρχίσει να ζει και να δρα όπως

νομίζει, δυνάμει αυτού που είναι στην πραγματικότητα και όχι βάσει αυτού που οριζόταν πως ήταν, και το κάνει αυτό παντού με τον δικό του τρόπο: είναι η γενική αναρχία. Η χοντρή λάσπη που έχει μαζευτεί σε παχιά στρώματα στα βάθη του λαού ανεβαίνει στην επιφάνεια· παντού σχεδόν εμφανίζονται πλήθος καινούργιοι, ριψοκίνδυνοι, έξυπνοι, δίχως τύψεις ή φιλόδοξοι άνθρωποι που προσπαθούν προφανώς, ο καθένας με τον τρόπο του, να κερδίσουν την εμπιστοσύνη του λαού και να τη χρησιμοποιήσουν για το δικό τους συμφέρον. Οι άνθρωποι αυτοί συγκρούονται, παλεύουν και αλληλοεξοντώνονται. Κοντολογίς, μια αναρχία φοβερή και αδιέξοδη.

Φανταστείτε όμως, στη μέση αυτής της λαϊκής αναρχίας[52], μια μυστική οργάνωση που έχει σπείρει τα μέλη της σε όλη την έκταση της αυτοκρατορίας, σε μικρές ομάδες αλλά όμως γερά δεμένες, κινούμενες από την ίδια την ιδέα και τον ίδιο σκοπό, τον οποίο επιδιώκουν υπολογίζοντας τις συνθήκες και δρώντας παντού σύμφωνα με το ίδιο σχέδιο. Οι μικρές αυτές ομάδες, τις οποίες κανένας δεν γνωρίζει ως τέτοιες, δεν κατέχουν καμιά αναγνωρισμένη επίσημα εξουσία. Ισχυρές όμως στη σκέψη τους, που εκφράζει τη φύση των λαϊκών παρορμήσεων, επιθυμιών και αναγκών· ισχυρές στον σκοπό τους για τον οποίο έχουν πλήρη επίγνωση στη μέση του πλήθους εκείνων που αγωνίζονται δίχως αντικειμενικό σκοπό και δίχως σχέδιο· ισχυρές στη στενή εκείνη αλληλεγγύη που συνδέει όλες τις αφανείς ομάδες σε ένα οργανικό σύνολο· ισχυρές τέλος στην ευφυΐα και στην ενεργητικότητα των μελών τους, που έχουν πετύχει να μαζέψουν γύρω τους ανθρώπους περισσότερο ή λιγότερο αφιερωμένους στην ίδια ιδέα και φυσικά υποχείμενους στην επιρροή τους — οι ομάδες αυτές, καθώς δεν θα επιθυμούν τίποτε για τον εαυτό τους, ούτε κέρδη ούτε τιμές ούτε εξουσία, θα είναι σε

θέση να διευθύνουν το λαϊκό κίνημα απέναντι και ενάντια σε όλους τους φιλόδοξους, τους αταίριαστους και αλληλοσυμπλεκόμενους και να το κατευθύνουν στην όσο το δυνατόν πληρέστερη πραγματοποίηση του κοινωνικού και οικονομικού ιδεώδους και στην οργάνωση της πληρέστερης λαϊκής ελευθερίας. Ιδού τι ονομάζω *συλλογική δικτατορία* της μυστικής οργάνωσης.

Η δικτατορία αυτή δεν γνωρίζει ούτε την απληστία ούτε τη ματαιοδοξία ούτε παρέχει σε κανέναν από εκείνους που αποτελούν τις ομάδες και στις ίδιες τις ομάδες κέρδη, τιμές, επίσημη αναγνώριση από οποιαδήποτε εξουσία. Δεν απειλεί την ελευθερία του λαού επειδή στερείται κάθε επίσημου χαρακτήρα· δεν εγείρεται σε κρατική εξουσία πάνω στο λαό επειδή ο μοναδικός της σκοπός, οριζόμενος από το πρόγραμμα, είναι το να δώσει στις λαϊκές μάζες την πληρέστερη ελευθερία.

Μια τέτοια δικτατορία δεν είναι καθόλου αντίθετη προς την ελεύθερη ανάπτυξη και τον αυτοκαθορισμό του λαού, ούτε στην οργάνωσή του από κάτω προς τα πάνω σύμφωνα με τις συνθήκες και τα ένστικτά του, επειδή δρα πάνω του μόνο μέσω της φυσικής και προσωπικής επιρροής των μελών της, που στερούνται κάθε εξουσίας και είναι διάσπαρτα, μέσω του αόρατου δικτύου τους, σε όλες τις περιφέρειες, περιοχές και κοινότητες, και που προσπαθούν, με κοινή συμφωνία και ο καθένας στο δικό του μέρος, να διευθύνουν το αυθόρμητο επαναστατικό κίνημα του λαού σύμφωνα με ένα καθορισμένο εκ των προτέρων κοινό σχέδιο. Αυτό το σχέδιο που οργανώνει τη λαϊκή ελευθερία πρέπει να είναι, κατά πρώτο λόγο, αρκετά ευρύ και φυσικό για να μπορέσει να αντιμετωπίσει τις αναπόφευκτες αλλαγές που μπορεί να προκύψουν από ποικίλες περιστάσεις και τις κάθε λογής κινήσεις που οφείλονται στις πολλαπλές απόψεις της λαϊκής ζωής.

Έτσι, όλο το ζήτημα είναι να μάθουμε πώς να οργανώσουμε, ξεκινώντας από στοιχεία γνωστά και προσιτά, μια τέτοια συλλογική μυστική δικτατορία και μια δύναμη που θα μπορούσε: πρώτον, να διεξάγει ευθύς αμέσως μια πλατιά λαϊκή προπαγάνδα, που θα εισχωρεί πραγματικά στις μάζες, και, με τη δύναμη της προπαγάνδας αυτής αλλά και *μέσω μιας οργάνωσης μέσα στον ίδιο τον λαό*, να μετατρέψει τις διάσπαρτες δυνάμεις της σε δύναμη ικανή να καταστρέψει το κράτος, και δεύτερον, να κρατήσει την ομοιογένειά της στη διάρκεια της επανάστασης δίχως να αποσαθρωθεί ούτε να αλλάξει τη θεμελιώδη τάση της την επαύριο της λαϊκής ελευθερίας.

Μια τέτοια οργάνωση, και ιδίως ο πυρήνας της, θα πρέπει να αποτελείται από ανθρώπους διαλεγμένους ανάμεσα στους πιο στέρεους, *τους πιο καθαρούς στο μυαλό και τους όσο το δυνατόν πιο μορφωμένους, δηλαδή προικισμένους με ευφυΐα και πείρα*, από τους πιο παθιασμένους ανθρώπους, που θα αντέχουν σε κάθε δοκιμασία και θα έχουν αποποιηθεί κάθε προσωπικό συμφέρον και αρνηθεί μια για πάντα, στη ζωή και στον θάνατο, καθετί που βάζει σε πειρασμό τα άτομα: την καλοπέραση, τις υλικές απολαύσεις, την κοινωνία, και καθετί που κολακεύει τη ματαιοδοξία, την αγάπη για τα γαλόνια και τη φήμη. Ανθρώπους που θα είναι αποκλειστικά και απόλυτα απορροφημένοι από το πάθος της χειραφέτησης του λαού· ανθρώπους που θα έχουν αρνηθεί την ιδέα να παίξουν ιστορικό ρόλο όσο ζουν και να αφήσουν όνομα στην ιστορία μετά το θάνατό τους.

Μια τόσο ολοκληρωτική αυταπάρνηση δεν είναι δυνατή παρά όταν έχει κανείς πάθος. Το πάθος όμως δεν το αποκτάτε ούτε από την επίγνωση του απόλυτου καθήκοντος ούτε, ακόμη περισσότερο, από ένα σύστημα επιφανειακών ελέγχων, φεναχισμών και εξαναγκασμών. Μό-

νον το πάθος μπορεί να προκαλέσει στον άνθρωπο ένα τέτοιο θαύμα, μια τέτοια δύναμη, και μάλιστα δίχως κόπο. Από πού πηγάζει ένα τέτοιο πάθος στο άτομο και πώς σχηματίζεται; Πηγάζει από τη ζωή και σχηματίζεται κάτω από τη συνδυασμένη δράση αυτής και της σκέψης· αρνητικά, ως διαμαρτυρία γεμάτη μίσος ενάντια σε καθετί που υπάρχει και καταπιέζει· θετικά, μέσα σε μια οργάνωση αποτελούμενη από ανθρώπους που σκέπτονται και αισθάνονται με τον ίδιο τρόπο, ως συλλογική δημιουργία του καινούργιου ιδεώδους. Θα παρατηρήσει κανείς, μολαταύτα, ότι το πάθος αυτό δεν είναι πραγματικό και σωτήριο παρά μόνο στην περίπτωση που οι δύο αυτές πλευρές —η αρνητική και η θετική— βρίσκονται στενά συνδεδεμένες και σε ίση αναλογία. Το αρνητικό πάθος από μόνο του, το μίσος, δεν δημιουργεί τίποτε, ούτε καν την αναγκαία δύναμη για να καταστρέψεις, και γι' αυτό δεν καταστρέφει τίποτε· το θετικό πάθος από μόνο του δεν καταστρέφει επίσης τίποτε, και επειδή το να δημιουργήσεις το καινούργιο είναι αδύνατο δίχως να καταστρέψεις το παλιό, δεν μπορεί επίσης να γεννήσει τίποτε και μένει για πάντα μια δογματική ονειροπόληση ή ένας ονειροπόλος δογματισμός.

Το βαθύ πάθος, το αξερίζωτο και ακλόνητο πάθος είναι λοιπόν η βάση των πάντων. Όποιος δεν το έχει, ακόμη κι αν είναι δέκα φορές πιο έξυπνος από τον πιο ακέραιο άνθρωπο, δεν θα μπορέσει να στηρίξει μέχρι τέλους την πάλη ενάντια στην τρομερή κοινωνική και πολιτική δύναμη που μας καταπιέζει όλους· δεν θα είναι σε θέση να αντισταθεί σε όλες τις δυσκολίες, τις αποτυχίες και κυρίως τις διαψεύσεις που τον περιμένουν και που δεν θα αποφύγει στην πορεία αυτής της άνισης και καθημερινής πάλης. Ο άνθρωπος δίχως πάθος δεν θα έχει ούτε δύναμη ούτε πίστη ούτε πρωτοβουλία ούτε θάρρος και δίχως

θάρρος δεν γίνεται ένα τέτοιο έργο. Το πάθος μόνο του όμως είναι λίγο· το πάθος γεννά την ενεργητικότητα, αλλά η ενεργητικότητα δίχως φωτισμένη κατεύθυνση είναι στείρα και παράλογη. Γι' αυτό χρειάζεται μαζί με το πάθος το λογικό, ψυχρό, υπολογιστικό, ρεαλιστικό, πρακτικό πάνω απ' όλα, αλλά και διαμορφωμένο θεωρητικά τόσο από τη γνώση όσο και από την εμπειρία· ένα λογικό ικανό για ευρείες θεάσεις, δίχως όμως να αφήνει να ξεφύγει καμιά λεπτομέρεια· ένα λογικό ικανό να κατανοεί τους ανθρώπους και να τους διαφοροποιεί, να συλλαμβάνει την πραγματικότητα, τις σχέσεις, τις συνθήκες της κοινωνικής ζωής σε όλες τις φάσεις και τις εκδηλώσεις της, την αληθινή τους όψη και το νόημά τους, και να μην τις βλέπει ονειρικά και αυθαίρετα, όπως κάνει συχνά ο φίλος μου, δηλαδή εσείς. Τέλος, είναι αναγκαίο να κατανοεί κανείς καλά τη Ρωσία και την Ευρώπη, την αληθινή τους πολιτική και κοινωνική κατάσταση, όπως και την διανοητική κατάσταση και τη νοοτροπία που επικρατούν στην καθεμιά τους. Μ' άλλα λόγια, το πάθος, έστω κι αν είναι πάντα το βασικό στοιχείο, πρέπει να καθοδηγείται από το λογικό και από τη γνώση, πρέπει να πάψει να κάνει ανοησίες και, δίχως να χάνει την εσωτερική του φλόγα και την ακλόνητη σταθερότητά του, να γίνει ψυχρό πάθος και συνεπώς ακόμη πιο βίαιο.

Ιδού το ιδεώδες του συνωμότη που χαλείται να αποτελέσει μέρος του πυρήνα της μυστικής οργάνωσης.

Πού να βρούμε όμως αυτούς του ανθρώπους, θα ρωτήσετε, και υπάρχουν πολλοί τέτοιοι στη Ρωσία ή και σ' ολόκληρη την Ευρώπη; Σύμφωνα με το σύστημά μου όμως, δεν χρειάζεται καθόλου να είναι πολλοί. Θυμηθείτε ότι δεν έχετε να οργανώσετε το στρατό, αλλά μόνον το επιτελείο της επανάστασης. Τέτοιους ανθρώπους, έτοιμους, για να το πούμε έτσι, από την κορφή ώς τα νύχια,

θα βρείτε ίσως δέκα· ανθρώπους ικανούς να γίνουν τέτοιοι και που ήδη προετοιμάζονται γι' αυτό, το πολύ πενήντα ή εξήντα, και δεν χρειάζονται άλλοι. Εσείς ο ίδιος, είμαι απόλυτα πεισμένος γι' αυτό, παρά όλες τις αδεξιότητές σας, τα αξιοθρήνητα και ολέθρια λάθη σας, παρά όλα τα σιχαμερά, χυδαία, βλακώδη ψέματά σας, στα οποία σας οδήγησε ένα εσφαλμένο σύστημα και καθόλου η προσωπική φιλοδοξία, η ματαιοδοξία ή η απληστία (όπως πολλοί, πάρα πολλοί μάλιστα, έχουν την τάση να πιστεύουν)· εσείς ο ίδιος, από τον οποίο είμαι υποχρεωμένος να διαχωρίσω τη θέση μου, όπως έχω αποφασίσει, αν δεν απαρνηθείτε το σύστημα αυτό· εσείς ο ίδιος, λέω, αποτελείτε μέρος αυτών των σπάνιων ανθρώπων. *Αυτός είναι ο μοναδικός λόγος της συμπάθειας, της εμπιστοσύνης που τρέφω μολαταύτα για σας· ο λόγος επίσης της μεγάλης υπομονής μου, η οποία όμως έχει εξαντληθεί πια.* Παρά τα βαριά σας μειονεκτήματα και τις βλακείες σας, έβλεπα και συνεχίζω να βλέπω σ' εσάς ένα άνθρωπο έξυπνο, ακλόνητο, ενεργητικό, ικανό να δρα με ψυχραιμία· ικανό επίσης —έστω από απειρία, από άγνοια και συχνά από μια λανθασμένη σύλληψη των πραγμάτων— για μια πλήρη αυταπάρνηση και παθιασμένα και ειλικρινά αφοσιωμένο στην υπόθεση της χειραφέτησης του λαού. Αρνηθείτε το σύστημά σας και θα γίνετε πολύτιμος άνθρωπος· αν δεν το κάνετε, θα καταντήσετε σίγουρα ολέθριο και καταστροφικό ον στον ύψιστο βαθμό αν όχι για το κράτος αλλά για την υπόθεση της ελευθερίας. Έχω την ελπίδα ότι τα πρόσφατα γεγονότα που έγιναν στη Ρωσία και στο εξωτερικό θα σας ανοίξουν τα μάτια, και ότι θα καταλάβαιτε πως πρέπει να απλώσετε το χέρι σας με ειλικρίνεια. Εκείνη τη στιγμή, το ξαναλέω, θα δούμε σε σας έναν ιδιαίτερα πολύτιμο άνθρωπο και θα σας αναγνωρίσουμε με χαρά ως οδηγό μας σ' ό,τι αφορά

τις δραστηριότητες στη Ρωσία. Κι αν είστε πραγματικά άνθρωπος τέτοιας φύσης, τότε σίγουρα θα βρεθούν στη Ρωσία άλλοι δέκα σαν εσάς. Αν δεν έχουν ανακαλυφθεί ακόμη, ψάξτε και θα τους βρείτε και σχηματίστε μαζί τους μια καινούργια εταιρεία πάνω στις εξής βάσεις και αμοιβαίους όρους":

1. Πλήρης, απόλυτη και παθιασμένη αναγνώριση του προγράμματος της *Narodnoe Delo* που προανέφερα, με τις συμπληρώσεις και τις επεξηγήσεις που θα σας φανούν αναγκαίες.

2. Ισότητα δικαιωμάτων όλων των μελών και ανεπιφύλακτη και απόλυτη αλληλεγγύη (ένας για όλους και όλοι για έναν), με την υποχρέωση όλων να αλληλοβοηθούνται, να αλληλοστηρίζονται και να βοηθούν κάθε μέλος μέσα στα όρια του δυνατού, δίχως να βάζουν σε κίνδυνο την ύπαρξη της εταιρείας.

3. Απόλυτη ειλικρίνεια μεταξύ των μελών. Κάθε ιησουιτισμός καταργείται από τις σχέσεις τους, όπως και οι δόλιες και αθέμιτες μέθοδοι, σαν τη σιχαμερή δυσπιστία, την αμοιβαία επιτήρηση, την κατασκοπεία και τις αμοιβαίες καταγγελίες. Κάθε κριτική πίσω από τις πλάτες του άλλου απαγορεύεται αυστηρά. Αν ένα μέλος έχει κάτι να καταγγείλει για ένα άλλο μέλος, οφείλει να το κάνει στη γενική συνέλευση και παρόντος του άλλου. Αδελφικός και κοινός έλεγχος του καθένα από όλους, έλεγχος που δεν θα προκαλεί φασαρίες, μικροπρέπειες και μίσος και θα αντικαταστήσει το δικό σας ιησουίτικο σύστημα ελέγχου και θα γίνει ηθική εκπαίδευση, στήριξη της ψυχικής δύναμης κάθε μέλους και θεμέλιο μιας αμοιβαίας αδελφικής εμπιστοσύνης, πάνω στην οποία θα βασιστεί όλη η εσωτερική και συνεπώς εξωτερική δύναμη της εταιρείας.

4. Αποκλείονται από την εταιρεία όλοι οι νευρικοί, οι

φοβητσιάρηδες, οι ματαιόδοξοι και οι φιλόδοξοι. Μπορούν να χρησιμοποιούνται, χωρίς να το ξέρουν, ως όργανα της εταιρείας, αλλά δεν πρέπει να αποτελούν μέρος του πυρήνα της οργάνωσης.

5. Προσχωρώντας στην εταιρεία, κάθε μέλος καταδικάζεται για πάντα να μην είναι γνωστό δημόσια και να μην παίζει κανένα φανερό ρόλο. Όλη η ενεργητικότητα και η διάνοιά του ανήκουν στην εταιρεία και πρέπει να προσπαθεί, όχι να αποκτήσει προσωπική επιρροή, αλλά να δημιουργήσει τη συλλογική δύναμη της οργάνωσης. Όλοι πρέπει να πειστούν ότι το ατομικό κύρος είναι αδύναμο και στείρο και ότι μόνον η συλλογική δύναμη θα μπορέσει να νικήσει τον κοινό εχθρό και να πετύχει τον θετικό και κοινό στόχο. Τα ατομικά πάθη κάθε μέλους θα πρέπει σιγά σιγά, λοιπόν, να εξαλειφθούν μπροστά στο συλλογικό πάθος.

6. Όπως το ποτάμι στη θάλασσα, η ατομική διάνοια του καθένα χάνεται μέσα στο συλλογικό λογικό, και όλα τα μέλη υπακούουν ανεπιφύλακτα στις αποφάσεις που λαμβάνονται στο όνομά του.

7. Όλα τα μέλη έχουν ίσα δικαιώματα, γνωρίζουν τους συντρόφους τους, συζητούν μαζί τους και αποφασίζουν μαζί για όλα τα ουσιώδη ζητήματα που έχουν να κάνουν με το πρόγραμμα της εταιρείας όπως και με τη γενική δραστηριότητα και την πορεία της. Κάθε απόφαση που λαμβάνει η γενική συνέλευση είναι νόμος.

8. Κάθε μέλος έχει το δικαίωμα να είναι ενήμερο για όλα. Κάθε φθοροποιός περιέργεια, όμως, δεν έχει θέση στην εταιρεία, όπως και ακατάληπτα και ασαφή λόγια για τη δραστηριότητα και τους σκοπούς της μυστικής εταιρείας. Κάθε μέλος θα είναι ενήμερο για το κοινό πρόγραμμα και για τη γενική τάση της δράσης και δεν θα ζητήσει ούτε θα προσπαθήσει να μάθει λεπτομέρειες που

δεν είναι απαραίτητες για την καλή εκτέλεση του καθήκοντος με το οποίο έχει επιφορτιστεί· και αν δεν υπάρχουν πρακτικοί λόγοι, δεν πρέπει να μιλά σε κανέναν από τους συντρόφους του για το καθήκον αυτό.

9. Η εταιρεία εκλέγει μια τριμελή ή πενταμελή εκτελεστική επιτροπή η οποία, πάνω στη βάση του προγράμματος και του γενικού σχεδίου δραστηριοτήτων, οργανώνει τους κλάδους της και διευθύνει την εργασία της σε όλες τις περιφέρειες της αυτοκρατορίας.

10. Η επιτροπή αυτή εκλέγεται για απεριόριστο χρόνο. Αν η εταιρεία, την οποία θα ονομάσω *Λαϊκή αδελφότητα*, είναι ικανοποιημένη από τη δραστηριότητα της επιτροπής, τη διατηρεί. Κάθε μέλος της *Λαϊκής αδελφότητας* και κάθε περιφερειακή ομάδα οφείλουν να υπακούουν στην επιτροπή ανεπιφύλακτα, εκτός από την περίπτωση που οι οδηγίες της έρχονται σε αντίθεση με το γενικό πρόγραμμα, τις θεμελιώδεις αρχές ή το συνολικό σχέδιο της επαναστατικής δράσης, πράγματα που είναι γνωστά σε όλους, επειδή όλοι οι αδελφοί έχουν συμμετάσχει εξίσου στην εξέτασή τους και στις ειλημμένες αποφάσεις.

11. Στην περίπτωση αυτή, τα μέλη και οι ομάδες θα σταματήσουν να εκτελούν τις εντολές της επιτροπής και θα τις θέσουν υπό κρίση μπροστά στη γενική συνέλευση της *Λαϊκής αδελφότητας*. Αν η συνέλευση δεν είναι ευχαριστημένη από την επιτροπή, μπορεί πάντα να την αντικαθιστά με άλλη.

12. Κάθε μέλος, όπως και κάθε ομάδα, μπορεί να κρίνεται από τη γενική συνέλευση της *Λαϊκής αδελφότητας*.

13. Καθώς κάθε αδελφός είναι ενήμερος για όλα, ακόμη και για τη σύνθεση της επιτροπής, η ένταξη κάθε καινούργιου μέλους πρέπει να γίνεται με την πιο μεγάλη περίσκεψη και με πολύ αυστηρά κριτήρια και όρους, επειδή αρκεί μια κακή επιλογή για να καταστρέψει τα πάντα.

Ούτε ένας καινούργιος οπαδός δεν θα γίνεται δεκτός διαφορετικά απ' ό,τι με τη συμφωνία όλων των αδελφών ή των τριών τουλάχιστον τετάρτων των μελών του συνόλου της *Λαϊκής αδελφότητας.*

14. Η επιτροπή μοιράζει τα μέλη ανά περιφέρεια και σχηματίζει τις περιφερειακές ομάδες ή διοικήσεις. Στην περίπτωση που τα μέλη είναι σε ανεπαρκή αριθμό, η διοίκηση μπορεί να ανατεθεί σε έναν και μόνο αδελφό.

15. Η περιφερειακή διοίκηση αναλαμβάνει να συγκροτήσει μια εταιρεία δευτέρου βαθμού —την *Περιφερειακή αδελφότητα*— πάνω στη βάση του ίδιου προγράμματος, των ίδιων κανόνων και του ίδιου επαναστατικού σχεδίου.

16. Όλα τα μέλη της *Περιφερειακής αδελφότητας* γνωρίζονται μεταξύ τους αλλά αγνοούν την ύπαρξη της *Λαϊκής αδελφότητας.* Ξέρουν μόνο πως υπάρχει μια *Κεντρική επιτροπή*, που τους μεταβιβάζει τις εντολές της για να τις εκτελέσουν μέσω της Περιφερειακής επιτροπής, που έχει εκλεγεί από την Κεντρική επιτροπή.

17. Τα μέλη της περιφερειακής επιτροπής εκλέγονται και αντικαθίστανται από την Κεντρική επιτροπή· στο μέτρο του δυνατού αυτή εδώ αποτελείται από λαϊκούς αδελφούς ή από έναν αδελφό τουλάχιστον. Στην περίπτωση αυτή, αυτός ο τελευταίος εισδέχεται, με συμφωνία της *Κεντρικής επιτροπής*, τα δύο καλύτερα μέλη της Περιφερειακής αδελφότητας και σχηματίζει μαζί τους την *Περιφερειακή επιτροπή.* Ωστόσο, δεν υπάρχει βάση ισότητας όλων των μελών της, καθώς μόνον ο *λαϊκός αδελφός* έχει επαφή με την Κεντρική επιτροπή, της οποίας τις εντολές μεταβιβάζει στους συντρόφους του της Περιφερειακής επιτροπής.

18. Ο λαϊκός αδελφός ή οι λαϊκοί αδελφοί βρίσκονται φυσικά στις περιφέρειες και εκεί αναζητούν στην Περιφε-

ρειακή αδελφότητα ανθρώπους ικανούς και άξιους να γίνουν δεκτοί στη *Λαϊκή αδελφότητα*. Ύστερα τους παρουσιάζουν στη γενική συνέλευση της αδελφότητας αυτής μέσω της Κεντρικής επιτροπής.

19. Κάθε περιφερειακή επιτροπή οργανώνει *Περιοχικές* επιτροπές αποτελούμενες από μέλη της *Περιφερειακής αδελφότητας*, τα οποία εκλέγονται και αντικαθίστανται από την περιφερειακή επιτροπή.

20. Σε περίπτωση ανάγκης, οι Περιοχικές επιτροπές μπορούν να ιδρύσουν, με τη συγκατάθεση της Περιφερειακής επιτροπής, μια οργάνωση τρίτου βαθμού, την *Περιοχική αδελφότητα*, της οποίας το πρόγραμμα και το καταστατικό οφείλουν να πλησιάζουν όσο το δυνατόν περισσότερο τα αντίστοιχα της *Λαϊκής αδελφότητας*. Το πρόγραμμα και το καταστατικό της *Περιοχικής αδελφότητας* δεν τίθενται σε ισχύ παρά αφού συζητηθούν και εγκριθούν από τη γενική συνέλευση της *Περιφερειακής αδελφότητας* και επικυρωθούν από την Περιφερειακή επιτροπή.

21. Ο ιησουίτικος έλεγχος, οι παγίδες και ενέδρες αστυνομικού τύπου και το ανυψωμένο σε σύστημα ψέμα αποκλείονται κατηγορηματικά από τους τρεις βαθμούς της μυστικής οργάνωσης, από τις Περιφερειακές αδελφότητες, τις Περιοχικές αδελφότητες και τη Λαϊκή αδελφότητα. Η δύναμη του συνόλου της Εταιρείας, καθώς και η ηθική αίσθηση, η ευθύτητα, η ενεργητικότητα και η αφοσίωση κάθε μέλους της, είναι θεμελιωμένες αποκλειστικά και εξ ολοκλήρου στην αλήθεια, την ειλικρίνεια και την αμοιβαία εμπιστοσύνη, όπως και στον αδελφικό και φανερό έλεγχο όλων από τον καθένα.

Ιδού πώς αντιλαμβάνομαι σε αδρές γραμμές το σχέδιο της Εταιρείας. Ασφαλώς, το σχέδιο αυτό πρέπει να αναπτύσσεται, να συμπληρώνεται και μερικές φορές να

τροποποιείται ανάλογα με τις περιστάσεις και τη φύση του περιβάλλοντος, και μάλιστα να ορίζεται με περισσότερη σαφήνεια. Είμαι όμως πεισμένος ότι αυτή πρέπει να είναι η φύση του αν επιθυμείτε να δημιουργήσετε μια πραγματική συλλογική δύναμη, ικανή να υπηρετήσει την υπόθεση της χειραφέτησης του λαού και όχι [να οργανώσει] μια καινούργια εκμετάλλευσή του.

Το σύστημα φεναχισμού και το ιησουίτικο ψέμα αποκλείονται εντελώς από το σχέδιο αυτό, επειδή πρόκειται για μέσα και αρχές επιβλαβείς, διαλυτικές και ταπεινωτικές. Εξίσου όμως αποκλείονται η φλυαρία κοινοβουλευτικού τύπου και η μάταιη πρόκληση αναταραχής, ενώ τηρείται αυστηρή πειθαρχία όλων των μελών απέναντι στις Επιτροπές και όλων των κατώτερων Επιτροπών απέναντι στην Κεντρική επιτροπή. Η κρίση και έλεγχος των μελών ανήκουν στις Αδελφότητες και όχι στις Επιτροπές. Η καινούργια εκτελεστική δύναμη βρίσκεται στα χέρια αυτών των τελευταίων. Το δικαίωμα να περνούν από κρίση οι Επιτροπές, συμπεριλαμβανομένης και της Κεντρικής επιτροπής, ανήκει αποκλειστικά στη Λαϊκή αδελφότητα.

Το σχέδιό μου προβλέπει ότι αυτή εδώ δεν θα περιλαμβάνει ποτέ παραπάνω από πενήντα ώς εβδομήντα άτομα. Στην αρχή δεν θα έχει παραπάνω από δέκα μέλη και ίσως λιγότερα, ύστερα θα επεκταθεί σιγά σιγά, εισδεχόμενη νέα μέλη μόνον ένα ένα και υποβάλλοντας το καθένα απ' αυτά σε μια σοβαρότατη και εξονυχιστική εξέταση. Κάθε αποδοχή καινούργιου μέλους θα εξαρτάται από την ομόφωνη απόφαση όλων των μελών της Λαϊκής αδελφότητας ή από τα τρία τέταρτα αυτών. Δεν είναι δυνατόν να μην βρεθούν σε ένα, δύο ή τρία χρόνια τριάντα ή σαράντα άνθρωποι ικανοί να γίνουν λαϊκοί αδελφοί.

Φανταστείτε λοιπόν μια Λαϊκή αδελφότητα σπαρμέ-

νη σε όλη τη Ρωσία που θα περιλαμβάνει σαράντα έως εβδομήντα το πολύ μέλη. Ύστερα, μερικές εκατοντάδες μέλη της οργάνωσης του δευτέρου βαθμού — τους περιφερειακούς αδελφούς—, κι έτσι όλη η Ρωσία θα βρεθεί καλυμμένη από σας με ένα δίκτυο πραγματικά ισχυρό. Το επιτελείο σας έχει σχηματιστεί και, όπως ειπώθηκε, σ' αυτό το τελευταίο διασφαλίζονται, μαζί με μια άκρα περίσκεψη και την αποφυγή κάθε μάταιης και στείρας φλυαρίας και διαμάχης κοινοβουλευτικού τύπου, η ειλικρίνεια και η αμοιβαία εμπιστοσύνη, και τελικά η πραγματική αλληλεγγύη, ως στοιχεία ηθικοποίησης και ένωσης.

Η Εταιρεία αποτελεί ένα σώμα, ένα σφιχτοδεμένο σύνολο, διευθυνόμενο από την Κεντρική Επιτροπή. Διεξάγει μόνιμο υπόγειο πόλεμο εναντίον της Κυβέρνησης και εναντίον των άλλων οργανώσεων που τη μάχονται ή που δρουν απλώς έξω απ' αυτήν. Και όποιος λέει πόλεμος, λέει επίσης πολιτική, κι εδώ εξυπακούονται αναγκαία, η βία, ο δόλος και ο φεναχισμός.

Οι εταιρείες που οι στόχοι τους είναι κοντινοί με της δικής μας πρέπει να οδηγηθούν με το καλό ή με το ζόρι να ενωθούν μαζί της, ή τουλάχιστον να υπαχθούν σ' αυτήν δίχως να αμφιβάλλουν και απορρίπτοντας από τους κόλπους τους όλα τα επιβλαβή στοιχεία[54]· οι αντίπαλες εταιρείες και καθαυτό ολέθριες πρέπει να καταστραφούν· τέλος, η Κυβέρνηση πρέπει να εξαλειφθεί. Όλα αυτά δεν γίνονται μόνο με την προπαγάνδα της αλήθειας· το ψέμα είναι εξίσου αναγκαίο. Εδώ έχουν να παίξουν το ρόλο τους ο ιησουιτισμός και ο φεναχισμός· ο φεναχισμός είναι καλό και εξαίρετο μέσο για να χαραχτηρίσεις και να εκμηδενίσεις τον εχθρό, δεν είναι όμως καθόλου ένα ορθολογικό μέσο για να κερδίσεις έναν καινούργιο φίλο ή για να τον προσελκύσεις.

Έτσι, στη βάση της δραστηριότητάς μας, πρέπει να υ-

πάρχει ο εξής απλός νόμος: αλήθεια, εντιμότητα, εμπιστοσύνη απέναντι σε όλους τους αδελφούς και σε κάθε πρόσωπο ικανό να γίνει τέτοιος· το ψέμα, ο δόλος, ο φεναχισμός και, στην ανάγκη, η βία χρησιμοποιούνται μόνο εναντίον των εχθρών. Μ' αυτό τον τρόπο, θα ηθικοποιήσετε, θα επιβεβαιώσετε, θα ενώσετε σφιχτότερα τις δυνάμεις σας και θα καταστρέφετε τις δυνάμεις των άλλων αφού αποδιοργανώσετε τα δίκτυά τους.

Όσο για σας, αγαπητέ μου φίλε, —κι αυτό είναι το κυριότερο, καλύτερα, τεράστιο λάθος σας, αφεθήκατε να γοητευτείτε από το σύστημα του Λογιόλα[55] και του Μακιαβέλι[56], από τους οποίους ο ένας σκόπευε να ρίξει στη δουλεία ολόκληρη την ανθρωπότητα, ενώ ο άλλος προσπαθούσε να δημιουργήσει ένα ισχυρό κράτος (μοναρχικό, δημοκρατικό, λίγη σημασία έχει), άρα να εδραιώσει τη δουλεία του λαού. Θαυμάζοντας τις αστυνομικές και ιησουίτικες αρχές και μεθόδους, πιστέψατε πως ήταν καλό να στηρίξετε σ' αυτές τη δική σας οργάνωση, τη μυστική συλλογική δύναμή σας, να τις κάνετε αναπαυτήριο της ψυχής σας και της Εταιρείας σας· γι' αυτό ενεργείτε απέναντι στους φίλους σας σαν να είναι εχθροί σας· χρησιμοποιείτε δόλια τεχνάσματα εναντίον τους, ψεύδεσθε, κάνετε ό,τι μπορείτε για να τους διχάσετε και να τους φέρετε σε αμηχανία προκειμένου να μη μπορέσουν να ενωθούν ενάντια στην κηδεμονία σας· αναζητάτε τη δύναμη, όχι στην ενωσή τους, αλλά στο διχασμό τους, και, καθώς δεν έχετε την παραμικρή εμπιστοσύνη σ' αυτούς, προσπαθείτε να συγκεντρώσετε επιβαρυντικά στοιχεία γι' αυτούς, επιστολές που συχνά διαβάζετε δίχως να έχετε άδεια και τις οποίες φτάνετε στο σημείο να κλέβετε· με μια λέξη, προσπαθείτε να τους μπλέξετε προκειμένου να είναι εξαρτημένοι από σας σαν δούλοι. Επιπλέον, το κάνετε αυτό με τόσο [χονδροειδή] τρόπο, τόσο [...] αδέξιο και φα-

νερό, τόσο αναίσχυντο και αστόχαστο, που όλοι οι φεναχισμοί, οι μηχανορραφίες και οι δόλοι σας δεν αργούν να φανερωθούν. Τόσο μεγάλος είναι ο θαυμασμός σας για τον ιησουιτισμό που χάνετε από τα μάτια σας όλα τα υπόλοιπα, συμπεριλαμβανόμενου του σκοπού και της φλογερής βλέψης που σας οδήγησε προς αυτόν: της χειραφέτησης του λαού· και βαλθήκατε να τον χηρύσσετε σαν αναγκαίο πράγμα για τον καθένα, συμπεριλαμβανόμενου του Ζουχόφσκι[57]· θελήσατε μάλιστα να αφιερώσετε άρθρα στον ιησουτισμό και να γεμίσετε με τις διδασκαλίες του την *Kolokol*, θυμίζοντας έτσι την παροιμία του Σουβόροφ: «Δόξα τω Θεώ, δεν είναι πανούργος εκείνος που όλοι ξέρουν πως είναι». Με μια λέξη, βαλθήκατε να παίζετε τον ιησουίτη, όπως παίζει χουτσό ένα παιδί ή όπως παίζει ο Ούτιν με την επανάσταση.

Ας δούμε τώρα τι καταφέρατε να χάνετε στη Γενεύη με τη βοήθεια του ιησουίτικου συστήματός σας. Το κεφάλαιο Μπαχμέτιεβ[58] το πήρατε. Ιδού το μόνο ουσιαστικό αποτέλεσμα των προσπαθειών σας. Ο Ογκάρεφ όμως σας μεταβίβασε αυτό το κεφάλαιο και εγώ από τη μεριά μου του συνέστησα ζωηρά να το χάνει, όχι επειδή συμπεριφερθήκατε απέναντί του με ιησουίτικο τρόπο, αλλά επειδή και αυτός και εγώ, και παρά τον υπερβολικά απλοϊκό ιησουιτισμό σας, αισθανθήκαμε και αναγνωρίσαμε σε σας έναν άνθρωπο βαθιά, φλογερά και σοβαρά αφιερωμένο στη ρωσική υπόθεση. Ξέρετε όμως —κι αυτή είναι πικρή ομολογία εκ μέρους μου— ότι αρχίζω να μετανιώνω που συνέστησα στον Ογκάρεφ να σας δώσει το κεφάλαιο αυτό, όχι επειδή πιστεύω ότι θα μπορούσατε να το χρησιμοποιήσετε ανέντιμα και για προσωπικούς σκοπούς (μακριά από μένα μια τόσο χυδαία και αληθινά ηλίθια ιδέα, και να πέσω ξερός αν πιστεύω ότι μπορείτε να ξοδέψετε έστω κι ένα φράγκο για λογαριασμό σας), όχι, αρχίζω να

μετανιώνω επειδή, παρατηρώντας τις πράξεις σας, έπαψα να πιστεύω στην πολιτική ωριμότητά σας, στη σοβαρότητα και στην πραγματική ύπαρξη της Επιτροπής και της Εταιρείας σας. Το ποσό δεν είναι τεράστιο, αλλά είναι ό,τι έχουμε και θα ξοδευτεί μάταια, ασύστολα, σύμφωνα με τα κέφια κάθε απατεώνα.

Ωστόσο, θα μπορούσατε να κάνετε χρήσιμα πράγματα στη Γενεύη μ' αυτό το ταπεινό ποσό στα χέρια και με τη συνδρομή των λίγων ανθρώπων που σας δέχτηκαν με ανοιχτή καρδιά και που σας είπαν ότι ήταν έτοιμοι να υπηρετήσουν ασυζητητί τη ρωσική υπόθεση δίχως αξιώσεις, έπαρση ή φιλοδοξία. Θα μπορούσατε να δημιουργήσετε ένα σοβαρό όργανο με ένα πρόγραμμα καθαρά κοινωνικο-επαναστατικό και, σύμφωνα μ' αυτό, ένα Γραφείο στο εξωτερικό για τη ρύθμιση της δράσης μας έξω από τη Ρωσία, με μια ορισμένη αυτονομία, αν και όχι πλήρη, αλλά μολαταύτα πραγματική. Γι' αυτό το σκοπό κλήθηκα την πρώτη φορά στην Γενεύη από την επιτροπή σας, δηλαδή από σας. Και τι βρήκα στη Γενεύη; Πρώτα πρώτα το πλήρως παραμορφωμένο πρόγραμμα της *Kolokol*, για το οποίο εσείς και η Επιτροπή σας λογαριάζατε πράγματα άτοπα, αδύνατα. Ξέρετε πως δεν συγχωρώ τον εαυτό μου που είχα την αδυναμία να υποχωρήσω σε σας στο σημείο αυτό· θα έπρεπε να απολογηθώ γι' αυτή τη δύστυχη την *Kolokol* και γενικά για την αλληλεγγύη μου προς εσάς μπροστά σε όλους τους ξένους φίλους μου, από μια μεριά λόγω του Ούτιν και από την άλλη του Ζουκόφσκι, που, ο πρώτος με το μίσος του και ο δεύτερος με το αγαθιάρικο ύφος του, δεν σταματούν να μας συκοφαντούν.

Όσον αφορά τον Ζουκόφσκι: αποδείξατε, σε σχέση μ' αυτόν, ότι δεν ξέρετε, δεν κατανοείτε τα άτομα και ότι είστε ανίκανος να τα κερδίσετε στην υπόθεσή σας με μεθό-

δους ειλικρινείς και έντιμες, δηλαδή αποτελεσματικές. Γνωρίζοντάς τον πολύ καλά, σας περιέγραψα λεπτομερειακά τον χαρακτήρα, τις ικανότητες και τις ανικανότητές του, έτσι που σας ήταν εύκολο να τον κάνετε να συνάψει καλές σχέσεις μαζί σας. Σας τον παρουσίασα ως άνθρωπο πολύ πρόθυμο, ικανό, καθόλου βλάκα, αν και δίχως πνεύμα πρωτοβουλίας, ικανό όμως να αφομοιώνει καλά τις ιδέες των άλλων και να τις εκλαϊκεύει και να τις διαδίδει με αρκετό ταλέντο, όχι τόσο γραπτά όσο προφορικά· είναι ένας άνθρωπος ευσυγκίνητος σαν καλλιτέχνης, αρκετά αφοσιωμένος σε μια τάση, δεν έχει όμως χαρακτήρα, υπό την έννοια ότι δεν του αρέσει ο κίνδυνος, [...] μπροστά σε μια σαφή αντίθεση και υποχωρεί εύκολα στις πιο ποικίλες επιρροές. Με μια λέξη, είναι άνθρωπος πολύ ικανός να κάνει προπαγάνδα, ακατάλληλος όμως για να συμμετέχει σε μια μυστική εταιρεία. Έπρεπε να με πιστέψετε και δεν το κάνατε· και αντί να κερδίσετε τον Ζουχόφσκι για την υπόθεσή μας, τον απομακρύνατε και από τους δυο μας. Προσπαθήσατε να τον στρατολογήσετε, να τον τυλίξετε και έτσι να τον κάνετε δούλο σας. Γι' αυτό θεωρήσατε καλό να τσακωθείτε μαζί μου, να με κοροϊδέψετε· ο Ζουχόφσκι όμως διαθέτει πνεύμα εντιμότητας που τον έκανε να επαναστατήσει. Αγανακτισμένος και αηδιασμένος, μου διηγήθηκε ό,τι του είπατε για μένα, κι αν είχα εγωισμό πιο εύθικτο και αν είχα φανεί πιο αδύναμος, αυτό θα ήταν αρκετό για να διακόψω τις σχέσεις μου μαζί σας. Θυμάστε ότι αρχέστηκα να σας επαναλάβω, ασχολίαστα, τα λόγια του Ζουχόφσκι· δεν είχατε όμως καμιά απάντηση και εγώ δεν θεώρησα χρήσιμο να συνεχίσω τη συζήτηση αυτή. Ύστερα εκθέσατε στον Ζουχόφσκι τις αυταρχικές κομουνιστικές θεωρίες σας, όπως και τις αγαπημένες σας ιησουίτικες και αστυνομικές μεθόδους, με αποτέλεσμα να τον απομακρύνετε οριστικά α-

πό μας. Τέλος, ακούστηχαν εκείνα τα θλιβερά κουτσομπολιά του Χένρυ[59], που έχαναν τον Ζουκόφσκι θανάσιμο εχθρό σας και δικό μου. Κι όμως, παρά τις αδυναμίες του, ο Ζουκόφσκι θα μπορούσε να φανεί χρήσιμος.

Ομολογώ επίσης, αγαπητέ μου φίλε, ότι οι μέθοδοί σας απέναντι στην Τάτα[60], είτε πρόκειται για τον εκβιασμό σας είτε για τις προσπάθειες εκφοβισμού και τις παγίδες σας, με δυσαρεστούν εξαιρετικά, σας το είπα πολλές φορές· τελικά, της εμπνεύσατε βαθιά δυσπιστία απέναντι σε όλους εμάς και το αίσθημα ότι εσείς και εγώ θέλαμε να επωφεληθούμε από τους πόρους της, να της τους πάρουμε, όχι για την υπόθεση φυσικά, αλλά για τον εαυτό μας. Η Τάτα είναι έντιμος και ευθύς χαρακτήρας με όλη τη σημασία της λέξης, δεν τη θεωρώ όμως ικανή να αφιερωθεί απόλυτα σε οποιονδήποτε ή οτιδήποτε. Είναι λοιπόν μια ερασιτέχνης, αν όχι εκ φύσεως, τουλάχιστον εκ νοοτροπίας, μια ερασιτέχνης τόσο από ηθική όσο και από διανοητική άποψη, μπορεί όμως κανείς να εμπιστευτεί τον λόγο της και ήταν δυνατόν να την κάνουμε αν όχι φίλη μας, τουλάχιστον πιστή σύντροφο. Θα έπρεπε να της συμπεριφερθούμε έντιμα και ειλικρινά, δίχως να καταφεύγουμε σ' αυτά τα τεχνάσματα από τα οποία πιστεύετε ότι αντλείτε τη δύναμή σας αλλά τα οποία μεταφράζουν απλώς την αδυναμία σας. Όποτε θεώρησα πως ήταν δυνατό και χρήσιμο να της μιλήσω ανοιχτά για να δράσει αυτεξούσια, το έκανα. Δεν θέλησα να πάω μακρύτερα μαζί σας, ένιωθα ναυτία. Και δεν απομακρύνθηκα αποφασιστικά απ' αυτήν παρά μόνον όταν με πληροφορήσατε ότι η Ναταλία Αλεξέεβνα[61] διέδιδε συκοφαντίες για μένα ισχυριζόμενη ότι εποφθαλμιούσα τα χρήματα της Τάτα και όταν είδα αυτή την τελευταία να αναρωτιέται αν αυτό ήταν αλήθεια ή όχι.

Επ' ευκαιρία, με διαβεβαιώσατε αρκετές φορές ότι

μάθατε από την Τάτα ότι η Ναταλία Αλεξέεβνα και ο Τσορτσέφσκι[62] διέδιδαν παντού φήμες, έλεγαν σε όποιον ήθελε να ακούσει, έγραφαν δεξιά και αριστερά ότι προσπαθούσα να βάλω στο χέρι την περιουσία της Τάτα. Η Ναταλία Αλεξέεβνα όμως και ο Τσορτσέχφσι ισχυρίζονται ότι ποτέ δεν είπαν σε κανέναν ούτε έγραψαν τέτοιο πράγμα και η Τάτα μου το επαλήθευσε. Την τελευταία φορά που πέρασα από τη Γενεύη, μου δηλώσατε πως ακούσατε από τον Σερεμπρένικοφ[63] ότι ο Ζουκόφσκι είχε πει σ' αυτόν ότι εκμεταλλευόμουν την Τάτα. Ρώτησα τον Σερεμπρένικοφ, ο οποίος μου δήλωσε ότι ο Ζουκόφσκι το είπε αυτό αναφερόμενος σε σας και όχι σε μένα. Παρόμοια, μου είπατε ότι η γυναίκα του Ζουκόφσκι σας πίεσε να συναντήσετε τον Ούτιν, υποστηρίζοντας ότι κάθε συμμαχία με μένα ήταν ανώφελη, αδύνατη και νοσηρή. Αυτή όμως είπε το αντίθετο: δεν σας μίλησε για μένα, δεν σας πίεσε να συναντήσετε τον Ούτιν, με τον οποίο είχε ούτως ή άλλως κόψει σχέσεις, και δεν είναι αυτή αλλά εσείς που προσφερθήκατε να βρείτε κεφάλαια για να συνδεθείτε.

Βλέπετε πόσο ανώφελο είναι το χαζό ψέμα και πόσο εύκολα αποκαλύπτεται. Ομολογώ ότι ήδη την πρώτη φορά που πέρασα από τη Γενεύη με είχε απογοητεύσει πολύ και είχε κλονίσει την εμπιστοσύνη μου στους στέρεους δεσμούς και σε μια από κοινού δράση μ' εσάς. Επιπλέον, δεν είχαμε ανταλλάξει ούτε μια χρήσιμη κουβέντα για την υπόθεση για την οποία είχα κληθεί κατά βάθος στη Γενεύη. Επανειλημμένα προσπάθησα να ανοίξω συζήτηση για το Γραφείο στο εξωτερικό και κάθε φορά την αποφεύγατε· περιμένατε δεν ξέρω κι εγώ ποια οριστική απάντηση από την Επιτροπή, η οποία δεν ερχόταν ποτέ. Τελικά έφυγα αφού έστειλα μ' εσάς μια επιστολή στην Επιτροπή (όπου ζητούσα να διευκρινιστεί η υπόθεση για την

οποία είχα κληθεί) και αφού δήλωσα την απόφασή μου να μην ξανάρθω στη Γενεύη αν δεν έπαιρνα μια ικανοποιητική απάντηση.

Τον Μάιο, με ξανακαλέσατε στη Γενεύη. Αρνήθηκα πολλές φορές να έρθω, και τελικά δέχτηκα. Το τελευταίο αυτό ταξίδι επιβεβαίωσε όλες τις αμφιβολίες μου και κατέστρεψε την εμπιστοσύνη στην εντιμότητα και την αξία του λόγου σας. Οι συζητήσεις σας με τον Λοπάτιν μπροστά μου, το ίδιο βράδυ της άφιξής μου, οι ακριβείς και τυπικές κατηγορίες του, με μια βεβαιότητα που δεν άφηνε καμία αμφιβολία για την αλήθεια των λεγομένων του και για το ψεύδος των δικών σας· η κατηγορηματική του διάψευση όλων των λεπτομερειών που υπάρχουν στην αφήγηση της φυγής σας την οποία δημοσιεύσατε[64], οι κατηγορηματικές του μομφές εναντίον των πιο χοντινών συντρόφων σας για να ξεμασκαρέψει τη δειλή, δηλαδή γελοία, προδοσία τους μπροστά στην ανακριτική επιτροπή, μομφές καθόλου αστήρικτες αλλά θεμελιωμένες στα κείμενά τους, τα οποία, όπως με διαβεβαιώσατε εσείς αργότερα, είχε την ευκαιρία να διαβάσει ο Λοπάτιν· η περιφρόνησή του ιδίως για τις ενέργειες, τους χειρισμούς και τις εντελώς ανώφελες καταγγελίες του Πρυζόφ[65], τον οποίο πάντα μου παρουσιάζατε ως έναν από τους πιο σταθερούς και καλύτερους συντρόφους. Τέλος, ο Λοπάτιν αρνήθηκε καθαρά την ύπαρξη της ίδιας της Επιτροπής λέγοντας: «Ο Νετσάγιεφ μπόρεσε να σας τα πει αυτά, επειδή βρισκόσασταν μακριά από τη Ρωσία. Δεν θα επιχειρήσει όμως να τα επαναλάβει μπροστά μου, επειδή γνωρίζει πως ξέρω τα πάντα για εκεί· ομάδες, πρόσωπα, σχέσεις μεταξύ τους. Όπως βλέπετε, επιβεβαιώνει με τη σιωπή του την ορθότητα όσων λέω σχετικά με τη φυγή του, για την οποία ξέρω όλες τις λεπτομέρειες, όπως ξέρω και τους συντρόφους και τη δήθεν Επιτροπή του»· και

πράγματι, σε όλα αυτά απαντήσατε με τη σιωπή και δεν προσπαθήσατε να υπερασπίσετε τον εαυτό σας, ούτε τους συντρόφους σας ούτε την Επιτροπή σας.

Ο Λοπάτιν θριάμβευε· μπροστά του είχατε χάσει. Δεν θα μπορούσα να σας πω, αγαπητέ φίλε, πόσο οδυνηρό ήταν για μένα αυτό και για τους δυο μας. Δεν μπορούσα να αμφιβάλλω για την αλήθεια των λεγομένων του Λοπάτιν. Μου είχατε πει συστηματικά ψέματα. Όλη η δράση σας ήταν χτισμένη στην άμμο. Η Επιτροπή σας είστε εσείς, τουλάχιστον κατά τα τρία τέταρτα, με δύο τρεις ή τέσσερις συντρόφους το πολύ που έχετε υποτάξει ή ασκείτε κάποια χυριαρχική επιβολή. Έτσι, όλη η δράση στην οποία αφιερώσατε τη ζωή σας κατέρρευσε, έγινε καπνός, εξαιτίας ενός λαθεμένου και χαζού προσανατολισμού και του ιησουίτικου και εξευτελιστικού για σας, και ακόμη περισσότερο για τους συντρόφους σας, συστήματός σας. Σας αγαπούσα πολύ και συνεχίζω να σας αγαπώ, Νετσάγιεφ, είχα μεγάλη, υπερβολικά μεγάλη, εμπιστοσύνη σε σας και ένιωθα ανείπωτη πίκρα που σας έβλεπα τόσο ταπεινωμένο μπροστά σ' αυτόν τον λογά τον Λοπάτιν.

Ήμουν θλιμμένος και για τον εαυτό μου. Σπρωγμένος από την εμπιστοσύνη που σας είχα, σας είχα δώσει την άδεια να χρησιμοποιήσετε το όνομά μου και τάχθηκα δημόσια αλληλέγγυος με τη δράση σας. Προσπάθησα με όλες τις δυνάμεις μου να σας εξασφαλίσω τη συμπάθεια του Ογκάρεφ και την εμπιστοσύνη του στο εγχείρημά σας. Δεν έπαψα να τον συμβουλεύω να σας δώσει ολόκληρο το κεφάλαιο. Έφερα με το μέρος σας τον Οζέροφ[66] και έχανα τα πάντα για να πείσω την Τάτα να ενωθεί μαζί μας, δηλαδή μαζί σας, και να λάβει μέρος στη δράση σας. Τέλος, ενάντια στο βαθύτερο αίσθημά μου, έφτασα στο σημείο να πείσω τον Ογκάρεφ να αφήσει να

εκδοθεί η *Kolokol* πάνω στη βάση του περίεργου, παράλογου προγράμματος που επινόησε η φαντασία σας. Με μια λέξη, με την ανεπιφύλακτη εμπιστοσύνη μου, κι ενώ εσείς με κοροϊδεύατε συστηματικά, αποδείχτηκα ηλίθιος ψεύτης (πράγμα που είναι πικρό και αισχρό για έναν άνθρωπό σαν εμένα, δεδομένης της πείρας και της ηλικίας μου) και, ακόμη χειρότερα, έβαλα σε κίνδυνο στη στάση μου απέναντι στη ρωσική υπόθεση και τη διεθνή υπόθεση.

Όταν έφυγε ο Λοπάτιν, σας ρώτησα: «Αλήθεια είπε; Είναι δυνατόν να είναι ψέματα όλα όσα μου είπατε;». Αποφύγατε να μου απαντήσετε. Ήταν αργά· έφυγα. Όλες όμως οι συζητήσεις με τον Λοπάτιν την άλλη μέρα με έπεισαν πως έλεγε την αλήθεια. Εσείς τηρήσατε σιγή· περίμενα το αποτέλεσμα της τελευταίας συνάντησής σας μαζί του, αλλά δεν μου το ανακοινώσατε· το έμαθα όμως από το γράμμα του Λοπάτιν που θα σας διαβάσει ο Οζέροφ[67].

Όλα όσα ξέρω τώρα αρχούν για να με προφυλάξουν από κάθε καινούργια απόπειρά σας να εκμεταλλευτείτε εμένα και τους συντρόφους μου· γι' αυτό συνέταξα ένα κατηγορητήριο το οποίο σας διάβασα επί τροχάδην στους Τούρχους[68] και το οποίο φάνηκε πως δεχτήκατε. —Από τότε δεν ξαναειδωθήκαμε.

Τέλος, πήρα προχθές ένα γράμμα από τον Λοπάτιν που μου γνωστοποίησε δύο οδυνηρά πράγματα: πρώτον είπατε... (δεν θα χρησιμοποιήσω υπερθετικό) ψέματα όταν μου διηγηθήκατε τη συνάντησή σας μαζί του. Όλα όσα μου είπατε ως δήθεν δικά του λόγια είναι ψέματα. Δεν σας είπε ότι του έδωσα τα γράμματα του Λιουμπάβιν[69]· δεν σας είπε επίσης: «Ο γέρος δεν άντεξε στη δοκιμή, τώρα τον κρατάμε, δεν μπορεί πια να κάνει τίποτε εναντίον μας· έχουμε τα χέρια μας ελεύθερα...»· στον οποίο απα-

ντήσατε: «Αν ο Μπακούνιν έδειξε την αδυναμία να σας δώσει τα γράμματα του Λιουμπάβιν, θα βρούμε άλλα κτλ.». Είπατε ψέματα, συκοφαντήσατε τον Λοπάτιν, με παραπλανήσατε σκόπιμα· ο Λοπάτιν απορεί που σας πίστεψα και με ευγενικά λόγια βγάζει συμπεράσματα ελάχιστα κολακευτικά για τη νοημοσύνη μου. Δεν έχει άδικο· στην περίπτωση αυτή φάνηκα εντελώς βλάκας. Δεν θα με έκρινε όμως με τόση αυστηρότητα αν ήξερε πόσο βαθιά, παθιασμένα, στοργικά ήμουν προσκολλημένος σε σας και πόση εμπιστοσύνη σας είχα! Θεωρήσατε καλό να καταστρέψετε αυτή την εμπιστοσύνη και το καταφέρατε· τόσο το χειρότερο για σας. Επιπλέον, θα μπορούσα να υποθέσω ότι ένας άνθρωπος έξυπνος και αφοσιωμένος στην υπόθεση σαν εσάς, θα είχε την αναίδεια να πει τόσο ηλίθια ψέματα μπροστά μου, ενώ δεν θα είχε καμιά αμφιβολία για την εμπιστοσύνη μου; Πώς δεν σκεφτήκατε ότι το αναίσχυντο ψέμα σας θα φανερωνόταν και ότι θα υποχρεωνόμουν να ζητήσω εξηγήσεις από τον Λοπάτιν, όταν, ακόμη περισσότερο, έλεγα στο κατηγορητήριό μου ότι η υπόθεση Λουμπάβιν έπρεπε να βγει στο φως;

Το άλλο πράγμα: ο Λιουμπάβιν δεν έλαβε την απάντησή μου στο αυθάδες γράμμα του· συνεπώς, δεν έλαβε και την απόδειξη που ήταν πάνω σ' αυτό. Όταν σας έδειξα την απάντησή μου και την απόδειξη, μου ζητήσατε να περιμένω και να μην τα ταχυδρομήσω. Αρνήθηκα· αναλάβατε τότε να στείλετε εσείς το γράμμα μου και δεν το κάνατε.

Ώς εδώ και μη παρέχει, Νετσάγιεφ. Τέλος οι παλιές σχέσεις και οι αμοιβαίες δεσμεύσεις μας. Τις ακυρώσατε εσείς ο ίδιος. Αν πιστέψατε κι αν πιστεύετε ακόμη ότι με τυλίξατε και με παραλύσατε ηθικά και υλικά, κάνετε λάθος. Τίποτε στον κόσμο δεν μπορεί να με δέσει ενάντια στην επαναστατική συνείδηση, τιμή, θέληση, αντίληψη και καθήκον μου.

Ασφαλώς, από οικονομική άποψη, βρίσκομαι σήμερα, εξαιτίας σας, σε μια κατάσταση από τις πιο δύσκολες. Δεν έχω πόρους και η μόνη πηγή εσόδων μου —η μετάφραση του βιβλίου του Μαρξ και η ελπίδα ότι έχω να πάρω και άλλες τέτοιες δουλειές— έχει στερέψει. Δεν έχω φράγκο και δεν ξέρω πώς θα ξεφύγω απ' αυτό, είναι όμως το τελευταίο πράγμα που με νοιάζει.

Ασφαλώς, εξέθεσα τους συντρόφους μου και εκτέθηκα μπροστά τους· οι συκοφαντίες βρίθουν για μένα σχετικά με το κεφάλαιο, την ιστορία με τον Λιουμπάβιν, την Τάτα, και με όλα όσα συνέβησαν πρόσφατα στη Ρωσία.

Όλα αυτά όμως δεν θα με σταματήσουν· είμαι έτοιμος, αν χρειάζεται, να ομολογήσω τη βλακεία μου και την ενοχή μου δημόσια· ασφαλώς, αυτό θα είναι για μένα μεγάλη ντροπή· για σας όμως θα είναι ακόμη χειρότερα· όπως και να έχει το πράγμα, δεν θα μείνω με το στανιό σύμμαχός σας.

Σας δηλώνω λοιπόν κατηγορηματικά ότι όλες οι φθοροποιές σχέσεις που είχα ώς τώρα μαζί σας και όλοι οι δεσμοί μου με τη δράση σας παύουν να υπάρχουν. Κόβοντας όμως τις σχέσεις και τους δεσμούς μαζί σας, σας προτείνω να φτιάξουμε μεταξύ μας καινούργιες σχέσεις πάνω σε άλλες βάσεις.

Ο Λοπάτιν, που δεν σας ξέρει τόσο καλά όσο εγώ, θα απορούσε αν έβλεπε την προσφορά που σας κάνω έπειτα από όσα έχουν συμβεί μεταξύ μας. Δεν ισχύει το ίδιο για σας ούτε για τους κοντινούς συντρόφους μου.

Είναι αλήθεια ότι κάνατε ένα σωρό βλακείες και βρομιές, επιβλαβείς και καταστροφικές για την υπόθεση. Εξίσου αλήθεια είναι όμως ότι οι ηλίθιες πράξεις και οι ακατονόμαστες αδεξιότητές σας δεν είχαν ως αιτία ούτε το προσωπικό συμφέρον ούτε την απληστία ούτε τη ματαιοδοξία ούτε τη φιλαυτία, αλλά αποκλειστικά τη λαθεμένη

αντίληψή σας για τη δράση. Έχετε παθιασμένη αφοσίωση και λίγοι είναι σαν κι εσάς· αυτή είναι η δύναμη, η αξία, το δίκιο σας. Εσείς και η Επιτροπή σας (αν υπάρχει αληθινά) είστε γεμάτοι ενεργητικότητα και έτοιμοι να κάνετε δίχως λόγια ό,τι θεωρείτε χρήσιμο για την υπόθεση, κι αυτό είναι ανεκτίμητο. Η επιτροπή σας όμως και εσείς στερείστε λογικής — αυτό είναι πια σίγουρο. Σαν παιδιά, προσκολληθήκατε στο ιησουίτικο [...] σύστημα και βλέποντας εκεί τη δύναμή σας, τη δυνατότητα επιτυχίας και τη σωτηρία, λησμονήσατε τον σκοπό και τον χαρακτήρα της Εταιρείας: να απαλλάξει τον λαό όχι μόνον από την Κυβέρνηση αλλά και από σας τους ίδιους. Έχοντας υιοθετήσει αυτό το σύστημα, το ανεβάσατε στο ψηλότερο σημείο της φρίκης και της ηλιθιότητας· εξευτελιστήκατε και ατιμάσατε την Εταιρεία στα μάτια όλων, με ολοφάνερες δολοπλοκίες και αβυθομέτρητες βλακείες όπως τα απειλητικά γράμματά σας στον Λιουμπάβιν, στην Ναταλία Αλεξέεβνα [...]. Εδώ πρέπει να προστεθεί η μακρόχρονη και μεγαλόψυχη καρτερία σας απέναντι στον Ούτιν και η επιδίωξη της ευμένειάς του (ενώ αυτός μας δυσφημούσε όλους ανοιχτά) όπως και το ηλίθιο κομμουνιστικό σας πρόγραμμα και ένα σωρό αδιάντροποι φενακισμοί. Όλα αυτά μαρτυρούν πως δεν διαθέτετε καθόλου κοινό νου, γνώσεις και γνώση των ατόμων, των [κοινωνικών] σχέσεων και των πραγμάτων. Είναι συνεπώς αδύνατον, τουλάχιστον επί του παρόντος, να εμπιστευτούμε τη λογική σας, αν και είστε πολύ έξυπνος και απολύτως ικανός να αποκτήσετε περισσότερη κρίση· αυτή είναι όμως ελπίδα για το μέλλον· επί του παρόντος έχετε φανεί ηλίθιος και αδέξιος σαν μικρό παιδί.

Κατέληξα στο εξής συμπέρασμα: Αν δεν με διαψεύσουν τα γεγονότα, δεν θα έχω πια την παραμικρή εμπιστοσύνη στα λόγια, στις υποσχέσεις και στις αστήριχτες

διαβεβαιώσεις σας, επειδή ξέρω ότι εύκολα ψεύδεσθε αν αυτό σας φανεί χρήσιμο για την υπόθεση. Επίσης, δεν θα εμπιστευτώ αυτό που σας φαίνεται ορθό και λογικό, επειδή εσείς και η Επιτροπή σας μου δώσατε πολλές αποδείξεις ότι σας λείπει η λογική. Παρόλο που αρνούμαι την αλήθεια των λόγων σας και τον ορθολογικό χαρακτήρα των πράξεών σας, όχι μόνο δεν αμφισβητώ την ενεργητικότητα και την ανεπιφύλακτη αφοσίωσή σας στη υπόθεση, αλλά και πιστεύω ότι, όσον αφορά αυτές, λίγοι άνθρωποι υπάρχουν σαν εσάς στη Ρωσία· αυτός ήταν, το επαναλαμβάνω για πολλοστή φορά, ο κυριότερος ή μάλλον ο μοναδικός λόγος της συμπάθειας και της εμπιστοσύνης μου προς εσάς· και σήμερα ακόμη το σίγουρο αίσθημά μου είναι ότι είστε —περισσότερο απ' όσους Ρώσους γνωρίζω— κατάλληλος και προσωπικά υποψήφιος να υπηρετήσει τη ρωσική επαναστατική υπόθεση, με τον όρο, φυσικά, ότι θα θελήσετε και θα μπορέσετε να αλλάξετε όλο το σύστημα της δραστηριότητάς σας στη Ρωσία και στο εξωτερικό. Αν δεν θέλετε να αλλάξετε μεθόδους, θα γίνετε μοιραία, λόγω των ιδιοτήτων που χαρακτηρίζουν τη δύναμή σας, ένας άνθρωπος εξαιρετικά επικίνδυνος για την υπόθεση.

Παρά τα όσα έχουν συμβεί μεταξύ μας, θα ευχόμουν όχι μόνο να μπορέσετε να μείνετε σύμμαχός μας, αλλά και πιο στενά και στέρεα, υποθέτοντας, φυσικά, ότι θα αλλάξετε σύστημα και ότι στο μέλλον οι σχέσεις μας θα βασίζονται στην αμοιβαία εμπιστοσύνη, στην ειλικρίνια και στην αλήθεια. Σε αντίθετη περίπτωση, η ρήξη θα είναι αναπόφευκτη.

Ιδού τώρα οι προσωπικοί και γενικοί όροι μου. Αρχίζω από τους προσωπικούς:

1. Θα με απαλλάξετε από την κατηγορία σε σχέση με την ιστορία με τον Λιουμπάβιν· συνεπώς, θα στείλετε έ-

να γράμμα στον Ογκάρεφ, την Τάτα, τον Οζέροφ και τον Σ. Σερεμπρένικοφ, στο οποίο θα δηλώνετε ότι αγνοούσα τα πάντα για το γράμμα της Επιτροπής και ότι γράφτηκε εν αγνοία μου και ανεξάρτητα από τη θέλησή μου.

2. Ότι διαβάσατε την απάντησή μου στον Λιουμπάβιν, στην οποία ήταν συνημμένη η απόδειξη των 300 ρουβλίων, και ότι σας ανέθεσα να την πάτε στο ταχυδρομείο, αλλά εσείς παραλείψατε ή όχι να το κάνετε.

3. Ότι ποτέ δεν αναμείχτηκα άμεσα ή έμμεσα στη διαχείριση του κεφαλαίου Μπαχμέτιεβ. Ότι πήρατε όλο το κεφάλαιο σταδιακά και σε διάφορες ημερομηνίες, πρώτα από τα χέρια του Χέρτσεν και του Ογκάρεφ, και ύστερα, το υπόλοιπο, από τον Ογκάρεφ ο οποίος, μετά το θάνατο του Χέρτσεν, ήταν ο μόνος που είχε το δικαίωμα να το διαθέτει, και ότι το δεχτήκατε εν ονόματι της Επιτροπής την οποία αντιπροσωπεύατε.

4. Αν δεν έχετε δώσει ακόμη απόδειξη στον Ογκαρέφ για το κεφάλαιο αυτό, οφείλετε να το κάνετε.

5. Με τη μεσολάβηση μας ή μ' εκείνη του Λοπάτιν, οφείλετε να επιστρέψετε, όσο το δυνατόν συντομότερα, την επιστολή του Ντάνιελσον[70]. Αν δεν είναι στα χέρια σας (είμαι όμως σίγουρος ότι την έχετε), θα δεσμευτείτε να μας τη στείλετε το συντομότερο.

6. Θα εγκαταλείψετε τις απόπειρές σας που δεν οδηγούν πουθενά, αλλά είναι ανάξιές σας και κυριολεκτικά (ολέθριες;) στο θέμα της προσέγγισης και της συμφιλίωσης με τον Ούτιν, ο οποίος, με τον πιο αισχρό τρόπο, μας συκοφαντεί εσάς κι εμένα όπως και όλους τους δικούς σας στη Ρωσία· αντίθετα, θα δεσμευτείτε ότι θα τον πολεμήσετε ανοιχτά διαλέγοντας την ώρα και την περίσταση, προκειμένου να μην ζημιώσει την υπόθεση.

Αυτά είναι όσα με αφορούν· η άρνηση να δεχτείτε έστω και έναν απ' αυτούς τους όρους, ιδίως τους πέντε

πρώτους και το πρώτο μισό του έκτου (δηλαδή τη διακοπή κάθε σχέσης με τον Ούτιν), θα είναι για μένα επαρκής λόγος για να σταματήσω κάθε επαφή μαζί σας. Είναι αυτονόητο ότι τους δέχεστε πλήρως, ειλικρινά, έντιμα, δίχως αμφιβολίες, [...] δισταγμούς. Ήρθε η ώρα να γίνουμε ειλικρινείς.

Ιδού τώρα οι γενικοί όροι μου:

1. Δίχως να μας πείτε ονόματα (αυτά δεν μας χρειάζονται καθόλου), θα μας εκθέσετε δίχως υπερβολές και ψέματα την πραγματική κατάσταση της οργάνωσης και της δράσης σας στη Ρωσία και ποιες είναι οι ελπίδες, η προπαγάνδα και οι κινήσεις σας.

2. Θα εξαλείψετε από την οργάνωσή σας τη συστηματική χρήση των αστυνομικών και ιησουίτικων μεθόδων, περιοριζόμενοι να καταφύγετε σ' αυτές μόνο στην περίπτωση που αυτό θα είναι απολύτως αναγκαίο και ιδίως λογικό και μόνο απέναντι στην Κυβέρνηση και στα αντίπαλα κόμματα.

3. Θα απορρίψετε την παράλογη ιδέα ότι μπορεί να γίνει η επανάσταση έξω από τον λαό και δίχως τη συμμετοχή του, και θα δεχτείτε ως ουσιώδη βάση της οργάνωσής σας την ιδέα της αυθόρμητης λαϊκής επανάστασης, όπου ο λαός θα είναι ο στρατός, και η οργάνωση μόνον το γενικό επιτελείο.

4. Θα υιοθετήσετε ως ουσιώδη βάση της οργάνωσης το σοσιαλιστικό-επαναστατικό πρόγραμμα έτσι όπως ορίστηκε στο πρώτο τεύχος της *Narodnoe Delo* όπως και το σχέδιο επαναστατικής οργάνωσης και προπαγάνδας που εκτέθηκε στην παρούσα επιστολή και που θα συμπληρωθεί ή θα τροποποιηθεί από όλους μας, αν το θεωρήσουμε αναγκαίο κατά τη διεξαγωγή μιας γενικής συνέλευσης.

5. Ό,τι υιοθετηθεί, έπειτα από κοινή συζήτηση και ομόφωνη απόφαση, θα το υποβάλλετε στους συντρόφους

σας στη Ρωσία και στο εξωτερικό. Αν απορρίψουν τις αποφάσεις μας, θα βρεθείτε υποχρεωμένος να διαλέξετε ανάμεσα σ' εκείνους και σ' εμάς και να κόψετε τους δεσμούς σας μ' εμάς ή μ' εκείνους.

6. Αν δεχτούν το πρόγραμμα, το σχέδιο οργάνωσης, προπαγάνδας και επαναστατικής δράσης, όπως και τον κανονισμό της Εταιρείας, θα μας δώσετε τον λόγο της τιμής σας και της τιμής τους ότι στο εξής αυτό το πρόγραμμα και το σχέδιο οργάνωσης, προπαγάνδας και δράσης θα είναι νόμος και ότι θα γίνουν ουσιώδης και σίγουρη βάση της δράσης της Εταιρείας στη Ρωσία.

7. Θα σας εμπιστευτούμε και θα συνάψουμε μαζί σας, ο Ογκάρεφ, ο Οζέροφ, ο Σ. Σερεμπρένικοφ, εγώ και η Τάτα, αν το θέλει, καινούργιους και στέρεους δεσμούς πάνω σε νέες βάσεις· αν εσείς και όλα τα άλλα μέλη είστε σύμφωνοι, θα γίνουμε αληθινά λαϊκοί αδελφοί, που θα ζουν και θα αγωνίζονται στο εξωτερικό· από κει και πέρα, δίχως επιπόλαιες περιέργειες, θα έχουμε το δικαίωμα να γνωρίζουμε, και θα γνωρίζουμε όντως, με όλες τις λεπτομέρειες, το πού βρίσκονται στη Ρωσία και η παράνομη δράση και οι άμεσοι αντικειμενικοί στόχοι μας.

8. Ύστερα θα σχηματίσουμε με τους προαναφερθέντες ένα Γραφείο στο εξωτερικό που θα διευθύνει όλες ανεξαιρέτως τις ρωσικές δράσεις στο εξωτερικό συμμορφούμενο με τις αδρές γενικές γραμμές της Εταιρείας που θα ασκεί τη δραστηριότητά της στη Ρωσία και επιλέγοντας ελεύθερα τις μεθόδους, τους ανθρώπους και τα μέσα δράσης.

9. Επιπλέον, αν παραστεί ανάγκη και βρεθούν τα αναγκαία χρήματα, θα επαναληφθεί η έκδοση της *Kolokol* στη βάση ενός σαφούς και καθαρού σοσιαλιστικού επαναστατικού προγράμματος.

Αυτοί είναι, Νετσάγιεφ, οι όροι μου. Αν η λογική και μια καθαρή σύλληψη της δράσης δεν σας έχουν εγκαταλείψει εντελώς και αν η αγάπη για την υπόθεση είναι μέσα σας πιο δυνατή από οτιδήποτε άλλο, θα τους δεχτείτε.

Αν τους απορρίψετε, η απόφασή μου θα είναι αμετάκλητη: θα διακόψω όλους τους δεσμούς μου μαζί σας και δίχως να υπολογίζω οτιδήποτε άλλο εκτός απ' αυτά που μου επιβάλλουν η συνείδηση, η λογική και το καθήκον μου: θα ενεργήσω με πλήρη ελευθερία και ανεξαρτησία.

Μιχαήλ Μπακούνιν

Σεργκέι Νετσάγιεφ - Βλαντιμίρ Σερεμπρένικοφ[71]

Από το κύριο άρθρο του περιοδικού *Obscina* (*Κομμούνα*)[72]

Η γενιά στην οποία ανήκε ο Χέρτσεν ήταν η έσχατη εκδήλωση της φιλελευθερίζουσας αριστοκρατίας. Ο θεωρητικός ριζοσπαστισμός της ήταν ένα άνθος θερμοκηπίου, φυτεμένο και μεγαλωμένο μέσα σε μια τεχνητή ατμόσφαιρα που το έκανε να ζει. Μαραινόταν όμως από την πρώτη του επαφή με τον ελεύθερο αέρα και την πραγματική ατμόσφαιρα της πρακτικής δράσης. Οι άνθρωποι της γενιάς αυτής[73] κριτίκαραν, χλεύαζαν την υπάρχουσα κοινωνική τάξη με την καυστική επιδεξιότητα που συναντά κανείς στα σαλόνια και με μια απαρχαιωμένη ποιητική γλώσσα. Ήταν ευχαριστημένοι με τον ρόλο τους.

Σεπτέμβρης, 1870

Σεργκέι Νετσάγιεφ

Ανοιχτή επιστολή στον Μπακούνιν και στον Ογκάρεφ

Πολίτες,

Επειδή δεν βλέπω να υπάρχει δυνατότητα να σας συναντήσω προσωπικά σύντομα, απευθύνομαι σε σας μέσω

της κόρης του Χέρτσεν, που διαχειρίζεται το ταμείο μας, και σας παρακαλώ να μεταβιβάσετε στη διεύθυνση της *Obscina* το υπόλοιπο του κεφαλαίου, του οποίο ένα μέρος μού δόθηκε ενώ ζούσε ακόμη ο Χέρτσεν και ένα άλλο μέρος εδώ και λίγο καιρό.

Επωφελούμαι της ευκαιρίας για να σας πω ότι, παρά τις διαφορετικές απόψεις μας όσον αφορά τους πολιτικούς σκοπούς και μέσα, διαφορές που εμφανίστηκαν όταν φτάσαμε στο ζήτημα της πρακτικής, η οποία απαιτεί όχι μόνο θεωρητικό ριζοσπαστισμό αλλά και πρακτικό πνεύμα (και αρνούμενος στο εξής κάθε πολιτική αλληλεγγύη μαζί σας), δεν έπαψα μολαταύτα να σας θεωρώ τους καλύτερους εκπροσώπους μιας γενιάς η οποία, δυστυχώς, φεύγει από τη σκηνή της ιστορίας δίχως να αφήσει ίχνη. Οι συλλήψεις της γενιάς σας, πολίτες (συλλήψεις που δεν έχουν τις ρίζες στη ζωή σας ούτε στην [κοινωνική] κατάστασή σας και που τις έχετε πάρει από έξω, βρίσκονται σε πλήρη ασυμφωνία με την υλική σας κατάσταση, τόσο που ποτέ δεν μπορέσατε να τις εφαρμόσετε στην πρακτική) –οι συλλήψεις αυτές, λέω, μολαταύτα σας έσωσαν, τουλάχιστον μερικούς από εσάς, από τον βόρβορο και τη λάσπη στην οποία έπεσαν οι πρώην συνάδελφοί σας Κακτόφ, Λεόντιεφ[74] και σία. Οι κοινωνικές πεποιθήσεις σας σάς εμπόδισαν να γίνετε οπαδοί του καταραμένου υπάρχοντος κρατικού συστήματος· μα έγιναν με τέτοιο τρόπο αντιληπτές από τη γενιά που βγήκε από μη λαϊκά περιβάλλοντα που δεν έκαναν κανέναν πραγματικό εχθρό του κράτους· και τούτο επειδή η αντίφαση που υπάρχει ανάμεσα στην επαναστατική σκέψη σας και την αριστοκρατική ζωή σάς οδήγησε σε έναν απελπιστικό σκεπτικισμό και σε μια παραλυτική απογοήτευση πνευμάτων τόσο ισχυρών όσο ο Α. Χέρτσεν.

Ό,τι χρήσιμο μπορούσε να βγει από τη γενιά αυτή

βρήκε την έκφρασή του στα κείμενα του εκδότη της *Kolokol* και στα δικά σας.

Γι' αυτό, βλέποντας σε σας αν όχι πραγματικούς αγωνιστές της υπόθεσής μας τουλάχιστον πιστούς οπαδούς της, θεωρώ καθήκον μου να σας φερθώ με ειλικρίνεια και εντιμότητα που θα αφαιρέσω από τη συμπεριφορά μου προς τους εχθρούς μας.

Είμαι βαθιά πεισμένος, πολίτες, για τη βαθύτητα του πολιτικού σας αισθητηρίου, το οποίο δεν θα σας αφήσει να οδηγηθείτε στην αγανάκτηση ή στιγμιαία στην οργή —και να παίξετε έτσι το παιχνίδι του κοινού μας εχθρού, της ρωσικής κυβέρνησης, την οποία μισείτε τόσο όσο κι εγώ. Επίσης, θεωρώ ψεύτικες τις φήμες σύμφωνα με τις οποίες στις γνώμες που εκφέρατε πρόσφατα για μένα διακρίνεται περισσότερη βίαιη αγανάκτηση παρά ορθοφροσύνη, η οποία μετριάζει, σε κάθε σοβαρό πολιτικό άνδρα, τις εξάψεις της προσωπικής δυσαρέσκειας.

Χωρίζοντας τη θέση μου από σας, πολίτες, μετά μια τελευταία εξήγηση, σας απλώνω το χέρι ως φίλος και τολμώ να ελπίζω πως δεν θα πάψω ποτέ να είμαι τέτοιος. Κι αυτό ακόμη περισσότερο, επειδή νομίζω ότι δεν θα υπάρξουν στο εξής συγκρούσεις μεταξύ μας στο επίπεδο της δράσης, καθώς πιστεύω απόλυτα ότι δεν θα δράσετε καθόλου πια στην πράξη υπέρ της ρωσικής επανάστασης.

Σεπτέμβρης, 1870

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Από όσα προηγήθηκαν έχει γίνει ήδη φανερή η ιεραρχική δομή της Εταιρείας όπως την αντιλαμβάνεται ο Νετσάγιεφ. Τα ανώτερα κλιμάκια χρησιμοποιούν ακόμη και το ψέμα και την παραποίηση για να κινητοποιήσουν τα κατώτερα. Είναι ο «ιησουιτισμός» εναντίον του οποίου καταφέρεται παρακάτω ο Μπακούνιν. Το ερώτημα είναι: Πώς μπορεί μια ιεραρχική δομή να καταστρέψει ένα ιεραρχικό σύστημα, δίχως να εγκαθιδρύσει και πάλι σχέσεις ιεραρχίας;

2. Στις έξι αυτές υποπαραγράφους της 12 περιγράφεται η αναγκαιότητα της «διείσδυσης» σ' έναν επικοινωνιακό χώρο που κρύβει δύο κινδύνους: αφενός την αντιφατική ή ψευδή πληροφόρηση και αφετέρου την αναπόφευκτη γένεση ερωτημάτων και φημών για τον ίδιο τον «παρείσακτο».

3. Η πλήρης αυτή αποποίηση του εαυτού έχει ως πρότυπό της τον φανατικό της θρησκείας, πρότυπο γνωστό από αιώνες στον δυτικό κόσμο. Ορθά χαρακτηρίζει ο Μπακούνιν τον Νετσάγιεφ «καλόγερο της επανάστασης» που έχει ως πρότυπο «κάποιον Σαβοναρόλα».

4. Ολοφάνερος ο μανιχαϊσμός του Νετσάγιεφ. Αυτό που έχει απέναντί του και που πρέπει να καταστρέψει ο «επαναστάτης» είναι ένας συμπαγής, ομοιόμορφος και εντελώς αρμονικός όγκος. Η εξίσωση εξουσία-κουλτούρα-ηθική αρνείται την ιστορική εξέλιξη και τη σχετική αυτονομία των οπωσδήποτε αλληλεξαρτώμενων τομέων και στοιχείων της κοινωνικής ζωής, μ' άλλα λόγια την τεράστια ποικιλία των συμβιωτικών-επιβιωτικών-αντιδραστικών προς την άνωθεν επιβολή σχέσεων που ανέπτυξαν οι άνθρωποι υπό διαφορετικά καθεστώτα και κοινωνικές συνθήκες.

5. Άλλο χαρακτηριστικό του φανατικού της θρησκείας. Κάτοχος ήδη της «αλήθειας», δεν θεωρητικολογεί και απέχει από την διαδικασία της γνώσης· αφιερώνεται αποκλειστικά στην πρακτική πολιτική δραστηριότητα. Αναγνωρίζεται εδώ η παμπάλαια διάκριση θεωρίας και πράξης. Η θεωρία θεωρείται αντενεργή, αναποτελεσματική, πασατέμπο. Αντίθετα, η πράξη καθαγιάζεται ως αποτελεσματική, διαμορφωτική, ανατρεπτική. Κάθε μορφή πράξης όμως καθοδηγείται από κάποια θεωρία· επίσης, μπορεί να γίνει αντικείμενο προσοικείωσης, εκμετάλλευσης, διαστρέβλωσης τόσο όσο και η δεύτερη ή να έχει αποτελέσματα απρόβλεπτα, καταστροφικά ή απλώς διαφορετικά από τον αρχικό σκοπό της. Από την άλλη πλευρά, κάθε θεωρία έχει έμμεσες (μη μετρήσιμες εξαρχής) πρακτικές επιπτώσεις. Ένα δεύτερο στοιχείο της παραγράφου αυτής, που απευθύνεται φανερά στους νέους, είναι η παρακίνηση να παραιτηθούν από κάθε ενασχόληση με τις επιστήμες κτλ. εν ονόματι του «ιερού» σκοπού της επανάστασης, με πλήρη αδιαφορία προς το «πεζό», αν και ουσιώδες πρόβλημα της επιβίωσης του καθενός. Αφού η «καριέρα» εξοβελίζεται, αυτό που μένει για να λύσει το βιωτικό πρόβλημα είναι οι «περιστασιακές» δουλειές, οι «εισφορές» των άλλων και οι παράνομες δραστηριότητες. Αντίθετα, στην *Επιστολή* του ο Μπακούνιν ρωτά με αγωνία: «Πώς θα ζήσω την οικογένειά μου αν είμαι αφοσιωμένος αποκλειστικά στην επαναστατική υπόθεση;».

6. Αν ο επαναστάτης περιφρονεί την κοινή γνώμη, πώς μπορεί να «μελετήσει» τον λαό όπως υπογραμμίζεται στην αμέσως προηγούμενη παράγραφο;

7. Η παντελής απόρριψη της ηθικής παραγνωρίζει τη σχετική λειτουργικότητα των ηθικών αξιών μέσα στην κοινωνική ζωή (π.χ. οι άνθρωποι μπορούν να αναπτύξουν αλληλεγγύη ακόμα και υπό συνθήκες έσχατης κοινωνικής καταπίεσης· επίσης, σε ένα σύστημα που στηρίζεται στην ανεντιμότητα μπορεί να υπάρχουν, σε επίπεδο ατόμων ή ομάδων, σχέσεις εντιμότητας κτλ.).

8. Μ' άλλα λόγια, ο σκοπός αγιάζει τα μέσα (μακιαβελισμός).

9. Η κατάπνιξη των αισθημάτων «της φιλίας, της αγάπης, της τιμής κτλ.» μπορεί προφανώς να θέσει εν κινδύνω και την ίδια την Εταιρεία, αφού κι αυτή μεταμορφώνεται έτσι σε πεδίο μάχης «όλων εναντίον όλων».

10. Αν μη τι άλλο, ο ίδιος ο Νετσάγιεφ αποτέλεσε ζωντανό παράδειγμα των αρχών αυτών.

11. Ο «ψυχρός υπολογισμός», πέρα από τα συναισθηματικά «προσχήματα», είναι βασικό στοιχείο της εμπνευσμένης από τον εκμηχανισμό (θετικιστικής-μηχανιστικής) κοσμοαντίληψης: το μόνο πράγμα που μετράει είναι η απόδοση, η αποτελεσματικότητα εμπόδιο σ' αυτές είναι το συναίσθημα (κάθε συναίσθημα). Είναι γνωστό όμως ότι το συναίσθημα μπορεί τόσο να αναστείλει όσο και να επισπεύσει μια πράξη. Οπωσδήποτε, ο παραπάνω χονδροειδής διαχωρισμός έχει αποκλειστικά αξία «συνθήματος», που στοχεύει στην εγρήγορση, στην κινητοποίηση και στην αποφασιστικότητα των υποψήφιων επαναστατών.

12. Να λοιπόν που η φιλία και η αλληλεγγύη υπάρχουν και ξαναβγαίνουν στο φως αναβαπτισμένες!

13. Η «λογιστική» αυτή αποτίμηση και χρήση των ανθρώπων, η «εργαλειοποίησή» τους είναι ένα ακόμα βασικό στοιχείο της «μηχανιστικής» κοσμοαντίληψης. Φανερή και πάλι η λατρεία της ιεραρχίας και ο μακιαβελισμός του Νετσάγιεφ.

14. Ο επαναστάτης διεισδύει στον κόσμο «του κράτους, των τάξεων και της κουλτούρας» με σκοπό να τον καταστρέψει. Τι μένει τότε; Η εκτός χώρου και χρόνου Μονάδα, το αταξικό ιερό σύμβολο, ο «λαός». Στο βωμό του θυσιάζεται, μέσα σε μια έκρηξη εγωισμού, ο επαναστάτης.

15. Ο ίδιος ο Νετσάγιεφ έδειξε ιδιαίτερες ικανότητες στον τομέα αυτό. Όντας φυλακισμένος για δέκα χρόνια, ώς το θά-

νατό του (1872-1882) κατάφερε να πάρει με το μέρος του και να μυήσει στη διδασκαλία του αρκετούς από τους φύλακές του!

16. Η άποψη αυτή δεν είναι καθόλου αυταπόδεικτη. Ίσα ίσα, η ιστορία βρίθει από αντίθετα παραδείγματα: πολλοί φόνοι υψηλά ιστάμενων οδήγησαν όχι στην «αναπόφευκτη» εξέγερση του λαού αλλά στην ενδυνάμωση του συστήματος εξουσίας.

17. Ο στόχος αυτός δεν φαντάζει και πολύ ρεαλιστικός. Αντίθετα, ο Νετσάγιεφ φάνηκε ικανότατος στο να «μπλέκει», να «μπερδεύει» και να εκμεταλλεύεται ανθρώπους που ήταν ομοϊδεάτες του ή είχαν κοντινές ιδέες μ' αυτόν. Βλέπε όσα λέει ο Μπακούνιν στην *Επιστολή* του για την προσφιλή μέθοδο του Νετσάγιεφ: τον φεναχισμό.

18. Και άλλος ανεδαφικός στόχος. Η δυνατότητα της εκ των ένδον υπονόμευσης οποιουδήποτε συστήματος εξουσίας είναι αντιστρόφως ανάλογη του μεγέθους του συστήματος αυτού.

19. Και πάλι η περιφρόνηση προς τη θεωρία. Αυτή τη φορά στόχος είναι όμως και οι «συνωμότες» και οι «επαναστάτες», δηλαδή ακόμη και οι ομοϊδεάτες του Νετσάγιεφ όπως ο Μπακούνιν. Βλ. και τα δύο κείμενα του Νετσάγιεφ που παρατίθενται στις σελίδες 85-86.

20. Αδίκως κατηγορήθηκε ο Νετσάγιεφ ως «μηδενιστής τρομοκράτης», αφού δεν θέλει να καταστρέψει για χάρη της καταστροφής αλλά για χάρη της χειραφέτησης του λαού. Πρόκειται για το μεσσιανικό όραμα του ριζικού μετασχηματισμού της κοινωνίας, που προτείνεται από τον σοσιαλισμό, τον κομμουνισμό και τον αναρχισμό. Ωστόσο, για την *Κατήχηση του επαναστάτη* ο λαός είναι άμορφη μάζα, αγέλη, που πρέπει να εξαναγκαστεί από τον επαναστάτη να δει το συμφέρον της και να εξεγερθεί. Η θεοποίηση του λαού συμπορεύεται με την πλήρη απαξίωσή του. Ένας τέτοιος επαναστάτης θα μπορούσε μήπως να θεωρηθεί σε τελική ανάλυση απλός «εγωιστής» όπως

εκείνος για τον οποίο μίλησε ο Μαξ Στίρνερ; Σε καμιά περίπτωση. Για τον Στίρνερ υπάρχει μόνον το «εγώ», ο «εαυτός». Η θεωρία του είναι θεωρία επιβίωσης και ανάδειξης του καθαρού «εγώ», που βρίσκεται σε μόνιμη εμπόλεμη κατάσταση με τα άλλα «εγώ». Στην *Επιστολή* του ο Μπακούνιν εκφράζει διαφορετική άποψη για τον λαό και την επανάσταση.

21. Στην *Επιστολή* του ο Μπακούνιν πιστεύει, αντίθετα, πως μια τέτοια οργάνωση θέλει απλώς να επιβάλει μια νέα εξουσία στο λαό.

22. Οι ληστές ασκούσαν πάντα μεγάλη γοητεία στους επαναστάτες, όπως π.χ. στον Μπακούνιν. Μολαταύτα, μόνον ορισμένες περιπτώσεις "κοινωνικής" ληστείας στόχευαν ρητά στην κοινωνική επανάσταση. Οι περισσότερες συμμορίες αρκούνταν στην περιθωριακή (αν και γεμάτη από αμφισβητήσεις και κινδύνους) επιβίωση. Ο Μπακούνιν πάντως διατηρούσε κάποιες επιφυλάξεις ως προς την αξία των ληστών, καθώς ήταν γνώστης της ιδιοσυστασίας τους (βλ. παρακάτω στην *Επιστολή*).

23. Οι αγκύλες με αποσιωπητικά στο κείμενο δηλώνουν πως στα αντίστοιχα σημεία το πρωτότυπο έχει χάσμα ή είναι δυσανάγνωστο.

24. Το πολυσέλιδο *Κάλεσμα στους ρώσους αξιωματικούς* γράφτηκε στη Γενεύη τον Ιανουάριο του 1870. Επίσης, σε προκηρύξεις που γράφτηκαν από τον Ογκάρεφ και τον Νετσάγιεφ την ίδια εποχή στη «Μεγαλόψυχη ρώσικη αριστοκρατία», στους «Ρώσους φοιτητές», στη «Ρωσική μικροαστική τάξη», στο «Σώμα των ρώσων εμπόρων», στον «Κλήρο της υπαίθρου» και στις «Γυναίκες» εκ μέρους της «Επαναστατικής ένωσης» γίνεται λόγος για έναν ξεσηκωμό που θα γινόταν στις «αρχές του 1870» ή στις «19 Φεβρουαρίου 1870».

25. Δεκεμβριστές ονομάστηκαν τα μέλη μιας συνωμοτικής ομάδας που οργανώθηκε στην Αγία Πετρούπολη και είχε ως σκοπό να ανατρέψει τον τσάρο Νικόλαο Α΄ και να βάλει στη

θέση του τον αδελφό του, μεγάλο δούκα Κωνσταντίνο. Η προσπάθεια των συνωμοτών να ξεσηκώσουν τον στρατό ματαιώθηκε δυναμικά τον Δεκέμβριο του 1825.

26. Μιχαήλ Πετρατσέφσκι (1821-1866), ρώσος ευγενής. Σπούδασε νομικά στην Αγία Πετρούπολη και χάρη στην αίγλη του και τη μεγάλη βιβλιοθήκη σοσιαλιστικών έργων που διέθετε κατάφερε να συγκεντρώσει γύρω του από το 1844 και εξής έναν κύκλο ατόμων που ονομάστηκαν «πετρατσεβιστές». Εξορίστηκε το 1849.

27. Φιοντόρ Αβοφ (1823-1885), ρώσος στρατιωτικός και χημικός. Πετρατσεβιστής που μετά την εξορία του στη Σιβηρία έγινε γραμματέας της Τεχνικής Εταιρείας της Ρωσίας.

28. Φέλιξ Τολ (1823-1867), ρώσος συγγραφέας και παιδαγωγός. Συναναστρεφόταν τους πετρατσεβιστές και δήλωνε πως ήταν φουριεριστής.

29. Αλεξάντρ Χέρτσεν (1812-1870), ρώσος δημοκράτης, εμιγκρές από το 1847, ιδρυτής του ελεύθερου ρωσικού τύπου στο εξωτερικό. Άσκησε αποφασιστική επίδραση στη ρωσική νεολαία μέσω της εφημερίδας του *Kolokol* [*Καμπάνα*] (1857-1860). Υπήρξε στενός φίλος και συνεργάτης του Μπακούνιν.

30. Αντρέι Ποτέμπνια (1838-1863), ρώσος επαναστάτης. Πήρε μέρος στην πολωνική εξέγερση του 1863 και σκοτώθηκε στη μάχη.

31. Ο ρώσος Νικολάι Ούτιν (1845-1883), γιος βαθύπλουτου επιχειρηματία, έγινε εμιγκρές από το 1863. Υπήρξε ένας από τους ιδρυτές του ρωσικού τομέα της Διεθνούς στη Γενεύη, ενεργό μέλος της οργάνωσης *Zemlja I Volja* και συντάκτης στις εφημερίδες *Narodne Delo* και *Egalité*. Ήταν εχθρός του Μπακούνιν και φίλος του Μαρξ.

32. Νικολάι Ογκάρεφ (1813-1877), περίφημος ρώσος επαναστάτης δημοκράτης, ποιητής, εκδότης και υλιστής φιλόσοφος. Φίλος και σύντροφος του Αλεξάντρ Χέρτσεν και του Μιχαήλ Μπακούνιν. Από το 1856 έζησε ως πολιτικός εξόριστος

χυρίως στη Γενεύη χαι το Λονδίνο. Με τον Χέρτσεν ίδρυσε τον ελεύθερο ρωσιχό τύπο στο εξωτεριχό χαι υπήρξε ένας από τους χυριότερους συντάχτες των εντύπων *Kolokol* [1857-1867] *Poljarnaja Zvezda* [1855-1862] *Obscee vece* (1862-1864) χαι *Pod sud* [1859-1862].

33. *Kolokol* [*Καμπάνα*], εφημερίδα του ελεύθερου ρωσιχού τύπου, υπό τη διεύθυνση του Α. Χέρτσεν χαι του Ν. Ογχάρεφ. Εχδιδόταν για δέχα χρόνια (1857-1867), αρχιχά στο Λονδίνο χαι από το 1865 στη Γενεύη. Ο Νετσάγιεφ προώθησε την έχδοση έξι εβδομαδιαίων τευχών από τις 2 Απριλίου ώς τις 9 Μαΐου 1870.

34. Από τη φράση αυτή του Μπαχούνιν αποδειχνύεται ολοχάθαρα ότι η *Κατήχηση του Επαναστάτη* ήταν έργο του Νετσάγιεφ χαι όχι διχό του. Ο ***abrek*** είναι βουνίσιος χάτοιχος του Καυχάσου που τον έχουν διώξει από τη φυλή του χαι έχει πάρει όρχο για αιματηρή εχδίχηση. Κατ' επέχταση, η λέξη σημαίνει τον αγωνιστή που αντλεί θάρρος από την απόγνωση.

35. Φρανσουά-Νοέλ Μπαμπέφ, ο επονομαζόμενος Γράχχος (1760-1797), γάλλος θεωρητιχός χαι επαναστάτης. Οι χομμουνιστιχές θεωρίες του απέβλεπαν στη δημιουργία μιας «Δημοχρατίας των ίσων». Εξέδωσε την εφημερίδα *Λαϊχό διχαστήριο*. Προσχωρώντας στις απόψεις του Ροβεσπιέρου (1795) προσπάθησε ανεπιτυχώς να ανατρέψει το Διευθυντήριο.

36. Ζαν-Πωλ Μαρά (1743-1793), ριζοσπάστης γάλλος πολιτιχός. Το 1789 εξέδωσε την εφημερίδα *Ο φίλος του λαού*, με την οποία υποστήριζε τις πιο ριζοσπαστιχές θέσεις. Υπήρξε ένας από τους ηγέτες της επιτροπής της Κομμούνας (1792) χαι βουλευτής στη Συμβατιχή Συνέλευση με τους Ορεινούς. Εχλέχτηχε πρόεδρος της Αέσχης των Ιαχωβίνων χαι πολέμησε άγρια τους Γιρονδίνους, επιφέροντας την πτώση τους το 1793.

37. Τζιρόλαμο Σαβοναρόλα (1452-1498), ιταλός θεολόγος, μέλος του τάγματος των δομινιχανών. Αυστηρός χαι αδιάλλαχτος, χήρυττε τη μετάνοια χαι την ταπεινή ζωή. Υπο-

στήριζε τη μεταρρύθμιση του φλωρεντινού καθεστώτος προς δημοκρατικές και φιλελεύθερες κατευθύνσεις. Λόγω της σύγκρουσής του με τον Πάπα και τους φλωρεντινούς ευγενείς συνελήφθη και καταδικάστηκε σε θάνατο στην πυρά.

38. Λέξη δυσανάγνωστη.

39. Πρόκειται για την «Αδελφότητα» ή τη «Μυστική συμμαχία», που ιδρύθηκε το 1868. Από το 1864 ο Μπακούνιν οργάνωνε μυστικές εταιρείες, των οποίων τα προγράμματα, τα καταστατικά και οι στόχοι μετέφραζαν μάλλον την εξέλιξη των ιδεών του παρά τη δραστηριότητα μιας οργάνωσης.

40. Απ' αυτές τις επιστολές του Μπακούνιν σώζεται μόνο μία.

41. Οι απόψεις αυτές του Μπακούνιν επαληθεύτηκαν εντυπωσιακά από την ιστορία (και την πρόσφατη).

42. Καθώς ο Μπακούνιν δεν κατατρυχόταν από το φάσμα μιας «δικτατορίας του προλεταριάτου στις εκβιομηχανισμένες χώρες της Δύσης», φάνηκε πιο διορατικός από τον Μαρξ ως προς τον τόπο έκρηξης της επανάστασης.

43. Πρόκειται για εξεγέρσεις του 17ου και 18ου αιώνα με τις οποίες συνδέθηκαν τα ονόματα των ψεύτικων Ντμίτρι. Αυτοί ονομάστηκαν έτσι επειδή ισχυρίζονταν ότι ήταν γιοι του τσάρου Ιβάν Βασίλιεβιτς.

44. Ο Μπακούνιν θαύμαζε τον ρώσο λαϊκό ήρωα του 16ου αιώνα Στένκα Ράζιν. Απλός κοζάκος του Δούναβη, κυνηγήθηκε από τη μοσχοβίτικη εξουσία και γι' αυτό κατέβηκε το 1667 τον ποταμό Βόλγα επικεφαλής μιας συμμορίας ληστών. Πλούσιος από λεηλασίες στην Κασπία και στην Περσία, επέστρεψε το 1670 στον Βόλγα κηρύσσοντας πόλεμο μέχρι θανάτου στους ευγενείς, στους γραφειοκράτες, στον κλήρο και χαρίζοντας ελευθερία και πλήρη κατοχή της γης στους αγρότες (πρόκειται για την ελεύθερη κοινότητα των αγροτών). Ο Ράζιν αιχμαλωτίστηκε και αποκεφαλίστηκε στη Μόσχα το 1671.

45. Γεμελιάν Πουγκάτσεφ (περί το 1742-1775), ρώσος κοζάκος που ηγήθηκε μιας στρατιάς 25.000 ανδρών για να απελευθερώσει τους ρώσους δουλοπάροικους την εποχή της Αικατερίνης Β' (1773). Η εξέγερση του τελείωσε με την αιχμαλωσία και τον αποκεφαλισμό του.

46. *Beguny*: Μέλη ορθόδοξης χριστιανικής αίρεσης που σχηματίστηκε το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα. Πίστευαν ότι στον κόσμο αυτό κυβερνά ο Αντίχριστος (ιδίως με το πρόσωπο των ρώσων τσάρων). Γι' αυτό θεωρούσαν τους νόμους, τους φόρους, τη στρατιωτική υπηρεσία και τα διαβατήρια απαράδεκτα για αληθινούς πιστούς. Για να ξεφύγουν από τις κυρώσεις κατέφευγαν σε απομονωμένες περιοχές της Ρωσίας.

47. Σύνθετη λέξη, νεολογισμός του Μπακούνιν. Το πρώτο συνθετικό (κνούτο) ήταν μαστίγιο από δερμάτινες λωρίδες που κατέληγαν σε μεταλλικά σφαιρίδια (όργανο βασανισμού στην τσαρική Ρωσία). Ένα έργο του Μπακούνιν τιτλοφορείται *Η Κνουτο-γερμανική αυτοκρατορία και η κοινωνική επανάσταση*.

48. Γκέρμαν Λοπάτιν (1845-1918), ρώσος ευπατρίδης. Από τον καιρό που ήταν φοιτητής στην Αγία Πετρούπολη αναμίχθηκε ενεργά στην υπόθεση της εξέγερσης του ρωσικού λαού και ιδίως των χωρικών. Από το 1870 ώς το 1905 η ζωή του πέρασε με συλλήψεις, εκτοπισμούς, δραπετεύσεις και φυλακίσεις. Ο Λοπάτιν ήταν εκείνος που απομυθοποίησε τον Νετσάγιεφ, καθώς έμαθε και αποκάλυψε στον Μπακούνιν την ενοχή του για της δολοφονία του Ιβάνοφ και για τα ψέματά του για την ύπαρξη μιας κεντρικής επιτροπής στη Ρωσία

49. Αντίθετα από την *Κατήχηση*, ο Μπακούνιν αναγνωρίζει την αξία και την αναγκαιότητα της ηθικής, αν και δεν την εξειδικεύει εδώ.

50. *Narodnoe Delo* [*Η υπόθεση του λαού*], έντυπο που εκδιδόταν στη Γενεύη. Το πρώτο τεύχος, του οποίου συντάκτες ήταν ο Μπακούνιν και ο Ζουκόφσκι, κυκλοφόρησε τον Σεπτέμ-

βριο του 1868. Το «πρόγραμμα», στο οποίο αναφέρεται εδώ ο Μπακούνιν, γράφτηκε από τον Ζουχόφσκι.

51. Στο «Πρόγραμμα και αντικείμενο της επαναστατικής οργάνωσης των διεθνών αδελφών» που έγραψε ο Μπακούνιν το 1868 διαβάζουμε: «Είμαστε οι φυσικοί εχθροί εκείνων των επαναστατών —μελλοντικών δικτατόρων, ρυθμιστών και κηδεμόνων της επανάστασης— οι οποίοι, πριν ακόμη καταστραφούν τα σημερινά μοναρχικά, αριστοκρατικά και αστικά κράτη, ονειρεύονται τη δημιουργία καινούργιων επαναστατικών κρατών, εξίσου συγκεντρωτικών και δεσποτικών με τα προηγούμενα...»

52. Εδώ ο Μπακούνιν χρησιμοποιεί τη λέξη «αναρχία» με την έννοια της αταξίας στη διάρκεια της επανάστασης, μιας «σωτήριας αταξίας».

53. Καλό είναι να συγκριθούν τα κατωτέρω με τα αντίστοιχα οργανωτικά άρθρα της *Κατήχησης*.

54. Ορισμένοι είπαν ότι οι απόψεις του Μπακούνιν στο σημείο αυτό συγγενεύουν πάρα πολύ με εκείνες του Νετσάγιεφ. Η διαφορά όμως είναι ότι ο Μπακούνιν αποκλείει την εξαπάτηση στο εσωτερικό της εταιρείας. Τη θεωρεί χρήσιμο μέσο μόνο στον αγώνα με αντίπαλες «εταιρείες».

55. Ιγνάτιος Λογιόλα (1491-1566), ισπανός ιδρυτής του μοναχικού τάγματος των Ιησουιτών. Σκληρότατος υπερασπιστής του καθολικισμού με κάθε μέσο. Ο ιησουιτισμός έφτασε να σημαίνει την υποκριτική συμπεριφορά και ο ιησουίτης τον δόλιο, υποκριτή άνθρωπο. Ο ιησουίτης είναι, όπως και ο μακιαβελιστής, εκπρόσωπος της αρχής «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα».

56. Νικολό Μακιαβέλι (1469-1527), ιταλός πολιτικός, ιστορικός και συγγραφέας. Κύριο έργο του ο *Ηγεμόνας*. Εισηγητής της διδασκαλίας του μακιαβελισμού, σύμφωνα με την οποία ο στόχος του ηγεμόνα δεν πρέπει να είναι η τήρηση των ηθικών αρχών αλλά η ευημερία της χώρας του, την οποία θα πρέπει να επιδιώκει υιοθετώντας οποιοδήποτε μέτρο ή μέσο.

Ο μακιαβελισμός είναι η τέχνη να κυβερνάς αποτελεσματικά δίχως ηθικό προβληματισμό σχετικά με τα μέσα που χρησιμοποιείς (ο σκοπός αγιάζει τα μέσα). Κατ' επέκταση, η λέξη έφτασε να σημαίνει τη χρήση του δόλου και της κακοπιστίας για την επίτευξη κάποιων σκοπών.

57. Ο ρώσος Νικολάι Ζουκόφσκι (1833-1895), πήρε μέρος στο ρωσικό επαναστατικό κίνημα πριν από την πολωνική εξέγερση. Το 1862 κατέφυγε στο Λονδίνο όπου συνάντησε τους Χέρτσεν, Ογκάρεφ και Μπακούνιν. Στενός φίλος του τελευταίου, συνέταξε μαζί του το πρώτο τεύχος της *Narodnoe Delo*. Το 1870 έγινε γραμματέας του Τομέα της Διεθνούς συμμαχίας της σοσιαλιστικής δημοκρατίας στη Γενεύη. Το 1870 συμμετείχε στο επαναστατικό κίνημα που ξέσπασε στη Μασσαλία της Γαλλίας. Υπήρξε ενεργό μέλος της Διεθνούς, συντάκτης της *Solidarité* και ένας από τους συντάκτες της *Commune* (1874).

58. Ο Π. Μπαχμέτιεβ, ρώσος αριστοκράτης, κληροδότησε το 1858 ένα κεφάλαιο 20.000 φράγκων στον Αλεξάντρ Χέρτσεν για τις ανάγκες του επαναστατικού κινήματος. Τον Μάιο του 1869 ο Ογκάρεφ πήρε από τον Χέρτσεν το μισό κεφάλαιο (10.000 φράγκα) και το έδωσε στον Νετσάγιεφ. Το άλλο μισό διατήρησε ανέπαφο ώς το θάνατό του ο Χέρτσεν (21 Ιανουαρίου 1870).

59. Πρόκειται για τον Χένρυ Σάδερλαντ (1851- ;), μαθητή του Ογκάρεφ.

60. Υποκοριστικό της Ναταλία Χέρτσεν (1844-1936), πρωτότοκης κόρης του Αλεξάντρ Χέρτσεν και της Ναταλία Ζαχάρινα.

61. Ναταλία Αλεξέεβνα Τούσκοβα Ογκάρεβα (1829-1913), σύζυγος του Ογκάρεφ. Το 1856 έφυγε μαζί του για το Λονδίνο και το 1857 σύναψε ερωτική σχέση με τον Αλεξάντρ Χέρτσεν που μόλις είχε χάσει τη γυναίκα του.

62. Στανισλάβ Τσορτσέφσκι, πολωνός εμιγκρές από το

1845 στο Λονδίνο. Όταν πήγε εκεί ο Χέρτσεν, έγινε συνεργάτης του στην έκδοση και τη διανομή της *Kolokol*. Το 1865 ακολούθησε τον Χέρτσεν στη Γενεύη. Υπήρξε στενός φίλος του Χέρτσεν, του Ογκάρεφ και του Μπακούνιν.

63. Σέμεν Σερεμπρένικοφ, ρώσος φοιτητής της Πολυτεχνικής Σχολής της Αγίας Πετρούπολης. Το 1868-1869 διατηρούσε επαφή με τον Νετσάγιεφ. Το 1869 έφυγε στην Αμερική αλλά τον ίδιο χρόνο επέστρεψε και εγκαταστάθηκε στη Ζυρίχη, προσπαθώντας να τελειώσει τις σπουδές του. Τον παρέδωσαν στις ρωσικές αρχές το 1874. (Δεν πρέπει να συγχέεται με τον φίλο τού Νετσάγιεφ Βλαντιμίρ Σερεμπρένικοφ. Βλ. σημείωση 71).

64. Πρόκειται για άρθρο του Νετσάγιεφ που δημοσιεύτηκε στο *Le Progrès* της 5ης Φεβρουαρίου 1870.

65. Ιβάν Πρυζόφ (1827-1885), ρώσος συγγραφέας. Δεν είναι γνωστό για ποιες μομφές του μιλάει εδώ ο Μπακούνιν.

66. Βλαντιμίρ Οζέροφ, ρώσος πρώην αξιωματικός των λογχοφόρων. Το 1863 πήρε μέρος στην εξέγερση της Πολωνίας. Εμιγκρές από το 1866. Στενός φίλος του Μπακούνιν, πήγε μαζί του στη Λυών, όπου έλαβε μέρος στην εξέγερση του Σεπτεμβρίου 1870.

67. Γράμμα του Λοπάτιν στον Μπακούνιν (26 Μαΐου 1870).

68. Έτσι ονόμαζαν μια απομονωμένη έπαυλη στο δρόμο για τη Λωζάνη η οικογένεια Χέρτσεν, ο Μπακούνιν και ο Νετσάγιεφ.

69. Το 1869, ενώ ο Μπακούνιν αντιμετώπιζε σοβαρά οικονομικά προβλήματα, ο ρώσος σπουδαστής Νικολάι Λιουμπάβιν μεσολάβησε για να του αναθέσει ο ρώσος εκδότης Πολιάκοφ τη μετάφραση του *Κεφαλαίου* (1867) του Μαρξ. Ο Μπακούνιν ανέλαβε τη δουλειά παίρνοντας μια προκαταβολή 300 ρουβλίων. Φαίνεται όμως πως ο Νετσάγιεφ (θαυμαστής κατά τα άλλα του *Κομμουνιστικού Μανιφέστου*) τον έπεισε να

την παρατήσει για να αφιερωθεί αποκλειστικά στην επαναστατική υπόθεση. Ο Νετσάγιεφ έστειλε ένα απειλητικό γράμμα στον Λιουμπάβιν (με ζωγραφισμένα στο επιστολόχαρτο ένα στιλέτο, ένα τσεχούρι και ένα πιστόλι), ζητώντας του να απαλλάξει τον Μπακούνιν από κάθε υποχρέωση προς τον εκδότη. (Ο Μάρξ παρουσίασε αυτή την ιστορία —που συνοδευόταν από περαιτέρω αλληλογραφία— στη Διεθνή για να κατηγορήσει τον Μπακούνιν για απάτη και εκβιασμό ώστε να τον διώξει απ' αυτήν.)

70. Νικολάι Ντάνιελσον, ρώσος οικονομολόγος. Συνελήφθη το 1870 στη διάρκεια της υπόθεσης Νετσάγιεφ.

71. Ο Ρώσος Βλαντιμίρ Σερεμπρένικοφ, γιος αξιωματικού της χωροφυλακής, ήταν φοιτητής της ιατρικής και το 1868-1869 έλαβε μέρος στο κίνημα των φοιτητών στην Αγία Πετρούπολη. Συνελήφθη και φυλακίστηκε. Δραπέτευσε το 1870 και κατέφυγε πρώτα στην Ελβετία και κατόπιν στο Λονδίνο. Υπήρξε αχώριστος φίλος και συνεργάτης του Νετσάγιεφ.

72. *Obscina* (*Κομμούνα*). Περιοδικό που άρχισε να εκδίδει ο Νετσάγιεφ μαζί με τον Βλαντιμίρ Σερεμπρένικοφ στο Λονδίνο τον Σεπτέμβρη του 1870, μετά την οριστική διακοπή των σχέσεών του με τον Μπακούνιν. Τα δύο μικρά κείμενα που παρατίθενται εδώ δείχνουν τη γνώμη του για τους πρεσβύτερους αναρχικούς και ιδίως για τον Μπακούνιν, αν ληφθεί υπόψη ότι δεν απάντησε στην *Επιστολή* του τελευταίου.

73. Ο Νετσάγιεφ εννοεί εδώ, κατά πρώτο λόγο, τον Χέρτσεν, τον Ογκάρεφ και τον Μπακούνιν.

74. Οι ρώσοι Κατχόφ και Λεόντιεφ ξεκίνησαν με ιδέες παρόμοιες μ' εκείνες του Μπελίνσκι για να καταλήξουν εθνικιστές και υπεραντιδραστικοί.

Η ΤΡΙΤΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΜΕ ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ: *Η ΚΑΤΗΧΗΣΗ ΤΟΥ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗ*, ΤΟΥ Σ. ΝΕΤΣΑΓΙΕΦ. ΚΑΙ *ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΤΟΝ ΝΕΤΣΑΓΙΕΦ*. ΤΟΥ Μ. ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ-ΚΕ ΑΠΟ ΤΟΝ ΖΗΣΗ ΣΑΡΙΚΑ. Η ΣΤΟΙ-ΧΕΙΟΘΕΣΙΑ. Η ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΕΓΙΝΑΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΩΣΤΑ ΔΕΣΠΟΙΝΙΑΔΗ. ΤΑ ΦΙΛΜ ΚΑΙ ΤΟ ΜΟΝΤΑΖ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΖΑ-ΝΙΩ ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΥ. ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟΝ ΜΑΚΗ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟ ΚΑΙ ΒΙ-ΒΛΙΟΔΕΤΗΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟΥΣ Θ. ΡΟΔΟ-ΠΟΥΛΟ ΚΑΙ Π. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟ ΤΟΝ ΜΑΡΤ-Η ΤΟΥ 2011, ΣΕ 800 ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΠΑΝΟΠΤΙΚΌΝ

Αριθμός έκδοσης

4η

Πρώτη έκδοση

Δεκέμβριος 2004 σε 1000 αντίτυπα

Δεύτερη έκδοση

Μάιος 2008 σε 500 αντίτυπα

Στο βιβλίο αυτό παρουσιάζονται δυο απ' τα σημαντικότερα ντοκουμέντα της ιστορίας του επαναστατικού κινήματος του 19ου αιώνα.

Το πρώτο είναι η Κατήχηση του επαναστάτη του Σεργκέι Νετσάγιεφ (για πρώτη φορά ολόκληρο στα ελληνικά), ένα κείμενο-θρύλος, που προκάλεσε εντονότατες συζητήσεις και διαμάχες μέσα στο επαναστατικό κίνημα, γραμμένο από έναν άνθρωπο με φανατικούς υποστηρικτές αλλά και σφοδρούς πολέμιους.

Το δεύτερο είναι μια ιστορική Επιστολή-απάντηση του Μιχαήλ Μπακούνιν (εμβληματικής μορφής του αναρχικού κινήματος) στον Νετσάγιεφ που σηματοδότησε την οριστική τους ρήξη μετά από μια περίοδο σύντομης αλλά στενής συνεργασίας και φιλίας. Στην Επιστολή του ο Μπακούνιν απαντά λεπτομερώς στον Νετσάγιεφ για την μεταξύ τους διαφωνία και επιπλέον εκθέτει αναλυτικά τις απόψεις του για το πώς πρέπει να κινηθούν οι επαναστάτες.

Το βιβλίο κλείνει με δυο μικρά κείμενα-αντιπαντήσεις, του Νετσάγιεφ.

Τα κείμενα αυτά θέτουν, το καθένα με τον τρόπο του, το ζήτημα της οργάνωσης, της επαναστατικής τακτικής, της ηθικής του επαναστάτη, της βίας και άλλα ζητήματα, τα οποία δεν απασχολούσαν μόνο τους αναρχικούς του 19ου αιώνα αλλά έχουν μια διαρκή επικαιρότητα. Ταυτόχρονα, αποτελούν μια συναρπαστική απεικόνιση του κλίματος που επικρατούσε στους επαναστατικούς κύκλους της εποχής.

ISBN: 960-87196-3-1